

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Valentina Horvat Kokalj

**Nove oblike odnosov človek – žival:
terapevtski psi, njihova vloga in odnos do njih v sodobni družbi**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Valentina Horvat Kokalj

Mentor: izr. prof. dr. Drago Kos

**Nove oblike odnosov človek – žival:
terapevtski psi, njihova vloga in odnos do njih v sodobni družbi**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

Zahvaljujem se psički Freyi in psu Fjordu, ki sta osmislila moje življenje in me naučila, kaj pomeni biti človek.

Nove oblike odnosov človek – žival: terapijski psi, njihova vloga in odnos do njih v sodobni družbi

V sodobni zahodni družbi, v kateri se vse bolj oddaljujemo od sočloveka, postaja stik z naravo in živalmi vse bolj pomemben. Najbolj intimen pa tudi najbolj kompleksen odnos smo v tisočletjih skupne zgodovine razvili s psi, prav posebnega s t.i. terapijskimi psi. V 21. stoletju se vse bolj uveljavljajo nove terapijske metode. Ena od njih je posredovanje s pomočjo živali, v kateri terapijski psi igrajo ključno vlogo. Z novimi metodami, ki jih prostovoljske organizacije izvajajo v sodelovanju z zdravstvenimi, socialno-varstvenimi in izobraževalnimi ustanovami, se skuša terapijsko pomagati ljudem vseh starosti, ki se v življenju srečujejo z boleznijo ali omejitvijo in jim omogočiti kvalitetnejše življenje. Prostovoljske organizacije hkrati tudi spodbujajo ljudi k sožitju z naravo in živalmi ter medsebojnemu sodelovanju in nesebični pomoči sočloveku. Terapijski pes je za širšo javnost tisti prijazen pes, ki se ga boža, obenem pa se sprašujemo kakšna sploh je njegova vloga. Vloga terapijskega psa je več kot to – predvsem osebi, ki ga potrebuje, ko se v določenem življenjskem obdobju znajde v stiski. Pa vendar je njegova vloga v Sloveniji podcenjena. Prostovoljci, ki smo že vrsto let vodniki terapijskih psov si prizadevamo, da bi le ta dobil zaslužen mesto v družbi.

Ključne besede: narava, živali, posredovanje s pomočjo živali, terapijski psi.

New types of human – animal relationships: therapy dogs, their role and attitudes towards them in modern society

In modern Western society, where we are becoming more and more alienated from our fellow human beings, being in touch with nature and animals is becoming increasingly important. Over thousands of years of common history, human have developed the most intimate, but also the most complex relationship with the dogs. A very special one with so-called therapy dogs. In 21st century new therapeutic methods are becoming more and more recognized. One of them is the animal-assisted intervention, in which the therapy dogs play a key role. In cooperation with voluntary organizations, new methods are being implemented into programs of healthcare, social service and educational institutions to therapeutically help people of all ages who are experiencing life with a disease or other limitations, and enable them a higher quality of life. At the same time, voluntary organizations encourage people to live in the harmony with nature and animals as well as mutual cooperation between people and selfless help to fellow human. To general public, therapy dog is that friendly creature to be caressed, when one is questioning what his role really is. The role of therapy dog is more than this, especially to a person who needs it when at a certain time finds him/herself in distress. In Slovenia the role of a therapy dog is underestimated. Volunteers working with their therapy dogs for many years, are making effort for the therapy dog to get the deserved place in society.

Key words: nature, animals, animal assisted intervention, therapy dogs.

KAZALO

1	UVOD	7
2	ODNOS ČLOVEK (DRUŽBA) – NARAVA	9
3	ODNOS ČLOVEK (DRUŽBA) – ŽIVAL	16
3.1	Živali kot surovina oz. produkt	17
3.2	Živali kot simboli, bogovi / živali kot demoni	19
3.3	Divje živali namenjene lovu kot športu / divje živali kot ogrožene vrste	21
3.4	Živali za zabavo, šport, izobraževalne namene	22
3.5	Živali kot orodje znanosti	24
3.6	Delovne živali	25
4	VLOGE HIŠNIH LJUBLJENČKOV V ČLOVEŠKI DRUŽBI – OD UDOMČITVE DO DANES IN POSEBNOSTI PSA KOT DRUŽNE ŽIVALI	27
4.1	Razvoj odnosa človek – hišni ljubljeneček (pes)	27
4.1.1	Udomačitev	27
4.1.2	Kaj je omogočilo udomačitev in vzpostavitev tesne vezi človek – pes?	29
4.1.3	Od partnerja pri lovu do hišnega ljubljenečka	32
4.1.4	Zakaj so nekatere živali v človeški družbi pridobile status hišnega ljubljenečka?	40
4.2	Sodobni odnosi človek – pes	43
4.2.1	Vloge psa v sodobni družbi	43
4.2.2	Ambivalenten odnos do psov	48
4.2.3	Hišni ljubljeneček ali družna žival	49
5	ODNOSI S TERAPEVTSKIMI PSI KOT ENA NOVEJŠIH OBLIK ODNOSOV ČLOVEK – ŽIVAL	53
5.1	Zgodovina uporabe živali v zdravljenju	53
5.2	Izvor domnevne zdravilne moči psa	56
5.3	Problem definicij dejavnosti in programov ter pomanjkanje enotnih standardov	57
5.4	Marginalni status AAI v zdravstvenem sistemu	60
5.5	Dobrobit psa ali ljudi?	65
6	ŠTUDIJA PRIMERA	69
6.1	Terminologija	69
6.2	Predmet raziskave	70

6.2.1	PET – Pasja enota terapevtov, Zavod za terapijo s pomočjo psov.....	70
6.2.2	Slovensko društvo za terapijo s pomočjo živali, Ambasadorji nasmeha	71
6.2.3	Idejna zasnova organizacij.....	72
6.3	Cilj raziskave.....	72
6.4	Metodologija.....	73
6.5	Predstavitev zbranih podatkov.....	75
6.5.1	Predstavitev zbranih podatkov fokusnih skupin in intervjujev	75
6.5.2	Predstavitev mnenj in pričevanj staršev, svojcev ali skrbnikov uporabnikov ter strokovnih oseb ali zaposlenih o terapevtskih psih.....	110
7	RAZPRAVA	115
8	ZAKLJUČEK.....	138
9	LITERATURA	147
	PRILOGE	152
	PRILOGA A: Vtisi otrok 1. – 8. razred, Osnovna šola Ketteja in Murna Ljubljana	152
	PRILOGA B: Vtisi starostnikov Doma starejših Logatec	153
	PRILOGA C: Vtisi mame uporabnika	154

1 UVOD

Človek se že od nekdaj sprašuje o svojem mestu v naravi. Zaveda se svoje drugačnosti in hkrati odvisnosti o nje, vendar si jo tudi podreja in je gospodar njene prihodnosti. Svet, ki ga naseljujemo si človek deli tudi z živalmi. Človek sam je del živalskega kraljestva. V tisočletjih skupne zgodovine so živali postale integralni del našega družbenega sveta. Z njimi smo razvili kompleksne odnose, od povsem praktičnih do imaginarnih. Uporabljamo jih za hrano, obleke, kot orodja, pomočnike pri delu, v zabavi, izobraževanju in športu. Poleg naštetega so tudi pomemben del umetnosti in kulture. V svoja dela jih vključujejo pisci, slikarji, fotografi, filmska industrija in umetniki vseh vrst. O njihovi biologiji, načinu življenja, njihovem mestu in vlogi v naših življenjih, o ter o pomenu kompleksnih odnosov, ki jih imamo z njimi se ukvarja marsikatera znanstvena veda, zadnjih nekaj dekad vse bolj tudi sociologija. Postale so tako objekti kot subjekti našega delovanja in načina razmišljanja o njih. Če si priznamo ali ne, z živalmi smo v kontaktu vsak dan.

Živali tudi v mojem življenju igrajo pomembno vlogo. Z njimi sem živela od otroških dni, pred leti pa so me ravno psi usmerili tudi na poklicno pot, v kateri združujem ljubezen do živali in dela z ljudmi. Sem ena od ustanoviteljic in direktorica organizacije, ki se ukvarja s posredovanjem s pomočjo živali (PET – Pasja enota terapevtov, Zavod za terapijo s pomočjo psov, krajše Zavod PET). V okviru organizacije s svojim psom delujeva kot terapevtski par in obiskujeva starostnike v Domu starejših Logatec, kot kinološka inštruktorica delujem kot evalvator potencialnih bodočih terapevtskih parov ter izobražujem bodoče in že uveljavljene terapevtske pare. Pred ustanovitvijo Zavoda sem 3 leta delovala v sorodni organizaciji Tačke pomagačke, kjer sem večino časa delovala brez psa in sicer kot kinološki inštruktor. Delo s psi sem tako opazovala na testiranjih (preverjanje značaja psa in odnosa vodnik – pes, z namenom ocenitve potenciala za izvajanje dejavnosti) bodočih terapevtskih parov, na izobraževanjih, veliko časa pa sem preživela tudi na terenu in imela možnost opazovati delo s psi v zdravstvenih, socialno-varstvenih in izobraževalnih ustanovah. Spomladi leta 2011 sva s psom Fjordom postala pripravnika in tako sem dobila povsem nov vpogled v samo prostovoljsko delo in izvajanje dejavnosti, predvsem pa v edinstven odnos, ki se vzpostavi med človekom in psom. Od nekdaj je bilo moje zanimanje usmerjeno v pse. Predvsem me je zanimalo, kakšna je vloga terapevtskih psov, ali je uporaba psov v te namene sploh upravičena, kako udejstvovanje v teh dejavnostih učinkuje na psa ne le na uporabnike ter kateri pogoji morajo biti izpolnjeni, da je poskrbljeno tudi za dobrobit psa. Z ustanovitvijo

Zavoda PET sem se pričela poglobljeno ukvarjati tudi s pogoji uveljavljanja terapevtskih psov in dejavnosti v družbi, pri tem pa naletela na mnoge zaplete.

Namen moje diplomske naloge je ugotoviti kako spremenjena ekosocialna razmerja vplivajo na vlogo živali v družbi na ravni vsakdanjega življenja, katere so nove vloge živali v sodobnih modernih družbah, kakšno vlogo imajo terapevtski psi v sodobni družbi in kateri so družbeni pogoji uveljavljanja terapevtskih psov. Živali so, tako kot človek, del narave. Na človekov odnos do živali je od nekdaj vplival splošen odnos do narave, zato se bom na začetku moje diplomske naloge posvetila splošnem odnosu človeka do narave in kaj je botrovalo spreminjanju tega odnosa.

V nadaljevanju naloge se bom posvetila odnosom človeka z živalmi in vlogam živali, ki so jih le-te igrale in jih še igrajo v človeški družbi na ravni vsakdanjega življenja. Klasifikacija živali je namreč eden od načinov družbene objektivizacije narave in emancipacije človeka od nje, definiranja nas samih in postavljanja ločnice med 'mi' in 'drugi'. Postavljanje ločnice med 'mi' in 'drugi' je omogočilo tudi diskriminacijo in izkoriščanje živali.

Med vsemi raznolikimi odnosi, ki smo jih razvili z živalmi, najbolj izstopa edinstven odnos s psi, čemur se bom posvetila v tretjem poglavju. Njihova življenja se že tisočletja prepletajo z našimi. Psi so bile prve udomačene živali, živali, ki smo jim pripisovali status osebe, božanstva in zdravilca, ob enem pa tudi izobčenci, umazane in divje zveri. S psi smo razvili enega najbolj intimnih, hkrati pa tudi najbolj kompleksnih odnosov. Zdi se, da psi povezujejo divje in udomačeno in hkrati zasedajo dvoumno pozicijo na meji med naravo in kulturo. Prav poseben odnos, ki ga imamo s psi v sodobni družbi, je odnos s terapevtskimi psi. Terapevtski psi so hkrati družinski člani njihovih skrbnikov oz. vodnikov, obenem pa jih le-ti delijo z drugimi ljudmi. Z njimi namreč v zdravstvenih, socialno-varstvenih in izobraževanih ustanovah obiskujejo otroke, mladostnike, odrasle in starostnike, ki se v življenju srečujejo z boleznijo ali omejitvijo. Tem ljudem so terapevtski psi v veliko pomoč pri premagovanju vsakdanjih stisk in pri izboljševanju kvalitete življenja. Vlogi terapevtskih psov in družbenim pogojem njihovega uveljavljanja se bom posvetila v zaključku teoretičnega dela in v študiji primera, v kateri obravnavam odnose in izkušnje s terapevtskimi psi in družbene pogoje njihovega uveljavljanja v dveh organizacijah, ki se ukvarjata z novejšo obliko terapevtske pomoči ljudem, to je s posredovanjem s pomočjo psa. V sklepnem delu bom ugotovitve strnila v okvir pomena narave in živali tako za posameznika kot na splošno za sodobno družbo, ki se kaže v vlogah terapevtskih psov in odnosu z njimi.

2 ODNOS ČLOVEK (DRUŽBA) – NARAVA

Vprašanje pomena narave je kompleksno in vsak izmed nas ima drugačen pogled nanjo in je v drugačnem odnosu z njo. Naravo navadno pojmuje kot materialni vir, jo opredeljujemo skozi procese našega vpliva nanjo (vpliv našega načina življenja na njeno okrnjenje), ali pa jo estetiziramo kot prostor pobega iz stresnega vsakdana. Vendar pa vsa ta raznolika doživljanja narave in našega odnosa do nje zaznamujejo neka splošna prepričanja in vrednote.

Moj namen ni podati definicij narave, ampak splošen pregled odnosa človek – narava, saj v tem odnosu, ki človeka na različne načine umešča ali izključuje iz narave, korenini tudi človekova percepcija živali, ki je skozi zgodovino močno vplivala tako na raznolike vloge, ki so jih živali igrale v človeški družbi kot tudi na naše ravnanje z njimi.

Percepcije narave in našega odnosa do nje so družbeni konstrukti, ki se je v različnih zgodovinskih obdobjih in različnih družbah oz. kulturah razlikujejo med seboj. Vendarle pa narava obstaja tudi zunaj dometa naših percepcij oz. kot avtonomna entiteta.

Ljudje smo večino svoje evolucije preživeli kot lovci in nabiralci. Živeli smo v naravnih sistemih. Tudi prvotna verovanja so izvirala iz narave (animizem, totemizem, šamanizem), ji pripisovala moč, predpostavljala umeščenost človeka vanjo in odvisnost od nje. V zahodni literaturi prevladuje percepcija lovsko-nabiralnih družb, kot 'divjakov', ki so živeli kot živali ali le malo bolje od njih, kot skupnosti, ki niso imele kontrole nad naravo niti nad seboj, bile prepuščene nemilosti narave in z njo v večnem boju za preživetje. Vendar gre pri tem za zahodno percepcijo, ki staroselce smatra za manjvredne od sodobnih Evropejcev in ki verjame, da je civiliziranost in izvzetje človeka iz njegove živalske narave edini pravi način življenja. V nasprotju s tem, se je na podlagi etnografskih študij oblikovala percepcija, ki lovsko-nabiralne družbe prikazuje kot skromne skupnosti, katerih potrebe so bile precej manjše od potreb sodobnega človeka. Ljudje so živeli oportunistično in si za preživetje iz narave vzeli le tisto, kar so trenutno potrebovali. Narava sama je bila zanje shramba (Ingold 1994, 7 – 8).

Ta percepcija naravo obravnava kot nekaj pasivnega, kot prostor z obilico virov preživetja, ki so tam, da si jih človek vzame. Pa vendar vemo, da temu ni tako in da je narava še kako živa. Lovsko-nabiralne družbe so morale imeti odnos z naravo ter v ta odnos vlagati trud, tako fizični kot miselni. Veliko svojega časa so posvečali učenju od narave in o njej (Harari 2013, 58 – 60; Ingold 1994, 9). Ingold je mnenja, da te družbe narave niso izkoriščale, ampak so z njo »ohranjale dialog« (Ingold 1994, 12). V naravo niso namerno posegale jo spreminjale in ji

dominirale, temveč so se ji prilagajale in z njo sodelovale. Naravi so pustili njeno lastno pot, ji zaupali in verjeli vanjo. S svojo direktno participacijo v naravi, so naravo tudi ohranjali, ter imeli z njo ljubeč in spoštljiv odnos (Ingold 1994, 13).

Z nastopom t.i. »kmetijske revolucije« (Harari, 2013) so se družbe pričele od narave odtujevati in hkrati namerno posegati vanjo. Kopičenje znanja o naravi ter iznajdba učinkovitih orodij, sta omogočila udomačevanje živali in proizvodnjo hrane ter s tem transcendenco narave. Poseganje človeka v naravo pomeni, da je postal njen gospodar in jo namerno konstruiral glede na lastne potrebe in interese (Ingold 1994, 4).

Človek v poljedelsko-živinorejskih družbah prične samega sebe dojemati v dualističnem smislu naravno – kulturno. Svoj življenjski prostor namerno umetno loči od narave in prične ločevati med naravo, ki jo je ustvaril sam, torej preoblikovano ali kultivirano naravo, in med divjo, neokrnjeno naravo, ki postane hkrati vir strahu in občudovanja. Grki in Rimljani so bili npr. mnenja, da je »narava strahovit nasprotnik, ki ga je potrebno obvladati ali se mu izogniti«, v zgodbah in opisih pa so jo predstavljali kot »misteriozno, pošastno in strašljivo« (Serpell 1996, 220 – 221). Takšno napačno predstavljanje narave je omogočalo odtujevanje od narave in njeno podrejanje brez občutka krivde. Odnos narekovali ne le ekološki pogoji bivanja, temveč tudi prevladujoči sistemi prepričanj in verovanj.

Ne le, da se fizično odtuji od narave, tudi njene moči več ne pripisuje njej sami, ampak si za posrednika med njim in naravo izmisli bogove, saj se kljub vse večjemu obvladovanju narave, še vedno srečuje s tveganji, ki jih življenje prinaša, z boleznimi, nesrečami, neplodnostjo v čredi, itd., in se zaveda, da narave ne more povsem nadzorovati. Tako je prišlo do politeizma, v katerem svet nadzoruje skupina vplivnih bogov, na katere se ljudje obračajo s prošnjami in jim prirejajo darovanja in razne žrtvene obrede. Med tem, ko so animisti človeka imeli le za enega izmed bitij, ki enakopravno naseljujejo svet, so politeistična verovanja svet videle kot izraz odnosa med bogovi in ljudmi (Harari, 217 – 218).

»Zmaga Krščanstva nad poganstvom je bila največja psihična revolucija v zgodovini naše kulture« (White 1967, 1205). S krščanstvom so izginile spiritualne sile narave, kamnov, potokov, itd. in tudi žival. Poprej so te sile prisojali naravi in tako so le-te naravo do neke mere obvarovale pred posegi človeka. V krščanstvu spiritualno vlogo narave prevzamejo svetniki, angeli in demoni, ki z naravo nimajo nobene povezave. Z zatiranjem poganškega

animizma, je krščanstvo človeku omogočilo neskončno izkoriščanje narave. Prepričani so bili, da je narava namenjena izključno v dobrobit in užitek človeka. Bog je ustvaril naravo, da bi služila človeku. Človeka je ustvaril po svoji podobi, narava pa je tu, da služi njemu. Geneza postavi človeka za gospodarja sveta. Bog je zunaj narave in vse je podrejeno njemu. Narava kot divjina je nevarna in sovražnik človeka, je kaotična in predstavlja ne-red, ki ga je treba urediti (White 1967, 1205 – 106).

Sodobni zahodni odnos do narave sicer korenini v krščanstvu kot monoteistični antropocentrični religiji, vendar pa je potrebno opozoriti tudi na dejstvo, da je takšen dualizem človek proti naravi značilen za zahodnjaški diskurz, ki pa ga ne moremo aplicirati na vse družbe.

Z vzponom humanistične misli je renesansa postavlja v ospredje človeka in ne več Boga, kot je značilno za srednji vek, antropocentričen odnos do narave se je okrepil z uveljavljanjem kartezijskega mehanicizma, ki naravo opredeli kot nekaj materialnega, kar je nasproti duhovnem in torej nekaj, kar je možno meriti in objektivno spoznavati (Kirn 2004, 38). Začetek industrijske dobe, tehnološki napredek, širjenje urbanizacije in uveljavljanje kapitalizma kot tržnega sistema še poglobi človekovo odtujenost od narave, čeprav se v okviru razsvetljskih idej pojavijo tudi ideje o vračanju človeka k naravi in »idealizacija podeželja kot simbola nedolžnosti« (Thomas 1983, 250). Vendar pa ljudje v urbanih mestnih središčih, niso imeli nobenih neposrednih stikov z naravo ali agrikulturo. Nova tržna ekonomija je v naravi videla surovino, ki jo je možno prodati in profitirati.

Modernost je predstavljala prelomno točko v zgodovini človeštva, v kateri je razum prevladal nad verovanjem in je znanost pričela oblikovati naše odnose z naravo. Latour trdi, da je bila objektivizacija narave, ki je zaznamovala znanost od 17. stoletja dalje, možna zgolj zaradi uveljavljanja človekove ideje o dveh nasprotnih si entitetah, torej o naravi in družbi (Latour v Descola 2004, 88 – 89). Svet in narava postaneta le objekta raziskovanja in uveljavlja se »naravoslovno matematični koncept narave« (Kirn 2004, 38). Vse bolj se uveljavljajo matematične in eksperimentalne metode raziskovanja, merljivost in kvantifikacija pa postajata merilo ustreznosti nekega pojava kot objekta preučevanja. Narava kot stroj ali surovina, kot nekaj merljivega in kar je možno reducirati na kvantitativne lastnosti, temu pojmovanju ustreza. S tem so naravo povsem instrumentalizirali in ji odvzeli kvalitativne značilnosti.

Narava ni subjekt, ni živ organizem, ampak je stroj, ki sta ga ustvarila Bog in človekov razum (Kirn 2004, 38 – 39).

Tudi družbene znanosti 19. stoletja so naravo razumele in predstavljale kot nekaj »danega, predpisanega za podrejanje...nekaj, kar je vedno nasproti nas, kar nam je tuje, nekaj, kar ni družba« (Beck 1992, 80). Ob koncu 20. stoletja se zahodni človek ne boji več moči narave kot take, npr. naravnih ujm. Znanost in tehnologija sta nam omogočili obvladovanje narave in nam dali občutek varnosti. Vendar je industrializacija, ki je človeštvu prinesla napredek, po drugi strani močno vplivala na sposobnost narave za ohranjanje in obnavljanje same sebe. Odtujenost je verjetno do neke mere omogočila objektivni znanstveni pogled in razumevanje narave, hkrati pa iz te odtujenosti izvirajo tudi vsi kompleksni odnosi med naravo in človekom ne le tedanjega, ampak tudi današnjega časa. Beck opozarja, da je ob koncu 20. stoletja postalo jasno, da je narava postala produkt civilizacije, ki je naravo ogrozila in jo uničila, ni pa predvidela vpliva na naravo samo in s tem ogrožanja naravnih pogojev življenja na življenje ljudi. Ekološki problemi so postali družbeni problemi, ekološka tveganja so postala družbena tveganja. S svojo kulturo je ogrozila naravo, svoj družbeni, ekonomski in politični red oz. institucije pa postavila pred izziv. Razvoj tehnološke moči in napredek človeštva spremlja tudi tveganje za naravo oz. okoljsko tveganje. To ne le posameznike, ampak tudi družbene institucije sili, da se ponovno vprašamo o pomenu odnosa med naravo in človekom oz. družbo (Beck 1992, 80).

Globalna družba se sooča z nešteto izzivi, med katerimi najbolj osnovnega predstavlja iluzorna predstava o naši emancipaciji od narave. Vprašanje o tem, kaj sploh še je naravnega in kaj je produkt družbe nas pripelje tudi do pojma okolje. Naravo smo namreč že toliko preoblikovali po svoji meri, da jo še komaj kje, če sploh, najdemo v prvobitni obliki, kot »nespremenjeno naravno okolje« (Kirn 2004, 13). Nasprotno, je človek vso svojo zgodovino naravno okolje oblikoval in ustvaril »spremenjena in oblikovana naravna okolja« (Kirn 2004, 14). Nekatera od njih je ustvaril tudi zaradi težnje po stiku z naravo in strahu pred njenim izginjanjem (mestni parki, živalski vrtovi, urbani vrtovi, naravni parki, rezervati). V zadnjih letih, pa se pojavljajo tudi poskusi vzpostavitve »tehnološke narave – tehnologije, ki na različne načine skušajo posredovati, bogatiti ali simulirati naravni svet« (Kahn in drugi 2009, 37). Primeri tehnološke narave so razne tv serije in tv programi o naravi in živalih, kamere v živo iz naravnih okolij, računalniške aplikacije vezane na odnos z naravo in robotske živali. Zdi se, da smo našli enostavno rešitev za tveganje možnega izginjanja narave, vendar

raziskave kažejo, da čeprav tudi tehnološka oz. umetna narava pozitivno vpliva na naše počutje, ne more popolnoma zamenjati naše želje in potrebe po stiku z živo naravo (Kahn in drugi 2009, 37 – 41).

Dobo, ki jo nekateri imenujejo postmoderna, postindustrijska ali informacijska, v veliki meri zaznamuje beseda kriza. Kriza kot gospodarska, politična in kriza družine ter partnerskih odnosov, kriza verovanja, ekološka kriza in povsem individualna kriza posameznika in njegovega mesta v univerzumu. Človek se je znašel v položaju, v katerem se zdi, da kljub vsemu znanstvenemu in tehnološkemu napredku sveta in narave ne obvlada več in vendar je hkrati tudi gospodar lastne prihodnosti. To s sabo prinaša negotovost. Oblikovali so se različni ekološki pristopi, ki se vsak po svoje soočajo z odgovornostjo do narave. Tako se v plitki ekologiji kaže antropocentričen pristop, ki poudarja odgovornost do človeštva in odgovornost za njegovo dobrobit in preživetje bodočih generacij. Po antropocentričnem pristopu, je človek »izvor in edini nosilec vrednot« (Kirn 2004, 182). Globoka ekologija pa poudarja odgovornost in spoštovanje do narave na sploh (ekocentrična ali biocentrična percepcija), torej življenje »v harmoniji z drugimi bitji« (Kirn 2004, 183). Zadnji desetletji, je tako na ravni stroke kot tudi obče javnosti popularen diskurz o trajnostnem razvoju ali trajnostni družbi, kar se kaže tudi v neštetih in raznolikih poskusih ekološkega trajnostnega načina razmišljanja in življenja vsakdanjega človeka (ločevanje odpadkov, recikliranje in uporaba trajnostnih materialov, varčevanje z naravnimi viri, vegetarijanstvo in veganstvo, obujanje vrtičkarstva in samooskrbe, vključevanje otrok v eko vrtce in šole, preživljanje prostega časa v naravi, iskanje zdravilnih učinkov narave, ekološka in etična potrošnja, itd.) oz. v »ekologizaciji tehnologije, proizvodnje in potrošnje« (Kirn 2004, 41). V poplavi informacij o načinu življenja, ki naj bi nas ponovno povezoval z naravo in razvijal sočuten ter solidarnosten način življenja z vsemi bitji, ki naseljujejo Zemljo, ter hkrati omogočal ekonomski napredek, se posamezniki težko orientiramo oz. vsak izbere zase tisto, kar se mu zdi najbolj priročno oz. kar lahko vključi v lastne vzorce prepričanj in delovanj.

Zahodi človek skuša ves čas samega sebe in svoje mesto v svetu definirati na podlagi dihotomije narava – kultura, ki je pravzaprav merilo za določanje meje med naravo in družbo, civilizacijo in divjino, urbanim in ruralnim, in nenazadnje med človekom in živalmi. Meje so družbeni konstrukti, ki jih človek oblikuje na podlagi podobnosti oz. različnosti. Človek se kot kulturno bitje ne le izvzema iz narave, ampak si jo tudi podredi. Te meje utemeljuje s sistemi prepričanj, ki koreninijo v religiji, filozofiji in znanosti. V zadnjih letih smo priča poskusom

brisanja meja. Ne le, da se vse bolj uveljavljajo percepcije narave, ki izhajajo iz tradicij religij in filozofije vzhodnih civilizacij, ki poudarjajo holistični pogled na svet, tudi v krščanstvu, v katerem meja med človekom in naravo ter njegovo gospostvo nad njo korenini, se pojavlja nova ekološka teologija, katere avtorji kot je Andrew Linzey, zagovarjajo stališče, da je Bog s tem, ko je človeka ustvaril po svoji podobi, s človekom delil tako privilegij gospodovanja svetu kot tudi svojo moralno dolžnost, da svetu vlada s spoštovanjem do živih bitij in z dobroto kot to počne Bog (Linzey v Preece in Frazer 2000, 247). Tudi sodobna biotehnologija in genetske raziskave to mejo brišejo. Genetske raziskave kažejo, da od živali nismo tako zelo različni kot smo mislili. Z drugim vrstami si namreč delimo več kot 90% genov (Fuller v Peggs 2012, 28). Ravno tako raziskave o možnosti prenosa organov ali genov med vrstami dokazujejo, da so te meje med človekom in naravo le priročni konstrukti.

Skrajni obliki preseganja tega dualizma v znanstveni percepciji sta »naturalizacija družbe in sociologizacija narave« (Kirn 2004, 159). Naturalizacija družbe pomeni, da se vse, za kar je do sedaj bilo pojmovano kot družbeno in človeško, izenači z naravnim. Naturalizira se človek kot jezikovno, kulturno, tehnološko in moralno bitje. Če človeka na tak način izenačujemo z naravo, potem tudi vsa njegova dejanja, tudi tista s katerimi posegamo v naravo, jo uničujemo in izkoriščamo, obravnavamo kot naravna in o njih ne moremo moralno soditi. Če človeka dojemamo kot naravno bitje, potem so tudi vsa njegova dejanja zunaj moralne presoje. Sociologizacija narave pa pomeni, da narave ne priznavamo kot nekaj prvobitnega in kot avtonomne entitete (Kirn 2004, 159 – 163). Ne prvi ne drugi način preseganja dualizma ne naredita koraka bližje k spoštljivem odnosu do narave. Prvi človeka odreši odgovornosti, drugi pa naravi ne priznava aktivne vloge. Človek je hkrati naravno in družbeno bitje, ravno tako pa je tudi narava samobitna in hkrati družbena entiteta. Odnos človek – narava ima recipročno naravo in ni enosmeren. Drug od drugega sta medsebojno odvisna.

Vprašanje narave in mesta človeka v njej ostajata nerešeni vprašanji. Niti znanost niti religiozna prepričanja nam ne morejo ponuditi zadovoljujočega odgovora. Morda je nastopil čas, da odgovora ne iščemo več v razlikah in podobnostih, v izključevanju človeka iz narave ali narave iz družbe oz. naturalizaciji človeka in utapljanju narave v družbi, ampak v neposredni interakciji in dialogu z naravo.

Na ravni vsakdanjega življenja ljudi je brisanje meja morda najbolj očitno v našem odnosu z družnimi živalmi, predvsem s psi, ki so, tako kot človek, hkrati produkt narave in kulture oz.

družbe. So različni od nas, a hkrati tako zelo podobni, v vsakdanjih interakcijah pa smo se jim med vsemi živalmi najbolj približali oz. so se oni približali nam. Da bi razumeli psa in sodobne raznolike in večkrat kontradiktorne odnose med človekom in psom, se moramo najprej posvetiti splošnemu odnosu človeka do živali. Tej temi se posvetim v naslednjem poglavju.

3 ODNOS ČLOVEK (DRUŽBA) – ŽIVAL

Načini definiranja nas samih vedno vključujejo postavljanje meja med nami in drugimi. Klasifikacija živali je eden od vidikov družbene objektivizacije narave in emancipacije človeka od nje. Tudi človek sam se izvzema iz kraljestva živali, čeprav mu pripada. To se kaže tudi na ravni jezika. Živali ne poimenuje druge živali ali ne-človeške živali, s čemer postavi ločnico med nami in njimi. Postavljanje meja med 'mi' in 'drugi' je omogočilo ne le diskriminacije in izkoriščanja določenih skupin ljudi, ampak tudi živali. Omogočilo je specizem oz. »predsodek ali vedenje, poudarja pomembnost neke vrste naproti drugi« torej se pri ravnanju upošteva »pripadnost določeni vrsti in ne vrednost posameznika« (Nibbert 2003, 8). Ravno tako ta delitev živali pogosto izključuje iz človekovega družbenega sveta. Tako kot so ljudje hkrati kulturna in naravna bitja, so tudi marsikatero živali socialna bitja, ki so vključene v človekovo vsakdanje življenje in ga sooblikujejo (Tovey 2003, 211). Čeprav so živali bile in so še materialnega pomena vsem človeškim družbam (hrana, volna, usnje, orodje, material za izvajanje poskusov), vir energije (do iznajdbe fosilnih goriv edina pogonska sila), delovna sila (lov, iskanje pogrešanih, itd.), niso zgolj material, ki ga ljudje oblikujemo tako, da ustreza našim potrebam, ampak so kompleksna bitja, ki vplivajo na življenje drugih in na razvoj družbe kot celote.

Skozi stoletja je človek meje med 'mi' in 'drugi' in s tem svoj odnos do živali določal in utemeljeval na podlagi religioznih, filozofskih in znanstvenih prepričanj, vplivali pa so tudi ekološki pogoji življenja. Z živalmi je razvil kompleksne odnose in jim dodeljeval raznolike vloge.

Najbolj osnoven način klasifikacije živalmi, je razlikovanje med domačimi in divjimi živalmi. Za prvotnega človeka so živali pomenile vir preživetja. Uporabljal jih je za hrano in obleko, z njimi pa se je v raznih ritualih povezoval tudi spiritualno. Prvotni človek je živali dojemal v odnosih samih in jih spoznaval izkustveno. Njegova percepcija živali je bila antropomorfna. V odnos je vlagal veliko časa in truda. Z opazovanjem, poslušanjem, sledenjem in lovom na živali, je spoznaval njihove psihofizične lastnosti, vedenje in način življenja (Harari 2013, 58 – 60; Ingold 1994, 9).

S procesom udomačitve živali se je drastično spremenil odnos človeka do živali. Udomačevanje temelji na lastniškem odnosu gospodar – služabnik. Lastniški odnos je:

»odnos med človekom kot subjektom in stvarjo kot objektom oz. družbenim sredstvom narave ... Ljudje, kot družbene osebe, lahko nekaj imajo v lasti; živali, kot naravni objekti, pa so lahko le v lasti nekoga. Tako koncepta sredstvo in lastnina postavljata človečnost, svet oseb, na piedestal, ki je nad naravnim svetom stvari« (Ingold 1994, 6). Torej je osrednjega pomena pri udomačevanju družbena konstrukcija živali kot sredstva. Z udomačevanjem si je človek živali povsem podredil. Živalske vrste, ki so nastale z udomačevanjem so torej človekov proizvod, objekt narave, ki jo je človek oblikoval sebi po meri. Če so odnosi med ljudmi in živalmi v lovsko-nabiralnih družbah temeljili na »principu zaupanja« (Ingold 1994, 13) se, z udomačevanjem in odvzemom avtonomije živalim, pričnejo korenito spreminjati. Ingold to imenuje »tranzicija odnosov zaupanja k odnosom gospodovanja« (Ingold 1994, 18).

Z vzpostavitvijo lastniškega odnosa med človekom in živaljo, je človek razvil množico raznolikih vlog živali, od živali, ki jih je častil, jih občudoval ter jim pripisoval skoraj božanski status do živali, ki se jih je bal, jih zaničeval in demoniziral, od živali, ki jih je izkoriščal v lasten interes jih popolnoma instrumentaliziral ter jim odvzel moralni status živali, do živali, ki jih je skorajda počlovečil. Vse različne vloge, ki so jih živali igrale v odnosih s človekom oz. vloge, ki jim jih je pripisoval, je težko zajeti. Na njihovo oblikovanje so v različnih družbah in kulturah vplivale raznolike sile od religije in filozofije do znanosti. V nadaljevanju se bom osredotočila na nekaj ključnih in značilnih vlog tudi za sodobno zahodno družbo.

3.1 Živali kot surovina oz. produkt

Z udomačitvijo so živali postale surovina, ki jo človek izkorišča v imenu profita. Njihove produkte je dandanes moč najti v prehrani, oblekah, v kozmetiki, tapetah, keramičnih ploščicah, v vezivu asfalta, v zavorni tekočini, v raznih barvah, plastičnih materialih, itd.

Serpell v svojem delu po Hayamu Macconyju poimenuje tehnike, ki nam omogočajo moralno sporna ravnanja z živalmi »orodja odtujevanja« (Maccony v Serpell 1996, 187).

»Nenavezanost« (Serpell 1996, 187) pomeni, da se človek zavedno in namerno odloči odtujiti se. Tako npr., da lahko jemo meso, ne smemo pa razmišljati o teh živalih, ne smemo jih spoznati in razmišljati o tem kako živijo in umrejo. V tradicionalni živinoreji je bilo takšno odtujevanje skoraj nemogoče (Serpell 1996, 188 – 189). V srednjem veku, npr., so bili ljudje še zelo povezani z živalmi, čeprav je bil značilen lastniški odnos. Domače živali so bile prisotne tako na podeželju kot v mestih. Do te spremembe je prišlo postopoma in ravno tako

ni veljala za vse različne odnose, ki jih ima človek z živalmi. Med tem, ko je v sodobnih družbah odnos do živinorejskih živali povsem instrumentalen, so zgodnje, pa tudi pozne poljedelsko-živinorejske družbe živele zelo povezane z drugimi živalmi, velikokrat celo v isti hiši (Thomas 1983, 95). Od drugih živali so bili odvisni, prav tako so jim posvečali veliko pozornosti, tudi dobronamerno. Zanje so skrbeli, jih hranili, negovali in branili pred plenilci. Čeprav so jih vzeli iz narave, udomačili in vzrejali za lasten dobiček, so do njih ravnali kot do posameznikov. Da so jih lahko udomačili, so jih morali dobro poznati, njihovo individualno vedenje, temperament in navade. Sicer so bile živele delno ali povsem odvisne od živinorejca, je živinorejec imel z njimi redne socialne stike (Serpell 1996, 186 – 187).

Konec srednjega veka postanejo živali komercialen produkt. Tlačanstvo in zemljiško gospodarstvo so opuščali, kmetje so zapuščali vasi in se selili v urbane predele. Ker je bilo kmetov, ki bi obdelovali zemljo vse manj, so lastniki teh prej obdelovalnih površin, pričeli vzrejati črede živali, večinoma ovce in govedo, ki so jih vzrejali zaradi volne oz. kože in mesa za prodajo na trgu (Kalof 2007, 44). Kapitalizem je izkoriščanje domačih živali nadaljeval in ga privedel do ekstremnih razsežnosti, v katerih so živali povsem minimalizirane.

Nove tehnologije in metode živinoreje, ki živinorejca fizično ločijo od živine, njenega trpljenja in množičnega ubijanja, omogočajo odtujevanje. Pomemben element odtujenosti je, da se do živali vedemo kot do stvari. Na ta način se živinorejec lahko oddalji od trpljenja in množičnega ubijanja, za katerega je pravzaprav odgovoren. Vse to pa omogočajo tudi nove metode živinoreje in tehnologija, ki fizično loči živinorejce od živine (dnevno nego opravljajo stroji, hranjenje je kontrolirano preko računalnika, ravno tako molža, živali živijo v boksih in tudi čiščenje opravljajo stroji). Stik živinorejca z živalmi je v intenzivni živinoreji minimalen. nastanitev je oblikovana tako, da je stik s človekom minimalen. Tisti, ki so vključeni v proces klanja živali se odtujenosti naučijo in postanejo neobčutljivi na trpljenje živali. (Serpell 1996, 188 – 192).

»Prikrivanje« (Serpell 1996, 195) je še eno orodje našega odtujevanja od živali, ki je zelo značilno za intenzivno živinorejo. Živina živi v zaprtih prostorih, kjer jih ljudje ne moremo videti. Živali so označene s številkami in vsaka živi v svojem boksu. Klavnice smo preselili izven mest in tudi transport vanje se opravi skoraj stran od oči javnosti. Večina potrošnikov ima stik z živino le kot s končnim produktom, npr. zapakiranim kosom mesa na polici

supermarketa. Kupujemo svinjino ali govedino, zrezek ali čevapčiče, ne pa krave ali prašiča. Načini vzreje, zakola in predelava mesa, so potrošniku neznani (Serpell 1996, 195 – 197).

»Napačno predstavljanje« (Serpell 1996, 197) neke živali, ravno tako vodi k objektivizaciji živali in poniževanju le-te. Beseda prašič ali svinja, ki jo uporabimo pri imenovanju človeka, ima zelo negativno konotacijo, saj predpostavlja umazano ali debelo osebo, ki se vede kot žival. To je v intenzivni živinoreji pripeljalo do grozljivih načinov njihove reje (Serpell 1996, 201 – 202).

»Prelaganje krivde« (Serpell 1996, 202) pa se v intenzivni živinoreji dogaja na vseh stopnjah produkcije. Krivda se porazdeli med živinorejca, prevoznika do klavnice, mesarja, ki žival zakolje, trgovca, ki proda meso in potrošnika, ki meso kupi (Serpell 1996, 204).

Intenzivna živinoreja temelji na številčnosti in pridelavi čim več mesa, mleka ali drugih živalskih produktov, v čim krajšem času, s čim manj finančnega vložka z namenom maksimiranja dobička. Pri tem je posamezna žival in njeno trpljenje nepomembno. Živali izgubijo vsakršno identiteto in ostajajo le še produkt, torej mleko, meso ali jajce.

3.2 Živali kot simboli, bogovi / živali kot demoni

Živali kot simboli že od samega začetka obstajajo v zgodbah, mitih, in religijah družb. Pomagajo nam razložiti način življenja in razumevanja sveta, religijske koncepte, pa tudi odnos do določenih skupin ljudi.

Pri praktično vseh zgodnjih civilizacijah se kaže močna medvrstna povezanost in identifikacija med ljudmi in živalmi. Značilen je politeizem, v katerem imajo živali še vedno velik pomen, vendar pa v nasprotju z animističnimi verovanji moč ne izvira več iz njih samih temveč v njihovem odnosu z bogom oz. nadnaravno silo. Čaščenje bogov so še vedno izkazovali v raznih verskih obredih in ritualih (Harari 2013, 217 – 218). Velikega pomena so bili žrtveni obredi, ki so predstavljali enega od načinov prenašanja ali očiščenja krivde (Serpell 1996, 206).

Živali so, poleg utilitarne, imele tudi religiozno-politično vlogo. Zaradi psihofizičnih ter vedenjskih lastnosti nekaterih živali, so postale simbol neznanega, npr. rojstva, smrti in življenja po njej, ponekod pa so jim pripisovali zdravilno moč(kača in psi v Mezopotamiji, Egiptu in Grčiji) ali naravnih pojavov, ki si jih niso znali razložiti. V povezavi z živalmi, so razvili številna verovanja, prakse in kulte čaščenja (v Egiptu je npr. znan kult čaščenja živih

bikov kot utelešenja boga, npr. Apisa; v starodavni Indski civilizaciji, 2800 – 1800 pr. n. št., je nastalo številno podobnih verovanj in praks, ki so do danes preživela v hindujskem verovanju v sveto žival – kravo). V umetnosti in religijskih tekstih so poudarjali tako njihovo velikost, hitrost, moč, libido, plodnost, zvitost in pogum. S z njimi pa so se identificirali predvsem prvi kralji in vladarji, različne živali so upodabljale bogove (npr. boginjo Hator so v Egiptu prikazovali v podobi krave, v grški mitologiji bog Zeus nastopa v podobi belega bika) in tudi nekatera nebesna telesa so poimenovali po njih (Schwabe 1994, 41 – 48).

Na splošno je v srednjem veku značilen antropomorfen odnos do živali in celo spiritualen. Poganski rituali čaščenja narave in kulti živali so bili še zelo prisotni. Katoliška antropocentrična dogma in pomanjkanje znanstvenega opazovanja živali je v srednjem veku omogočalo simbolni in alegorični pomen živali ter njihovo demonizacijo.

V času pomanjkanja in lakote, ko je ljudi prizadela še kuga, se je poglobljaj individualizem, socialni odnosi so se močno spremenili in ljudje so postali nasilni do marginaliziranih skupin tudi do živali, ki jim je človek podelil vlogo grešnega kozla za vse te tegobe tedanjega časa. V raznih javnih procesijah, so ob naslajanju občinstva, kruto mučili in ubijali živali. Javno kaznovanje in usmrtitev nedolžne, navadno domače živali je največkrat simbolizirala očiščenje krivde neke skupnosti ali kriminalna dejanja posameznikov (Cohen 1994, 66 – 70). V kaotičnih razmerah ponavljajočih se boleznih in lakote, so si avtoritete želele vzpostaviti red s prirejanjem živalskih sojenj, na katerih so sodili živalim, obtoženim, ker so človeku povzročile škodo. Navadno so živali kaznovali z obešanjem, živim pokopom, pohabljenjem ali izgonom (Kalof 2007, 64).

Inkvizicija je prepad med živalmi in ljudmi še okrepila. Zatrila je razne popularne kulte čaščenja živali. Čeprav so živali bile del življenj ljudi, je bilo družabništvo z njimi pojmovano kot perverzno, ljudje pa obtoženi bestialnosti in čarovništva (Irvine 2004, 39 – 40).

Narava in divjina sta bili vira strahu in tesnobe, ravno tako pa tudi divje živali. S širitvijo agrikulture, so krčili naravni bivanjski prostor živali in odvzemali hrano. Velikokrat zgodilo, da so zveri napadle ljudi. Ena od takšnih živali, ki je bila tudi preganjana in skoraj iztrebljena, predvsem zaradi popačenih predstav, je bil volk (Serpell 1996, 198).

Demonska predstava o volku, o bitju, ki se ne boji ljudi, ampak se moramo ljudje bati njega, se je v evropski in severno ameriški folklori ohranila do danes. Eno od takšnih upodobitev, ki

volka predstavlja kot zvito in zlobno bitje, najdemo v pravljici o Rdeči kapici (Serpell 1996, 198). Arluke in Sanders navajata ameriško filmografijo, ki predstavlja volka kot utelešenega demona. Zgodbe o volkodlakih, ljudeh, ki se ob polni luni spremenijo v volkovom podobnim bitjem in prevzamejo vse njihove lastnosti (moč, pogum, neustrašnost in skoraj nadnaravne čute) prikazujejo obraten odnos človek – žival, ko žival postane gospodar in lovec in človek služabnik in plen (Arluke in Sanders 1996, 181). Zanimivo je, da človek demonizira tudi žival, ki mu je najbližje, psa. »Za velik segment javnosti, so Pit bull terierji več kot nevarni ubijalci, so demoni, ki žrejo ljudi« (Arluke in Sanders 1996, 184).

3.3 Divje živali namenjene lovu kot športu / divje živali kot ogrožene vrste

Čeprav je po kontroverznem odnosu do divjih živali najbolj znana angleška elita, pa so se lova z namenom zabave, športa, izkazovanja moči in poguma ter s tem utrjevanja statusa in prestiža udeleževale že elite prvih civilizacij. V Egiptu je bil znan lov kot spektakel za publiko, v katerem so na neko javno prizorišče privedli ujete živali in ji prepustili nemilosti kralju samemu ali kraljevim lovcem. Na poslikavah grobnic so živali med lovom nanje predstavljali kot sovražnika, lov nanje in odpor živali pa kot bitko, v kateri seveda zmaga človek. Med Grki je bil lov neke vrste ritual bogatih elit, katerih mladi moške so na ta način ritualno prestopili v odraslost in bili pripravljene na vojskovanje ter prevzemanje državljske odgovornosti. Po svojem barbarstvu pa so bili najbolj znani Rimljani, ki so za spektakle v arenah ujeli, mučili in ubili nepregledno množico divjih živali (Kalof 2007, 24 – 27).

V srednjeveški Evropi se je v posedovanju divjine in v praksi lova se je odsevala tipična narava fevdalne organizacije družbe, v kateri je gospod posedoval posest in imel do te posesti pravice. V 13. stoletju so v teh loviščih ali lovnih parkih vzrejali jelene, ki pa niso več živeli naravnega življenja, ampak so bili odvisni od človeka, ki jim je nudil hrano in zaščito. Lov s psi je od srednjega veka dalje postal priljubljen način preživljanja prostega časa moških, oblika športa, v katerem je lahko sodelovala le privilegirana gospoda. Sodelovanje v tej elitni aktivnosti je pomenilo status ter izkazovanje moči aristokracije (Kalof 2007, 53 – 55).

Na britanskem otočju se je npr. lov na lisice ohranil do danes. Tradicionalni način lova je bil leta 2002 prepovedan na Škotskem, leta 2005 pa tudi v Angliji in Walesu. Nekatere modificirane oblike pa še obstajajo. Lovci so lov opravičevali na podlagi mišljenja, da je lov na lisice ekološki način zmanjševanja števila preveč namnoženih živali, da skupnosti

pridobijo nove zaposlitvene možnosti, poleg tega pa je to tradicija angleškega podeželja (Munro 2004, 69).

V Severni Ameriki, je bil lov na bizone vse kaj drugega kot lovski šport elite. Bizone so pobijali predvsem zaradi kože in zato, da bi odvzeli hrano in tako pregnali Severno Indijance (Kalof 2007, 147). Kakor koli že, trofejni lov ali lov divjih živali za uporabo njihovih delov kot surovine je privedel do iztrebljanja določenih vrst živali (npr. bizona, volka, nekaterih vrst kitov, itd.) in posledično do zahtev po ohranitvi.

Sodoben način ohranjanja narave, se razlikuje od načina ohranjanja narave starodavnega lovca. Nad naravo nima kontrole in »divje živali so zato živali zunaj njegove kontrole« (Ingold 1944, 3). Za sodobnega človeka je narava, ki še obstaja v prvotnem stanju tista, ki je daleč od človeške civilizacije, mest in podeželja. Rečemo ji divjina. Tako je »divja žival tista, ki živi avtentično naravno življenje«, v katero človeška roka ne posega. Ohranjanje divjih živali se skuša doseči z vzpostavitvijo varovanih naravnih območij in s prepovedjo ali omejevanju dostopa ljudem. V ta območja lahko dostopajo in vanje posegajo lovci in naravovarstveniki (Ingold 1994, 10 – 11). »Zahodna znanstvena ideja ohranjanja narave namreč temelji na predpostavki, da nosimo ljudje, kot nekdo, ki kontrolira naravno okolje, vso odgovornost za ohranitev ali izumrtje drugih živalskih vrst« (Ingold 1944, 11).

Lov na divje živali in kontrola njihovega števila tudi s ponovnim naseljevanjem živalskih vrst (npr. risa v Sloveniji in volka v ZDA) so divjini in divjim živalim odvzele neodvisnost. Skozi tisočletja lova nanje, kot načina preživetja, izkazovanja moči, kot športne in zabavne aktivnosti ali kot načina ohranjanja, smo jim odvzeli vso prvobitnost. Čeprav v naših mislih predstavljajo idilično podobo divjine, so pravzaprav postale produkt človeka in povsem odvisne od njega.

3.4 Živali za zabavo, šport, izobraževalne namene

Živali že od nekdaj predstavljajo tudi način preživljanja prostega časa. Poleg športnega lova, ki sem ga že opisala, so ljudje od nekdaj imeli tudi željo po vključevanju živali v svoje prostočasne aktivnosti. Obiskujemo živalske vrtove, se udeležujemo pasjih in konjskih dirk, treniramo razne športe kot npr. agility s psi, pa tudi udeležba v raznih krutih športih še vedno ni izkoreninjena. Čeprav so po svojem barbarskem ravnanju z živalmi in uporabi le-teh za zabavo najbolj znani Rimljani, ki so v arenah mučili in ubili nepregledno množico živali pa

obstajajo dokazi, da so tudi druge civilizacije do živali razvile instrumentalen odnos. Že Egipčani, Asirci in Feničani so npr. prirejali t.i. tekmovanje preskakovanja bikov in lov na divje živali kot ritualni prikaz poguma in moči (Kalof 2007, 24 – 25; 33 – 34).

V 15. in 16. stoletju so postali popularni pasji boji, petelinji boji, bikoborbe in boji med različnimi drugimi živalmi. Ta krvavi dobičkonosni šport je postal pomemben del preživljanja prostega časa vseh družbenih slojev, v mestih in na podeželju. Postali so institucionalizirani in se izvajali po vsej Evropi. Naj je šlo za željo o dobičku, zabavi ali simbolnem upodabljanju resničnih bojev, so bile živalske borbe dokaz popolnoma antropocentričnega pogleda na svet in potrebe po gospodovanju (Thomas 1983, 144 – 145). Kot institucionalizirana zabava so se bikoborbe v nekaterih državah ohranile do danes, zadnja leta pa smo tudi v Sloveniji priča prirejanju ilegalnih pasjih bojev.

Na prvi pogled obiskovanje živalskih vrtov ne daje občutka podrejanj narave in živali, saj se največkrat skriva pod krinko izobraževanja in pokroviteljskega odnosa do živalskih vrst, ki naj bi jih z zadrževanjem v kletkah ohranili. Prvi živalski vrtovi oz. menažerije so se pojavile že v antiki, najverjetneje zaradi hrepenenja po divjini in divjih živalih, ki ga je sprožila rast urbanizacije in odtujevanje od narave. Poznali so jih Asirci, Babilonci, Egipčani ter tudi Grki in Rimljani (Kalof 2007, 34 – 36).

Menažerije kot privatne zbirke kraljevih družin, so se ohranile vse do konca 18. stoletja, ko se preselijo v novo ustanovljene znanstvene in izobraževalne ustanove, zoološke vrtove (Kalof 2007, 123 – 124). Živali, v glavnem divje in eksotične, izvzete iz lastnega okolja, so v menažerijah umirale zaradi neprimerne prehrane in nevdržnih bivanjskih pogojev, njihovo psihofizično stanje je bilo vse življenje slabo, večinoma pa niso niti mogle razviti naravnega vedenja (Kalof 2007, 122). Trofejne živali zaprte v kletkah so bile prikaz zmage človeka nad naravo, bile so simbol »kolonialnega osvajanja, kot tudi bogastva in statusa« ter »nudile zadovoljevanje potrebe po estetiki« (Thomas 1983, 277).

Živalski vrtovi so od nekdaj ljudem predstavljali pobeg iz civilizacije v divjino, čeprav so živali v njih živele v majhnih kletkah, torej v povsem nenaravnem okolju. Njihov obstoj so opravičevali na podlagi prepričanja, da so namenjeni širitvi znanja, v resnici pa so bili namenjeni izkazovanju prestiža in zabavi obiskovalcev. V večini današnjih živalskih vrtov skušajo bivanjske pogoje izboljšati tako, da jim ustvarijo čim bolj naraven prostor, ki daje tudi obiskovalcem iluzijo, da so živali svobodne. V teh t.i. tematskih parkih obiskovalce od živali

ločijo naravne ovire, kot so umetni potoki in jarki, ki dajejo iluzijo, da so živali svobodne in popačeno sliko narave. Parki promovirajo pozitivne kontakte med ljudmi in živalmi, spoštovanje do njih ter spodbujati željo po ohranjanju narave, izobraževanje in zabavo. Svoj obstoj utemeljujejo z obljubo, da je za živali lepo poskrbljeno in da prostovoljno sodelujejo z ljudmi, vendar je jasno, da imajo oskrbniki kontrolo, da gre za podrejanje in tudi prisiljevanje živali in dominacijo človeka nad njimi, kakršen koli upor živali pa se prikrije (Kalof 2007, 153 – 157).

3.5 Živali kot orodje znanosti

Znanstveno opazovanje živali in izvajanje eksperimentov na njih, je bilo značilno že za Grke in Rimljane (Kalof 2007, 36). Prav Aristotelova filozofija je bila tista, ki je prva filozofsko utemeljila ločnico med človekom in živaljo. Razvil je idejo o »intelektualni hierarhiji« (Serpell 1996, 151), ki vlada v naravi. Človeku, kot edini racionalni živali, v tej naravni hierarhiji pripada najvišje mesto, med tem ko so druge živali in rastline, glede na njihove sposobnosti, razporejene na nižjih mestih. Bil je znan tudi po svoji teleološki doktrini o bioloških procesih, po kateri se vse v naravi zgodi z namenom. Tako je tudi vsako bitje ustvarjeno za nek namen. Organizmi, ki so nižje na hierarhični lestvici razuma, služijo kot hrana oz. delovna sila tistim, ki so višje (Newmyer 2011, 7; Serpell 1996, 151).

Miselnost, ki je v 17. stoletju utemeljila izvajanje kakršnegakoli nasilja nad živalmi je bila mehanicistična kartezijska filozofija. Descartes in njegovi nasledniki so zanikali, da bi živali lahko zavestno čustvovale in občutile, saj nimajo duše, izrazi bolečine pa so le avtomatični refleksi na fizične dražljaje (Serpell 1996, 155). Tovrstno sklepanje se je izrabljalo za izvajanje kakršnegakoli nasilja nad živalmi, percepcija živali kot strojev pa je sovpadala z novo raziskovalno metodo, to je eksperimentalno znanstveno metodo. Izvajanje eksperimentov na živih živalih oz. vivisekcija je bila razširjena po vsej Evropi. Tako so npr. izvajali poskuse na živih živalih, jih za vse štiri tačke žive pribili na desko in jih na živo odprli, da bi lahko opazovali krvni obtok (Kalof 2007, 98 – 99). Kljub stalnem upiranju temu početju, se na živalih v imenu znanosti in napredka, še vedno izvaja eksperimente. Čeprav kot laboratorijske živali po svetu uporabljajo tudi pse in mačke, so največkrat v ta namen izkoriščane miši, podgane in drugi glodavci, ki jih ljudje tudi izven laboratorijev navadno ne klasificiramo kot hišne ljubljence, pa tudi pse in mačke doleti podobna usoda (Peggs 2012, 80). Da lahko postanejo orodje znanosti, je potrebno »njihovo živalsko naravo rekonstruirati v znanstveni podatek« (Arluke in Sanders 1996, 173). To je možno le tako, da se jim odvzame

možnost občutenja bolečine in torej ne trpijo in verjame, da so brez razuma ter posedujejo le primitivna čustva. Znanstveniki ali študentje, ki so z njimi v stiku, ne smejo imeti antropomorfnega odnosa do njih. Še preden pridejo v laboratorije, so množično vzrejane na posebnih farmah, podjetja, ki jih vzrejajo, pa jih tržijo kot »superobjekte – čiste in standardizirane kot dejanske klone druga druge, proizvedene in prilagojene potrebam znanosti, podredljive in kooperativne, da je njihova uporaba v eksperimentih enostavna« (Arluke in Sanders 1996, 173). Navadno so brez imen, označene s številko. Tako se živali odzame še njeno naturalistično identiteto (Arluke in Sanders 1996, 174). Ta skrajni specizem podpira kapitalistični antropocentrizem biomedicinske in farmacevtske industrije.

3.6 Delovne živali

Voli, so bili prve živali, ki jih je človek vpregel in jih izkoriščal tudi kot delovno silo. Njihovo moč je izkoriščal za vleko kmečkih vozov, vojaških vozov za prevoz opreme vleko vagonov s tujimi obiskovalci in sani za prevoz težkih kockastih kamnov za gradnjo. Plug je bila inovacija, ki je omogočila pridelavo presežka hrane, s tem povečanje populacije in družbeno delitev dela ter s tem bolj diferencirane družbeno kulturne institucije. Lastništvo goveda je pomenilo bogastvo. Govedo in zaloge zrnja, so igrali pomembno vlogo v oblikovanju prvih simbolov, zametkov pisave. Bili so način štetja oz. merjenja bogastva (Schwabe 1994, 40 – 41). Osle in konje so že prve civilizacije uporabljale za jahanje, vleko vozov, sani in kočij. Arabci so za nošenje bremena uporabljali kamele, plemena Južne Amerike pa lame. Konj je bil zaradi vzdržljivosti in hitrosti pomembno prevozno sredstvo, ki je omogočilo trgovanje v oddaljenih deželah in osvajanje le-teh. Bil je pomemben dejavnik za razvoj mestnih držav. Tako kot govedo, je postal statusni simbol in simbol bogastva (Kalof 2007, 18 – 23). Po uporabi živali v vojskovanju je znan vojskovodja Hanibal, ki je v svojem osvajalskem pohodu na Rim ravno tako uporabil slone, najverjetneje za prenašanje opreme in zastraševanje gorskih plemen (Kalof 2007, 34). Živali so za človeka opravljale delo tudi še v času industrializacije. Delo v mestih je bilo slabo plačano in proletariat je živel v slabih življenjskih razmerah. Za delo so velikokrat izkoriščali živali. Pse, osle in konje so npr. prisilili v vleko težko obremenjenih vozičkov, vozov in kočij in na ulicah mest so živali trpele in umirale v obupnih razmerah. Živali so za delo uporabljali v mlinih, rudnikih in pri gradnji železnic (Kalof 2007, 135 – 137).

Tudi danes živali uporabljamo kot nadomestek lastnega dela. V ruralnih okoljih se še vedno uporabljajo kot vlečna sila, konje v turistične namene vpregamo v kočije, v zadnjem času je

popularna t.i. spa pedikura z ribicami, uporabljamo jih za varovanje imetja in ljudi in pomoč v vojskovanju, izkoriščamo pa tudi moč njihovih čutov, npr. pasjih čutov za odkrivanje nevarnih snovi, iskanje pogrešanih, iskanje tartufov, pomoč slepim in ljudem s posebnimi potrebami. Sem spadajo tudi t.i. terapijski psi.

Predvsem pri delovnih psih se kaže njihova dvojna vloga, saj so hkrati subjekti in jim dodeljemo vlogo družabnikov, prijateljev ali celo družinskih članov, hkrati pa so tudi objekti, stroji, ki za nas opravljajo delovne naloge. Morda bi bil primernejši izraz sodelavci. V naslednjih poglavjih bom zato skušala pojasniti specifičen odnos človek – hišni ljubljencek, predvsem pes in mnogokrat dvoumne in nasprotujoče si vloge, ki jih psi v življenju vsakdanjega človeka igrajo oz. jim jih človek pripisuje.

4 VLOGE HIŠNIH LJUBLJENČKOV V ČLOVEŠKI DRUŽBI – OD UDOMČITVE DO DANES IN POSEBNOSTI PSA KOT DRUŽNE ŽIVALI

Najbolj popularen in najbolj značilen, pa tudi najbolj intimen odnos, ki ga imamo z živalmi, je naš odnos s hišnimi ljubljenci, med katerimi so najbolj popularni psi in mačke, sledijo jim papige in razne druge ptice, hrčki, morski prašički in drugi glodavci ter ribe in plazilci. Ker je namen moje naloge raziskati vlogo in pomen psov v sodobni družbi, se bo poglavje večinoma nanašalo na pse.

Odnosi človek – hišni ljubljenc predstavlja velik del naše kulture. Enega najbolj intimnih, hkrati pa tudi najbolj kompleksnih odnosov smo razvili s psi. Njihova življenja se že tisočletja prepletajo z našimi. Zdi se, da psi povezujejo divje in udomačeno in hkrati zasedajo dvoumno pozicijo na meji med naravo in kulturo. Enostavnega odgovora na vprašanje, zakaj je ravno pes postal tako pomemben v zahodni družbi in kulturi, ni. Če želimo razumeti ta odnos, se moramo posvetiti razvoju odnosa.

4.1 Razvoj odnosa človek – hišni ljubljenc (pes)

4.1.1 Udomačitev

Psi, ki so najverjetneje potomci volkov oz. drugih divjih kanidov, so bile prve udomačene živali, kdaj in kje natanko naj bi se to zgodilo, je v znanstvenih krogih še vedno stvar debate. Ostanke prvega domačega psa *Canis familiaris*, ki so jih odkrili na najdiščih v Aziji in Evropi, so stari nekje 15.000 let, najverjetneje pa se je človek s psom družil že veliko prej.

Iz obdobja po zadnji ledeni dobi izvirajo najstarejši dokazi o družabništvu med človekom in psom. Leta 1978 so na severu Izraela odkrili grobišče, v katerem so bili ostanki človeka in psa, kažejo na tesen odnos med njima. Človek v grobu namreč leži tako, da ima eno roko položeno čez pleča psa, kot da bi ga objemal. Še več ostankov so našli v Severni Ameriki, ti pa izvirajo iz holocena (Serpell 1996, 72).

Obstajajo vsaj tri različne teorije, ki se razlikujejo glede na to ali so psi igrali aktivno ali pasivno vlogo v udomačevanju in ali je bilo udomačevanje psa namensko ali ne.

Najbolj znana teorija, da je človek udomačil psa zaradi njegovih lovskih sposobnosti, je tudi najmanj verjetna. Lovci naj bi v pradavnini sledili krdelu prednika psa med lovom. Ko je krdelo ubilo plen, so ga ljudje zaplenili, kanidom pa prepustili ostanke. Čez čas naj bi se ta praksa razvila v simbiotski odnos, v katerem so kanidi pomagali človeku razviti lovske tehnike (Irvine 2004, 14). Psi so v lovsko-nabiralnih družbah sicer spremljali ljudi na lovu, vendar pa jih lovci prvotno niso uporabljali za lov, saj je iz ostankov grobišč in drugih dokazov razvidno, da so ljudje relativno pozno razvili pasme, ki so bile namenjene izključno za lov (Sauer v Irvine 2004, 14). Danes marsikateri preučevalci udomačitve kanidov to teorijo zavračajo kot mit, ki poudarja človekovo nadvlado nad naravo oz. da sta bila interes in korist človeka tista dejavnika, ki sta sprožila odnos s kanidi. Zato so razvili t.i. teorijo »komezalizma« (Irvine 2004, 15) ali priskledništva, nekateri jo imenujejo tudi teorija »simbioze« (Zeuner in O'Connor v Russel 2002, 289) ali celo »koevolucije« (Zeuner in O'Connor v Russel 2002, 289), ki zanika namensko poseganje človeka, vsaj v zgodnjih fazah udomačevanja, ter poudarja enakovredno vlogo vseh akterjev in vzajemnost koristi za človeka in volka. Prepričani, da so si volkovi udomačitev izbrali sami, saj so spoznali korist sobivanja s človekom. Danes poznamo divje pse (dingo, parijski psi), ki živijo v bližini človeka in jih je mogoče udomačiti. Tudi potepuški psi se smukajo okoli domov in smetišč, da bi našli hrano, ki jo človek odvrže. Tako se je morebiti dogajalo tudi pred 15.000 leti. Naši predniki so si zgradili prve utrjene naselbine, v bližnjem gozdu in na travnikih lovili ter nabirali hrano, odpadke pa odlagali v bližini svojih bivališč. Vse to je lahko s pridom izkoristil volk, ki mu ni bilo treba več stalno loviti živali, ampak je počakal, da so ljudje to storili namesto njega. Vendar obstajajo tudi proti tej teoriji argumenti, ker naj bi bile te naselbine premajhne in s tem tudi količina odpadkov premajhna, da bi se z njo lahko hranila stalna populacija kanidov (Irvine 2004, 15).

Clutton – Brock je mnenja, da je bila udomačitev nekaj povsem naravnega in pravzaprav rezultat prenosa ustaljenih vsakodnevnih praks lovcev in nabiralcev iz svoje vrste na drugo vrsto živih bitij. Ljudje smo socialna bitja. Lovci in nabiralci vse delili med sabo, varovali drug drugega, si pomagali, negovali drug drugega, matere pa so svoje dojenčke nosile s seboj in jih dojile. Te prakse so verjetno bile odločilne za preživetje neke lovsko-nabiralne skupnosti, ravno tako pa so te prakse razširili tudi na druge živalske vrste. Človek je volčje mladiče uplenil ali našel po naključju, jih prinesel v svoje bivališče, jih 'posvojil' in skrbel zanje kratko časovno obdobje. Takšne kratkotrajne interakcije med človekom in volkom so se v pol milijona letih dogajale na različnih koncih sveta (Clutton – Brock 1994, 24 – 25).

Tretja in tudi najbolj verjetna teorija torej govori o tem, da je človek divje kanide udomačil ravno zaradi nekaterih vedenjskih in bioloških predispozicij. Te predispozicije niso plod naše antropomorfne projekcije, ampak so jih kanidi razvili neodvisno. Udomačitve naj ne bi sprožile ne lovske, ne čuvajske ali pastirske sposobnosti, ampak naj bi bila »prosta utilitarnih premislekov« (Messet in Serpell v Irvine 2004, 15).

Kakorkoli že, domači psi, s katerimi živimo in si delimo življenja, so rezultat človekove intervencije, udomačevanja, ki je bilo tako biološko kot tudi kulturno, potekalo pa je na različnih koncih sveta skozi daljše obdobje zgodovine. Biološko udomačevanje pomeni selektivno parjenje, s katerim so ljudje spreminjali morfološke in vedenjske značilnosti vrste, kulturno udomačevanje pa pomeni, da so ljudje vrsto »vključili v družbeno strukturo človeške skupnosti« (Clutton – Brock 1995, 15). Človek je s pridom izkoriščal predispozicije volka in s spremembami v morfologiji (sprememba velikosti, dolžine, gostote in barve dlake, v dolžini in obliki gobca, zob, oči, uhljev, itd., sprememba v hormonskem sistemu in zaznavnih organov) in vedenju (ohranjanje juvenilnega vedenja v odraslosti, sprememba odzivanja na stres, zmanjšane sposobnosti zaznavanja) je volka prilagodil lastnim interesom in potrebam, torej za različne namene. Tako je volk postal pes. Ni bil več divja zver, ampak je postal »del človeške družbe, s svojimi fizičnimi in vedenjskimi značilnostmi, prilagojenimi njenim ekonomskim, estetskim ali ritualnim funkcijam« (Clutton – Brock 1995, 15).

4.1.2 Kaj je omogočilo udomačitev in vzpostavitev tesne vezi človek – pes?

Psom smo dovolili preseči mejo med živaljo in človekom, naravo in kulturo, z njimi razvili edinstven odnos in jih tako močno integrirali v naš družbeni svet.

Da smo jih sprejeli v našo družbo je bila pomembna njihova fizična velikost. Psi so po velikosti dovolj majhni, da nas v večini ne mrejo ogroziti, po drugi strani pa tudi dovolj veliki, da jih lahko upoštevamo kot posameznike (Serpell 1996, 127). Zaradi primerne velikosti jih lažje nastanimo v stanovanju ali hiši kot npr. kravo ali konja (Irvine 2004, 15). Poleg tega so psi zelo čisti in ravno tako kot volkovi, ki potrebe nikoli ne opravljajo v brlogu, tudi pse z lahkoto naučimo potrebo opravljati zunaj. Oboji pa imamo tudi podobna obdobja budnosti in spanja. Pomembno je tudi dejstvo, da se psi zelo navežejo na človeško družino, zato ni potrebe, da bi jih imeli zaprte v kletki, saj ostajajo ob nas (Serpell 1996, 126 – 127). Navezanost se oblikuje v obdobju primarne socializacije, ki je relativno dolga (med 3. in 12. tednom starosti) in neodvisna od nagrajevanja ali kaznovanja, zato psom omogoča, če imajo dovolj socialnih stikov

ljudmi, razvijanje naklonjenosti do njih in občutka pripadnosti vrsti. V obdobju primarne socializacije se pes s človekom prostovoljno medvrstno naveže, ne glede na to ali je bili morebiti zavrnjen ali kaznovan (Serpell 1995a, 245 – 246).

Slavni šepetalec psom Cesar Milan je svoje delo s psi osnoval na trditvi, da psi, tako kot volkovi, živijo v krdelu, ki ga vodi odločen vodja, alfa samec, ki ureja odnose v krdelu in kateremu se vsi podrejajo. Svojo tezo je postavil na podlagi lastne izkušnje s skupinami delovnih psov, različnih pasem oz. mešanic le-teh, ki so v njegovi rodni Mehiki kmetijah pomagali gnati živino ter varovali ljudi in imetje. Med tem, ko so se psi drugih lastnikov med seboj velikokrat stepli, se pi njegovega dedka niso, saj se je postavil v vlogo vodje krdela in preprečil boje za oblast v skupini. Podobno je tudi znanost do nedavno trdila, da volkovi živijo v krdelih. Teza o krdelnem življenju volkov sloni na opazovanju vedenja volkov v ujetništvu ali v umetno ustvarjenih skupnostih, kjer volkovi živijo v skupinah nesorodnih živali. Zaradi tega so prisiljeni iskati neko obliko sobivanja in ustvarijo krdelo, hierarhično skupnost, ki jo temelji na dominanci alfa samca. Novejša opazovanja volkov v naravnem okolju pa dokazujejo, da volkovi živijo v družini, ki jo sestavljajo samec, samica in otroci, včasih pa se pridruži še kdo, ki ni v sorodu ali pa je član očetove ali materine družine. Družine ne vodi alfa samec, ki bi svoj dominantni položaj izkazoval v spopadih z drugimi samci. V volčji družini se pari samo en pari samo en par, saj se volčji mladiči ne pariyo med seboj ali s svojimi starši, ne pa zaradi prisotnosti alfa samca. Mladiči se med seboj sicer spopadajo in med sabo vzpostavijo red, se staršema ali starejšim mladičem uklanjajo mirno. Mati se do samca vede podložno, a je ta drža, ko se samec vrne iz lova, verjetno le sredstvo, s katerim prosi za hrano. Drugače stalno sodelujeta. V času takoj po skotitvi mladičev, je oče podrejen materi. Vsi volkovi v družini branijo svojo hrano, ne glede na položaj. Samotarski volkovi niso tisti, ki jih je krdelo zavrglo ali samci, ki so želeli prevzeti alfa položaj, pa jim ni uspelo, ampak mladi volkovi, ki so zapustili svoje starše in iščejo partnerja. Tako volkovi kot ljudje torej živimo v podobno oblikovani skupnosti, v kateri vladajo podobna pravila (Grandin in Johnson 2012, 26 – 30).

Nadalje, raziskave kažejo, da so psi genetsko »nedorasli volkovi« (Grandin in Johnson 2012, 33). V procesu udomačevanja smo namreč dosegli, da se psi prenehajo razvijati prej kot volkovi in praktično vse življenje izgledajo in se vedejo kot mladiči. Naš odnos s psom je odvisen od tega ali jih imamo za pse, podobne volčjim mladičem, ki s svojimi skrbniki živijo v družini, torej v skupini sorodnih živali ali pa jih imamo za podobne volkovom, ki jih prisilimo živeti v skupini nesorodnih živali. Cesar Milan je ustvaril nenaravno krdelo trideset do štiride-

set psov različnih pasem. Večinoma so potepuški, živijo na istem teritoriju, za ogrado in so pogosto napadalni. V umetnem okolju in nenaravnem krdelu se mora postaviti za vodjo. V naših odnosih z družnimi psi, ki smo jih sprejeli v družino, ni potrebno, da igramo vlogo vodje, ampak vlogo starša (Grandin in Johnson 2012, 33 – 36). Psi so torej zaradi predispozicij in evolucije, v katero je posegel človek, postali primerni za bivanje v družini, »status podoben otroku« (Serpell 1996, 81), pa niso pridobili zgolj »zaradi načinov, na katere se vedemo do njih« (Serpell 1996, 81), ampak tudi zaradi njihovega juvenilnega vedenja in fizičnega izgleda, ki v nas sprožata »emocionalen odziv« (Sanders 1999, 13). Pasje juvenilno vedenje je vidno tudi v potrebi po igri. Tako človek kot pes imata vse življenje izraženo potrebo po igri. Igra med človekom in psom ni tekmovalna, v njej uživajo ljudje vseh starosti in igra je tista, ki spodbuja, ohranja in pogloblja vez med človekom in psom (Irvine 2004, 15).

Morda še najpomembnejše v našem odnosu s psom so njegove sposobnosti sporazumevanja, ki omogočajo obojestransko zadovoljujoč odnos. Psi pokažejo, da iščejo bližino človeka in želijo biti z nami v kontaktu. Čeprav ne znajo govoriti, v smislu človeške govorice, nas nagovarjajo, naj jih ljubkujemo (se nas dotaknejo s tačko ali dregnejo s smrčkom, cvilijo) in se z njimi igramo, nam povsod sledijo, razveselijo se nas, kadar nas nekaj časa niso videli in nam izkazujejo druga vedenja, iz katerih lahko prepoznamo, da si želijo bližino in komunikacijo z nami. Najbolj pomembno pa je, da so sposobni očesnega stika in sledenja pogledu. Ljudje v odnosih z drugimi ljudmi redno uporabljamo pogled ali gledanje, zato je te vrste komunikacija izrednega pomena tudi za sporazumevanje med nami in psi. Sam pogled nam ne razkrije namenov in interesov, zato nam je pri tem v pomoč vedenje psa in poznavanje psa. Hkrati z očesnim stikom, uporabljajo psi predvsem svojo telesno govorico, še posebej obrazno mimiko za izražanje počutja in čustev, ravno tako ljudje in so sposobni razbrati našo obrazno mimiko. Ljudje pasje telesne govorice vedno ne razberemo prav in lahko pride do nesporazuma, vendar se naš naklonjen odnos do psov kaže v naših opisih čustvenega stanja psa. Pravimo, da je žalosten, vesel, da se dolgočasi, itd. Odločilnega pomena v odnosu s psom je tudi dejstvo, da psi ne govorijo, a nas vseeno poslušajo. Ne ocenjujejo nas in nas ne obsojajo. Zdi se nam, da nas razumejo. Večina skrbnikov je tudi prepričana, da so njihovi psi občutljivi na njihova čustva in občutke. Verjamemo, da nam izkazujejo spoštovanje in da nas imajo radi ne glede na naše pomanjkljivosti. Občutek biti ljubljen, spoštovan, oboževan, in da nas nekdo potrebuje, so zelo pomembni za našo samozavest in samospoštovanje. S psi ne moremo biti v tekmovalnem ali konfliktnem odnosu, z drugimi ljudmi pa. Za pse se nam zdi, da je njihova naklonjenost brezpogojna (Serpell 1996, 129 – 142).

Serpell je mnenja, da je nagnjenost k personifikaciji psov »neizbežna in naravna posledica vrste odnosov, ki jih imamo s temi živalmi« (Serpell 1995b, 2). Vendar pa ne le preučevanje načina življenja volkov in novejšje vedenjske študije psov, tudi sodobna nevrološka znanost dandanes dokazujejo povsem realne osnove za tako osebni odnos med človekom in psom. Sodobna tehnologija (magnetna resonanca) ljudem omogoča vpogled v možgane psov in dokazuje, da pasja ljubezen in naklonjenost ljudem niso le naše antropomorfne projekcije. Še več, psi nas imajo za člane družine ter da so na ljudi veliko bolj navezani kot na druge pripadnike njihove vrste. Dokazali so tudi, da psi dejansko čutijo naše razpoloženje ter da njihov odziv ni zgolj naučen (Fisher 2014, 20 november).

4.1.3 Od partnerja pri lovu do hišnega ljubljence

Kakšno naj bi bilo naravno življenje psov ne ve nihče, saj živijo z nami in se je to skozi stoletja spreminjalo v skladu z življenjskim stilom ljudi, so katerimi s živeli. Pred sto tisoč leti in več so psi s človekom najbrž živeli brez ograd, spuščeni in na prostem. Z lovci in nabiralci so se selili, jih spremljali na lovu in se vračali včasne domove. Morda so imeli nekakšnega lastnika ali družino, vendar je nemogoče je vedeti ali so prvi psi lahko k človeku prihajali in odhajali kadar se jim je zahotelo ali bili omejeni v svojem gibanju, velika verjetnost pa je, da so se družili z ljudmi, pa tudi sami klatili naokrog (Grandin in Johnson 2012, 34 – 35). Njihova prvotna vloga je torej bila vloga **občasnih spremljevalcev in družabnikov, tudi partnerjev pri lovu**, verjetno pa niso bili vir hrane. Odnos med psom in človekom je temeljil na zaupanju.

Posamezne pasme so nastale kot rezultat umetne selekcije. Pričele naj bi nastajati okoli 4000 – 3000 pr. n. št. Takrat se namreč pričnejo na staroegipčanskih ter zahodno azijskih poslikavah in lončevini podobe lovskih psov pasme greyhound, ki velja za eno najstarejših pasem na svetu. V Egiptu, kjer je bila sicer najpopularnejši hišni ljubljencek in tudi sveta žival mačka, so za lov in obrambo vzrejali tudi mastife (Clutton – Brock 1995, 16 – 17).

Sophia Menache je v svojem delu, na podlagi pregleda pisnih in slikovnih virov, izpostavila veliko različnih vlog, ki so jih psi imeli za časa Stare Grčije in Rima. Homer, Xenofon, Plutarh in Plato, npr. so hvalili njihovo praktično oz. utilitarno vlogo kot pogumnih in trdoživih lovcev, kot izvrstnih čuvajev posesti in templjev ter zaupanja vrednih varuhov drobnice, pa tudi kot najdragocenejše imetje nekega človeka. Psi so pomembno vlogo odigrali v vojaških spopadih in si s tem pridobili globoko spoštovanje. Častili so njihov pogum in vdanost lastni-

ku (Menache 1998, 69 – 70). Rimljani pa so se zavedali, da s selekcijo lahko vplivajo tako na zunanjo podobo kot na vedenje in sposobnosti psa. Iz zapisov je moč razbrati, da so se zavedali tudi pomena zgodnjega šolanja, da pes lahko opravlja uporabne naloge (Clutton – Brock 1995, 18). Vsi psi niso imeli utilitarne vloge. t.i. naročni psi ('lap dogs' – majhni psi, ki se jih z lahkoto nosijo v rokah ali držijo v naročju), ki niso imeli nobene funkcionalne vloge in so bili namenjeni druženju s skrbniki in njim v zabavo ter jih spremljali tudi na družabnih ali političnih srečanjih (Clutton – Brock 1995, 18; Menache 1998, 70). V zgodnjih obdobjih Grčije so bili prebivalci mesta Sybaris, znani po zelo naklonjenem odnosu do psov pasme Maltežan, poleg psov pa so imeli radi tudi družbo opic. Pse so nosili naokrog in v vse javne prostore, spali pa so v postelji lastnikov. Od tretjega stoletja dalje, so bili malteški psi, opice, ptice in ribe stalni prebivalci domov višjih slojev v Rimu, Rimljani pa so imeli, za takratne čase, še bolj ekstremen odnos do hišnih ljubljencev. Hadrijan je npr. dal v spomin na svojega najljubšega psa postaviti monumentalni nagrobnik (Serpell 1996, 46).

Mnogokateri grški in rimski pisci so pisali o junakih, ki so se družili z živalmi. Pisci, npr. Plutarh, Plinij Starejši, Varo in Lukrecij, so jih opevali z naklonjenostjo in opevali njihovo zvestobo, junaštvo, dober spomin in inteligenco, zaznavne sposobnosti, npr. prepoznati glas gospodarja in ga ločiti od tujca ali celo zavohati bolezen in zaznati prihajajoči potres, občudovali pa so tudi naklonjenost psov ter ljubeče ravnanje z mladički. Psom so tudi nadevali ljubkovalna imena in jih razvajali z raznimi priboljški. Iz nagrobnikov, stenskih poslikav in poslikav lončevine je razvidna tako utilitarna vloga psov kot pomočnikov pri vsakodnevnih dejavnostih kot tudi njihova vloga v religioznih kultih, saj umetnost pse nemalokrat prikazuje kot družabnike ljudi v posmrtnem življenju. (Menache 1998, 71 – 73) Spet drugi, kot npr. Lucian so satirično pisali o naklonjenosti Grkov do psov. Za pripadnike aristokratske družbe Aten, je posedovanje hišnega ljubljencev pomenilo izkazovanje ekstravagance (Serpell 1996, 46).

Psi so v starodavnih civilizacijah vse prisotni. Čeprav se na prvi pogled zdi, da je bila njihova vloga zgolj utilitarne narave, zaradi česar o njih ne bi mogli govoriti kot o hišnih ljubljencev, pa zapisi in vizualna umetnost kažejo, drugače. Poleg **vloge pomočnikov pri lovu in bojevanju, čuvajev domov in črede**, so psi imeli pomembno **religiozno vlogo**, še posebej v povezavi z posmrtnimi rituali (Egipt, Perzija, Grčija), pripisovali so jim nadnaravne sposobnosti in s tem **vlogo zdravilcev**, kar navajam v prvem poglavju, podelili pa so jim tudi privilegirani status **družabnikov oz. družnih živali**. Čeprav so jih obravnavali kot lastnino, so jih hkrati

tudi oboževali in spoštovali, jih sprejeli v svoje domove in jim nadeli imena, lepo skrbeli zanje, jih razvajali in s ponosom razkazovali na družabnih dogodkih.

Od rimskih časov dalje, so ustvarjali pasme, ki so ustrezale različnim funkcijam, »najpomembnejši funkciji psa v zgodovini človeštva pa sta bili **družabništvo** in **povečanje osebnega statusa lastnika**« (Clutton – Brock 1995, 18).

Z dvigom monoteističnih religij, se je položaj živali, tudi hišnih ljubljencev, predvsem pa psov in mačk, močno poslabšal. Judovstvo in Islam sta pse imenovala za nemarne in umazane pse. Na območju Male Azije, se je v času vzpona teh religij, po ulicah klatilo ogromno prostoživečih psov, ki so živeli v okolici mest in se prehranjevali s človeškimi odpadki, občasno tudi s trupli. Izraelci in muslimani so imeli zaradi religijskih zapovedi in tudi možnosti okužbe telesni stik s truplom za prepovedan, pse, ki se hranijo z njimi, pa za umazane in kužne. Bili so nevarni ljudem, predstavljali pa so tudi sanitarni problem saj so prenašali bolezni. Ker živijo prosto, hranijo pa se z brskanjem po odpadkih, ki jih odvržejo ljudje, so jih ljudje od nekdaj zaničevali, jih imeli za nečiste in njihovo vedenje moralno obsojali (Menache 1998, 74; Coren 1996, 50). Tudi drugod v Aziji so poznali t.i. paria pse, kot so npr. še danes živeči predstavniki indijskih paria psov. Ti psi v družbah niso imeli nobene vloge oz. so bili iz njih **izločeni**. Paria psi, ki si med sabo delijo morfološke in vedenjske lastnosti, so danes znani po vsem svetu (Dingo, Basenji, Carolina dog, itd.).

Kljub navedenemu, tudi v Judaizmu in Islamu obstajajo izjeme, ki pričajo o naklonjenem odnosu do psov. Talmud, zbirka pisanih diskusij med rabini, določa, da je pse treba pustiti pri miru, saj je bil Bog tisti, ki jim je dovolil prehranjevanje z nečisto hrano v zameno ta to, da niso lajali na noč, ko so se Izraelci izseljevali iz Egipta. Pozitivno vlogo pa judaizem psom določi tudi zgodbi o Abelu in Kajnu, v kateri Kajnu za zaščito ponudi psa. Redki religiozni spisi pa opisujejo tudi zaznavne in miselne sposobnosti psov, zaradi katerih so zaščitili in rešili svoje gospodarje. V islamu je najbolj znana hvalnica psom tista v zgodbi o sedmih spečih možeh, ki so se per pregonom Rimljanov, skupaj s svojim psom zatekli v votlino, pes Kitmir pa jih je pred Rimljani branil in tudi rešil (Coren 1996, 50 – 57).

Kršćanstvo je od judaizma prevzelo negativen odnos do psov, vendarle pa so psi v biblijskih zgodbah predstavljeni tudi pozitivno. Največkrat ga predstavljajo v povezavi s pastirji, katerim so bili nepogrešljivi pomočniki. Tudi v drugih zgodbah, največkrat v povezavi s

krščanskimi svetniki, pes nekajkrat igra vlogo **zvestega spremljevalca človeka** (Coren 1996, 51 – 52). Ohranila pa se je tudi njihova **vloga v zdravilstvu**, predvsem v verovanju, da celijo rane. Tako naj bi Sv. Roka kuge z lizanjem ozdravil eden od njegovih pasjih družabnikov (Serpell 2010, 23). Pozitivno vlogo psov je moč razbrati tudi iz nereligiozne srednjeveške literature. V njej je pes opisan kot zvesti pomočnik pastirjem in čuvaj ter zaščitnik čred. Izpostavljene so njegove pozitivne lastnosti od sposobnosti zaznavanja do kognitivnih sposobnosti, predvsem pa je izpostavljena lojalnost psa svojemu gospodarju. Pripisovali so jim tudi nadnaravne in mistične sposobnosti. Literatura prikazuje tudi vsakdanje življenje psov, predvsem aristokratskih, katerim so prirejali celo rojstnodnevne zabave, iz česar lahko sklepamo, da so psi igrali vlogo družabnikov (Menache, 1998, 77 – 78).

Živali imajo v krščanstvu samo en namen in ta je služiti človeku. Ustvaril jih je Bog in Bog jih je podredil človeku in namenil njemu v korist (Serpell, 1996: 209). Tako je katoliška dogma prepovedovala tesen odnos in druženje ljudi z živalmi iz emocionalnih razlogov. Krščanske cerkev je uradno zavračala posedovanje hišnih ljubljencev. Hkrati pa so tudi moralisti in teologi takratnega časa obsojali preveč naklonjen odnos z živalmi, verjetno pa je, da so te obsodbe letele na odnos aristokracije do svojih malih družnih psov (Serpell in Paul, 1994, 133).

Družabništvo s hišnimi ljubljenci so imeli za perverzno, tesni odnosi ljudi z živalmi (predvsem s črnimi mačkami in črnimi psi) pa so simbolizirali povezanost s hudičem. Posedovanje hišnih ljubljencev, še posebej kadar so jih imeli nižji sloji, je postalo izgovor za preganjanje družbeno izoliranih ljudi, predvsem starejših žensk, ki so jih obsodili bestialnosti in čarovništva (Serpell 1996, 157 – 158).

Odnosi s hišnimi ljubljenci očitno predstavljalo grožnjo avtoriteti, ki je med človekom in naravo oz. živalmi postavila ostro ločnico. Tesni, egalitarni in intimni odnosi z živalmi, do katerih so se ljudje obnašali kot do družinskih članov, jih sprejeli v svoje domove, skrbeli zanje in jim podelili imena, jim pripisovali čustva in razum, po smrti pa jih tudi objokovali in jih obredno pokopali, ter jim s svojim ravnanjem in odnosom do njih pravzaprav podelili status oseb, so religiozno in filozofsko utemeljeno ločnico med človekom in živaljo zbrisali (Irvine 2004, 39 – 40).

Menihi in nune, kljub možnosti obtožbe herezije, v samostanih vseeno skrbeli za hišne ljubljence. Tudi plemstvo, ki je postopoma pridobivalo moč glede na cerkveno avtoriteto, se je izognilo stigmatizaciji druženja s hišnimi ljubljenci. Pse so predvsem uporabljali v športnem lovu, ki je postal priljubljen način preživljanja prostega časa moških, sodelovati a je seveda smela zgolj elita. Dejavnost ni pomenila nujnosti, ampak zabavno preživljanje prostega časa, s sodelovanjem v športu so moški izkazovali pogum, moč in prestižni status plemstva. Ker so bili psi nepogrešljivi lovski pomočniki, ki so omogočili uspešen lov, so si priborili visok družbeni status kot **spoštovani član visoke družbe** in imeli **vlogo statusnega simbola**. (Irvine 2004, 41 – 42; Menache 1998, 79). Lovske pse so opevali kot pogumne in zveste ter jih obravnavali kot **partnerje** (Menache 1998, 79). Zaradi privilegiranega statusa je bilo je bilo lovskim psom npr. dovoljeno ovohavati truplo, preden so ga razkosali, dobili pa so tudi svoj delež mesa oz. kruh namočen v krvi divjadi. Bili so visoko cenjeni in zanje so izredno lepo skrbeli. Po lovu so jim namakali obolele tačke, jim pripravili mehko posteljo iz sena in jih česali. Takšno skrb za pse, so si lahko privoščili samo aristokrati in celo z lovskimi zakoni so prepovedoval lastništvo lovskega psa tistim, ki niso dosegali določenega socialnega statusa (Kalof 2007, 53 – 55).

Poleg prepovedi lova s psi nižjim slojem, so formalizirali tudi uporabo različnih pasem za različne vrste lova ter s tem povezane rituale. Vsako žival s lovili s posebno pasmo psa, tako poznamo pasme psov kot so deerhounds (lov na jelene), wolfhounds (lov na volkove), boarhounds (lov na divje svinje), itd., poleg teh pa še blodhound (krvosledci) in greyhounds (tekmovanja v coursingu in sledenju z očmi) (Clutton – Brock 1995, 18).

Tudi nekatere druge pasme so pridobile poseben status. Ena takšnih je bil mastif, ki so ga v Anglijo pripeljali Rimljani okoli leta 55 pr. n. št. Mastife so borbe učili s pomočjo medvedov, konjev in drugih živali. Iz tega so se razvile živalske borbe. (Kalof 2007, 53 – 56). Mastifi, ki so bili namenjeni **zaščiti ljudi in posesti** in s med ljudmi vzbujali strah, so bili v Angliji velikega pomena še v 17. stoletju (Thomas 1983, 101 – 102).

Irvine piše, da se je na dvoru visoki status lovskih psov razširil tudi na druge pse, čeprav se je ohranil instrumentalen pogled nanje. Poleg lovskih psov in mastifov, so postali popularni postali manjši psi, med katerimi vsi niso igrali zgolj trivialne **vloge družabnika in zabavljača**, temveč so imeli tudi povsem instrumentalno vlogo. Služili so tudi **za lov miši in podgan**, kot **pokuševalci hrane**, ki bi lahko bila zastrupljena, kot **čuvaji** oz. je njihov lajež

služil namesto alarma in celo kot **sredstvo za odganjanje bolh**. Mali družni psi so postali zelo popularni pri ženskah, ki so jih pogosto s seboj nosile v naročju. Poleg tega, da so bili ti psi prijetnega značaja, nudili emocionalno uteho in torej igrali **vlogo tolažnikov**, so ženskam so služili kot **grelni rok** in predstavljali **modni dodatek** (Irvine 2004, 43).

Ti psi so bili značilni za družbe po vsem svetu, predvsem za tiste sloje ljudi, ki so si lahko privoščili preživljanje prostega časa in prostočasne dejavnosti. Bili so **statusni simbol**, saj si jih je lahko privoščila le kraljeva družba oz. visoki sloj družbe. Na Kitajskem so takšni psi bili Pekinezerji in Mopsi, v Tibetu Tibetanski terier, v Tibetu in na Kitajskem Shih tzu, na Japonskem Japonski čin, v Mehiki chihuahua, na angleškem dvoru Cavalier King Charles španjel, v Franciji so imeli Pomerance in Bišone, ki so jih kasneje prepeljali tudi v Anglijo, itd. Ker so jih večinoma imele ženske in jih nosile v naročju ter se z njimi ukvarjale z otroki, so to prakso kritizirali kot simbol ženske impotence in neplodnosti (Irvine 2004, 43).

Nekateri kritiki, kot je bil John Caius, zdravnik na dvoru Henryja VIII, in pisec prve angleške knjige o pasmah psov, tem malim psom niso priznavali statusa pravih psov, saj naj bi damam bili le v zabavo in užitek. »Velike pasme lovskih psov in mastifi pa so bili simboli moškosti, male pasme pa ženstvenosti in impotence«, saj so se ženke z njimi večinoma ukvarjale kot z majhnimi otroki. (Irvine 2004: 43) Dame višjega razreda se za kritike niso zmenile in te, tako rekoč neuporabne pasme, so postajale vse bolj uporabne, dokler niso postale nujnost oz. obvezni dodatek vsake dame. Tako so nastali **hišni ljubljenci**, ki so jih lahko imeli le pripadniki višjih slojev (Thomas 1983, 107 – 108).

Kriterij tako za posedovanje psov kot hišnih ljubljencev ali za zaščito in lov, ni bila zgolj finančna zmožnost njihovega vzdrževanja, vendar je na prepovedi odločilno vplival predsojdek do revnejših nižjih slojev, saj je lov revnim pomenil nujnost za preživetje in ne prestižno udeležbo v plemenitem športu, pa tudi nuja po utrjevanju statusa plemstva. Posedovanje določene živali, v tem primeru psa, je pomenilo **statusno in razredno identifikacijo**. »Srednjeveški in zgodnje moderni odnos do psov in mačk se je razvijal v kontekstu nastajanja razrednega sistema ter moči Cerkve, ki je bila odkrito antagonistična do živali« (Irvine 2004, 45).

Med tem, ko so na dvoru še vedno služili v lovu ter kot družabniki, so jih nižji sloji v 15. in 16. stoletju pričeli uporabljati v pasjih borbah in borbah z drugimi živalmi. Na splošno, je bil odnos do psov in mačk, z izjemo hišnih ljubljencev, krut. V športne namene so ubili in

trpinčili nešteto mačk in psov. Tavajoči in potepuški psi ter mačke so bili brez kontrole, kar je bilo nehigiensko in je rušilo red. Predvsem pa so bili brez gospodarja, torej niso bili z nikomer v nekem odnosu, kar je bilo za takratne čase nedoumljivo. Družba takratnega časa je bila tudi zelo tesnobra glede nevarnih in ne reguliranih družbenih odnosov, ti potepuški psi pa so predstavljali ravno nered v družbenih odnosih (Kaloff 2007, 86 – 91).

Praksa posedovanja hišnih ljubljencev se je v 16. in 17. stoletju iz dvora postopoma razširila na srednji razred, kar je sovpadalo s postopnim upadom antropocentrizma, dvigom razsvetljenskih idej ter s tem naraščanjem zanimanja za znanost in naravo ter skrbi za dobrobit živali. Predvsem v urbanih okoljih, kjer so živeli premožnejši ljudje, ki so si lahko privoščili lastništvo in vzdrževanje teh ekonomsko nekoristnih živali, so hišni ljubljenci postali člani gospodinjstev srednjega razreda. Najbolj oboževani hišni ljubljencev v renesansi pa je bil pes, kot hišne ljubljence pa so si omislili tudi mačke zajce, ptice, veverice, itd. (Thomas 1983, 101, 110).

Kot pravi Thomas, so bili psi v zgodnji moderni Angliji prisotni povsod, ne le med aristokracijo in bogatimi meščani, in imeli tudi povsem praktične vloge. Pomagali so pastirjem, živinorejcem in mesarjem, vlekli so vozičke, sani in celo plug, uporabljali so jih celo za poganjanje kolesa, ki je vrtelo raženj, na katerem se je paslo meso in tudi za druga hišna opravila. Celotno revni so si lahko privoščili psa (Thomas 1983, 102 – 104).

V 17., 18. in tudi še v 19. stoletju, ko je kartezijski mehanicistični antropocentrizem povsem razvrednotil živali, ni bilo prizaneseno niti psom. Potepuški psi so dobili **vlogo živih pripomočkov v znanosti**.

V 18. stoletju so bili hišni ljubljenci že močno razširjeni in raznovrstnost živali se je še povečevala. Na domovih možno najti. miši, jagenjčke, netopirje, ježke, ptice, itd. Psi kot hišni ljubljenci so bili še posebej popularni v Angliji. Ob koncu 18. stoletja je skoraj vsakdo imel psa. V tem času se tudi oblikuje »**percepcija hišnega ljubljencev kot lastnine**« (Kalof 2007, 118). Obstajajo popisi psov, ki so jih gospodarji morali registrirati kot svojo lastnino (Thomas 1983, 105).

Mestne veljake je že od 15. stoletja dalje skrbelo preveliko število psov na ulicah. Strah pred širitvijo bolezni (steklina, kuga), želja po stigmatizaciji revnih in drugih t.i. nevarnih skupin,

ki so z načinom življenja predstavljale grožnjo obstoječemu redu, in nenazadnje religiozna in filozofska miselnost, ki sta utemeljevali gospodovanje človeka nad živalmi, so vodili v ukrepe zmanjševanja psov. Psi revnejših slojev so simbolizirali umazanijo, nered in greh. Zgražali so se nad dejstvom, da revni posedujejo pse, saj si jih niso mogli privoščiti. Tako kot med izbruhi kuge in stekline pse in mačke množično pobijali, uveljavili so davek in licenco na psa, ne licencirane pse pa ravno tako pobili, zahtevali pa so tudi nošenje nagobčnikov (Kalof 2007, 119; Ritvo 1987, 170 – 180).

V 19. stoletju z oblikovanjem »viktorijskega kulta hišnih ljubljencev« (Ritvo 1987, 86) nastane moderna praksa posedovanja hišnih ljubljencev. Čeprav bi lahko govorili o demokratizaciji prakse posedovanja hišnih ljubljencev, so ti še naprej simbolizirali status lastnikov. Elita se je za zabavo in v prostem času ukvarjala z lovom in športnim lovom, v ta namen pa so entuziastično vzrejali elitne lovske pasme. Vzreja pa postala praksa tudi pri pripadnikih srednjega sloja, saj so si na ta način, torej z ukvarjanjem s hobiji, s katerimi se je dotlej ukvarjal višji sloj, želeli okrepiti položaj v družbi. Med tem, ko so čistokrvni psi visokega in srednjega razreda pomenili statusni simbol, pa so psi revnih še naprej predstavljali možnost stigmatizacije revnejših. To je tudi čas nastanka organizacij za zaščito živali, prvih zavetišč in zakonodaje s področja zaščite in pravic živali, kar je vse vplivalo na spremenjen senzibilen odnos do živali. Zavetišča so omogočala, da so si živali lahko privoščili tudi pripadniki nižjih slojev. S časom so se ljudje na svoje pse in druge hišne ljubljence navezali tudi emocionalno, kar so izkoristili trgovci. Hišni ljubljenci so postali **tržno blago**. Število hišnih ljubljencev je v Evropi in ZDA bliskovito naraslo v 2. polovici 19. in v začetku 20. stoletja. Narasčalo je število trgovin s hišnimi ljubljenci in izdelki zanje, vzreditelji pa so pričeli legla psov oglaševati v časopisih. Organizirali so razstave psov, ustanavljati pa se pričnejo tudi prvi kinološki klubi. V ZDA so pričeli ustanavljati prva pokopališča za živali ter začeli s prodajo prve industrijsko pripravljene hrane za pse. Pojavljati se začnejo tudi razni priročniki o psih in mačkah (Irvine 2004, 53 – 55).

Hišni ljubljenci so bili **povsem brez uporabne vrednosti**, njihova edina vloga pa je bila **družabništvo s svojimi skrbniki**. S tem se je tudi pričelo močno selektivno parjenje tako psov kot mačk in povečalo se je število razstav. Vzreja je bila usmerjena v vzrejo živali, katerih vedenje je bilo primerno za sobivanje s človekom. Tako je človek ustvaril nove, **'kosmate' člane družine**. Hišni ljubljencek ni smel nikoli biti živalski, ravnati nagonsko, napadalno ali

seksualno, temveč vedno tih, vesel, poslušen in griv ali kot je to opredelil Shepard, »**minimalna žival**« (Shepard v Irvine 2004, 56).

V 20. stoletju je popularnost hišnih ljubljencev stalno naraščala. Zgodovinsko, so bili lastniki hišnih živali vedno v manjšini, trend povečevanja se je začel šele po drugi svetovni vojni, najbolj pa je opazen zadnjih 20 let. Populacijo lastniških psov in mačk se ocenjuje na več kot 100 milijonov (Welfare of companion animals in Europe: views and perspectives 2013), številke pa so seveda še večje. Močno se je povečalo tudi število zavetišč in organizacij, ki se borijo za zaščito, dobrobit in pravice hišnih ljubljencev, vzporedno s tem, pa se je pričela spreminjati tudi zakonodaja.

4.1.4 Zakaj so nekatere živali v človeški družbi pridobile status hišnega ljubljencev?

Leslie Irvine navede tri argumente zakaj si ljudje omislimo hišne ljubljencev.

»**Argument primanjkljaja**« (Irvine 2004, 19) govori o tem, da so hišni ljubljenci nadomestki za odnose z ljudmi oz. da so odnosi ljudi s hišnimi ljubljenci popačeni odnosi, ki bi jih morali imeti z ljudmi, pa nam za uspešne odnose primanjkuje sposobnosti. Že v srednjem veku so na podlagi tega argumenta ženske, ki so se družile z živalmi, npr. mačkami označili za čarovnice in jih preganjali. Tudi danes se tesnim odnosom s hišnimi ljubljenci nekateri posmehujejo ali pa se nad njimi zgražajo, češ, da ljudje zapravljajo velike vsote denarja za hišne ljubljencev, saj nimajo otrok, sorodnikov ali prijateljev za katere bi lahko denar bolje porabili ali pa slišimo zgodbe o samskih ženskah, ki s hišnega ljubljencev omislijo kot nadomestek partnerja. Te zgodbe trivializirajo naš odnos s hišnimi ljubljenci. Irvine navede, da argumenta tudi raziskave ne podpirajo. Ne obstajajo namreč dokazi o pomanjkanju določenih sposobnosti ljudi (npr. vzpostavljanje socialnega stika) kot predispozicija združenje določenih ljudi z živalmi kot nadomestki za ljudi. Večina študij nasprotno dokazuje, da se ljudje, ki imajo hišne ljubljencev, radi družijo tudi z ljudmi (Irvine 2004, 19 – 20).

Če bi argument primanjkljaja držal, potem bi pričakovali več skrbnikov hišnih ljubljencev med samskimi osebami, pa velja ravno obratno, saj si največkrat pa si ga omislijo družine z otroki. Podobno pa tudi ni indikatorjev, da bi imeli ljudje s hišnimi ljubljenci manj socialnih interakcij z drugimi ljudmi, ampak raziskave dokazujejo ravno obratno. Ljudje, ki imajo hišne ljubljencev imajo namreč več in bolj kvalitetne socialne interakcije (Sanders 1999, 7). Veliko raziskav sicer dokazuje, da psi na splošno dobro vplivajo na človekovo psihofizično počutje

in so lahko imajo terapevtski učinek, kar pa nujno ne pomeni, da igrajo vlogo nadomestka nečesa, kar bi ljudje morali oz. bi lahko prejeli od drugih ljudi (Irvine 2004, 22).

»**Argument obilja**« (Irvine 2004, 22) govori o tem, da hišni ljubljenci obstajajo le v družbah obilja. Praksa posedovanja hišnih ljubljencov naj bi bila zgolj produkt moderne zahodne civilizacije. Antropološke študije domorodnih plemen po vsem svetu zanikajo tezo o hišnih ljubljencih kot produktu »produktu zahodne dekadence ali buržoazne sentimentalnosti« (Serpell 1996, 66). Živali, ki jih imajo za hišne ljubljence, torej nimajo uporabne ekonomske vrednosti in so namenjene družabništvu, zabavi in preživljanju prostega časa, se od plemena do plemena razlikujejo (na Karibih imajo družne pse, Aborigini dinga, Severni Indijanci celo medvede in volkove, plemen Južne Amerike pa tudi ptice, tapirje, pujsa), ravno tako pa se razlikuje tudi način kako skrbijo zanje. značilna tako za moške kot za ženske in otroke, ne glede na status v skupnosti. Hišne ljubljence navadno poimenujejo, ponekod živijo v hišah, jih hranijo in negujejo, ljubkujejo in jim izkazujejo nežnost, se z njimi igrajo, jim čistijo bolhe, ženske jih ve nekaterih plemenih celo dojijo, značilno pa je tudi, da teh živali nimajo za hrano, po smrti jih objokujejo in pokopljejo v bližini bivališč. V nekaterih plemenih živali podarijo otrokom, da bi se z njimi igrali, učili o vedenju živali, izkušnja z živaljo pa naj bi jim pomagala postati dober lovec. To sicer nakazuje tudi na uporabno vlogo živali, vendar je bolj verjetno, da imajo živali, četudi so te lahko tudi praktični pomočniki, iz povsem neuporabnih razlogov (Serpell 1996, 61 – 70).

Drug vidik argumenta obilja pa je zgražanje nad idejo, da bi žival imeli iz povsem neuporabnih razlogov. Praksa posedovanja hišnih ljubljencov je »brez pomena in nepotreben luksuz« (Serpell 1996, 55) ter »izguba emocionalnih in finančnih virov, ki bi jih bilo bolje porabiti za ljudi, ki so manj privilegirani.« (Serpell 1996, 54). Gre torej za zgražanje nad zapravljanjem časa in denarja, ter izkazovanjem naklonjenosti živalim, namesto, da bi ta čas in denar posvetili ljudem, ki potrebujejo pomoč.

V preteklosti naj bi si zaradi vpliva in bogastva, le elite lahko privoščile hišne ljubljence, vendar zgodovinski viri navajajo da so tudi revnejši sloji imeli živali kot hišne ljubljence, torej z namenom družabništva in medsebojne naklonjenosti. Hišni ljubljenci so bili od nekdanj tudi način izkazovanja družbenega statusa elite, ki si je lahko privoščila žival brez uporabne vrednosti. Pripadnike revnejših, nižjih slojev, ki so posedovali hišne živali, so zaradi tega kritizirali, posedovanje hišnih ljubljencov ocenili kot zapravljivo in neprimerno, saj s

tem zanemarjajo svoje družbene dolžnosti, ter jim celo odrekli pravico do posedovanja hišnih ljubljencev, s tem pa pravzaprav izkazovali moč in kontrolo nad nižjimi sloji (Sanders 1996, 6).

Irvine navede, da danes v ZDA prejemniki bonov za hrano, torej revnejši sloj, le-teh ne smejo porabiti za hrano za hišne ljubljence. Zato svoje ljubljence predajo organizacijam za zaščito živali. Absurdno pa je, da obstajajo tudi milijarderji, ki za svoje hišne ljubljence zelo slabo poskrbijo. Jasno je, da skrb za živali še ne pomeni pomanjkanja skrbi za druge ljudi. Pravzaprav so ljudje, ki se ukvarjajo s pravicami in zaščito živali, navadno zelo aktivni tudi na področju človekovih pravic (Irvine 2004, 24).

»**Argument dominance**« (Irvine 2004, 25) govori o tem, da posedovanje hišnih ljubljencev človeku daje občutek oz. mu dovoljuje manifestacijo moči nad naravo (Irvine 2004, 25). Irvine kot protiargument povzame »koncept dominance in naklonjenosti« (Tuan v Irvine 2004, 25), ki ga je leta 1984 predstavil Yi – Fu Tuan. Za razlago našega odnosa s hišnimi ljubljenci ni dovolj le koncept dominance oz. želje po gospodovanju nad naravo. Naš odnos izvira tudi v naklonjenosti živalim, saj imamo tudi potrebo po skrbi zanje. Žival lahko postane hišni ljubljencek ravno zaradi možnosti kombinacije naklonjenosti in gospodovanja. Med lastnikom in hišnim ljubljencem obstaja neenakost v moči. Preživetje hišnega ljubljenceka je odvisno od lastnika, nudimo jim oskrbo in nego, skrbimo za njihovo zdravje in vendar izvajamo nad njimi tudi moč, npr. jih cepimo, steriliziramo, šolamo, skratka kontroliramo njihovo vedenje. Ta kontrola je večinoma dobronamerna, namenjena dobremu počutju živali oz. prijetnemu skupnemu bivanju obeh. Človek ima večjo moč, vendar pa to še ne pomeni, da jo tudi zlorablja. Nameni posedovanja hišnega ljubljenceka so torej lahko različni, v vsakem primeru pa gre nujno za uporabo hišnega ljubljenceka (Tuan v Irvine 2004, 25 – 27).

Argument primanjkljaja je ideološki in povsem trivializira naš odnos s hišnimi ljubljenci, predvsem pa je ponižujoč za skupine ljudi, ki razvijejo tako prijateljski in srben odnos do živali ponižuje. Argument obilja je ideološki, antropocentričen in zahodno-centričen. Prvič predpostavlja večvrednost življenj ljudi v primerjavi z živalmi je hkrati osnova za diskriminacijo skupin ljudi, ki naj si hišnega ljubljenceka ne bi mogle privoščiti. Hkrati pa izraža tudi pogled t.i. razvitih zahodnih družb, da smo edinstveni v razvijanju takšnega medvrstnega odnosa, ki nima uporabne podlage. Tretji argument govori o našem ambivalentnem odnosu do hišnih ljubljencev. V nasprotju z drugimi odnosi z živalmi, ki temeljijo na gospodovanju,

smo s hišnimi ljubljenci razvili ambivalenten odnos, ki se giblje na meji med naklonjenostjo in gospodovanjem. In rano ta občutek, hkratne skrbi za nekoga in možnosti gospodovanja nekemu, naj bi ustvaril kategorijo hišnih ljubljencev.

Serpell poda še eno od razlag zakaj so hiši ljubljenci postali tako popularni v zahodni kulturi. Pravi, da gre za posledico »**upadanja antropocentrizma in postopnega razvoja bolj egalitarnega pristopa do živali in naravnega sveta**« (Serpell 1996, 168).

4.2 Sodobni odnosi človek – pes

4.2.1 Vloge psa v sodobni družbi

Dandanes so odnosi s hišnimi ljubljenci kompleksni, obstajajo v veliko različnih oblikah, študije pa kažejo, da igrajo hišni ljubljenci različne vloge od uporabnih do povsem neuporabnih ali oboje hkrati.

Do neke mere lastništvo hišnih ljubljencev kot so psi in mačke z rodovnikom, še vedno simbolizira družbeni privilegij in status skrbnikov, saj je nakupna cena teh živali, tako kot cena vzdrževanja visoka. Vsekakor pa je številčnost družnih živali zmanjšala njihovo vrednost kot statusni simbol. Namesto tega hišni ljubljenci, predvsem psi, igrajo druge vloge oz. kot pravi Sanders, »**predstavljajo druge vidike družbene identitete**« (Sanders 1999, 6). Tako npr. psi različnih pasem, značajev in temperamentov predstavljajo različne značaje in način življenja skrbnikov, **refleksijo njihovega jaza** oz. »**dekorativni dodatek jaza**« (Fogle v Sanders 1999, 8). Skrbništvo malega družnega psa npr. predstavlja skrbnikov živahen in igriv značaj, skrbništvo delovnih, velikih in močnih psov kot so dobermani, pit bull terierji ali rotvajlerji predstavlja skrbnikov močan, celo agresiven značaj, skrbništvo border collija pa npr. predstavlja skrbnika kot športnika in kot nekoga, ki rad hodi v naravo, itd. Skrbništvo psa na splošno ljudi predstavlja v pozitivni luči in največkrat sproža občutke bližine, dostopnosti, prijateljstva, družinskih in pristnih odnosov, skrbnosti, zaupanja in nežnosti. To s pridom koristi elita, kot npr. predsedniki in strankarski veljaki, ki se v medijih radi prikazujejo s svojimi psi, saj skrbništvo le-teh povezuje z vsakdanjimi ljudmi in krepí njihovo pozitivno javno identiteto (Sanders 1996, 9). Pri nas je bil po svoji navezanosti na tri pasje ljubljence, rotvajlerja Lordain, angleškega mastifa Arturja in nazadnje Brodi, najbolj znan tedanji predsednik države Janez Drnovšek, v zadnji predvolilni kampanji za parlamentarne volitve, pa Karel Erjavec, ki

se je predstavljal s svojim psom airedalskim terierjem. Vendar pa Serpell opozarja, da tendenca, imeti ljudi, ki jih spremlja pes vidimo za bolj prijazne in dostopne, ni kulturno univerzalna. Musliman bi človeka v spremstvu psa ocenil manj pozitivno ali celo slabšalno kot npr. Evropejec (Serpell 1996, 104).

Psi igrajo tudi vlogo »**pomočnikov v socialnih stikih**« (»social facilitators«) (Sanders 1999, 7). Že v 80ih letih prejšnjega stoletja je Peter Messent izvedel raziskavo interakcij med ljudmi v parku v Londonu in ugotovil, da se ljudje, ki sprehajajo pse, večkrat pogovarjajo s tujci kot tisti brez psov, prav tako pa so pogovori daljši in z več vsebine (Messent v Sanders 1999, 8). Ta in sledeče raziskave so dokazale, da so psi pravzaprav mediatorji, ki pomagajo pri vzpostavljanju socialnih stikov in podaljšujejo trajanje le-teh. Delujejo kot nekakšni posredniki oz. predstavljajo skupno izhodiščno temo za začetek pogovora med tujci, saj tema ni konfliktna, je relativno nevtralna in pravzaprav priročna. Psi so tudi pomočniki pri vzpostavljanju in ohranjanju prijateljstva pri ljudeh, ki jim je skupna naklonjenost do psov in naklonjenost do druženja z njimi. Z njimi se namreč udeležujemo raznih aktivnosti s podobno skrbniki psov, s katerimi imamo podobne interese in želje. Psi imajo pomembno vlogo v družabnih dogodkih in v organizacijah, ki se tako ali drugače ukvarjajo s psi. Z njimi se vključujemo v pasemske in kinološke klube, se športno (sodelovanje v pasjih športnih disciplinah), prostovoljsko (sodelovanje v organizacijah za zaščito živali, pomagamo v zavetiščih, v organizacijah za posredovanje s pomočjo živali, v reševalnih klubih, itd.) in poklicno udeležujemo (delo v enoti policijskih ali vojaških psov). Sodelovanje v teh organizacijah ali na prireditvah povečuje število in kvaliteto družbenih interakcij med ljubitelji psov in predstavlja priložnost za kvalitetno preživljanje prostega časa. Med skrbniki psov se tako oblikuje neke vrste subkultura, znotraj katere si oblikujejo identiteto, pridobijo določen status in prestiž. Tako psi predstavljajo **pomočnike pri širitvi socialne mreže in sistemov podpore posameznika** (Sanders 1999, 8 – 9).

Sociologi trdijo, da so interakcije glaven vir informacij, na podlagi katerih si posameznik oblikuje lasten jaz. Psi povečujejo možnosti za interakcijo z drugimi ljudmi in izboljšujejo kvaliteto teh srečanj, v intimnih in ljubečih odnosih z njimi človek prejme ogromno pozitivnih informacij o sebi, ki mu pomagajo oblikovati pozitivno samopodobo in dvigniti samozavest. Dobri rezultati, npr. na razstavah, tekmovanjih iz poslušnosti, pozitiven odziv na obisk vodnika s psom v neki ustanovi, so skrbniku vir ponosa in še bolj izboljšajo pozitiven odnos med živaljo in skrbnikom. Na ta način vključevanje v skupno delo s psom povečuje skrbnikove

družbene interakcije in mu dviga samospoštovanje. Torej igrajo psi tudi vlogo **pomočnikov pri oblikovanju pozitivne samopodobe** (Sanders 1999, 7 – 9).

Psi igrajo tudi vlogo **nadomestkov družinskih članov, partnerjev ali prijateljev**, saj dajejo ljudem, v sedanjih življenjskih in družbenih pogojih, občutek varnosti (Albert in Bulcroft v Archer 1997, 241). Živimo v manjših družinah, socialne mreže družin so slabše, vsakodnevne interakcije instrumentalne in površinske, vse več ljudi živi samih in v urbanih okoljih, ločenih od narave, kjer doživljajo občutke osamljenosti in doživljajo pomanjkanje socialne povezanosti in intimne. Vse to krepi našo vez s psi, ki nadomeščajo tradicionalne odnose med ljudmi. Ali kot navaja Sanders, psi igrajo vlogo »**pomembnih drugih**« (Sanders 1999, 10). Ljudje imajo v odnosih s svojimi psi veliko koristi, ki pa niso instrumentalne narave. Naklonjenost psov in družabništvo z njimi je za skrbnike velike intrinzične vrednosti.

Kljub navedenemu, je popolno sprejemanje psa kot družinskega člana vprašljivo in velikokrat ostaja le na ravni diskurza in da so pravzaprav vseeno podrejeni ljudem. Kot primer, da psi niso dejansko sprejeti kot družinski člani Arluke in Sanders navajata npr. da psom ni dovoljeno v restavracije ali druga javna okolja, ki jih obiskujejo skrbniki ali da jih morajo skrbniki v javnosti imeti na povodcih (Arluke in Sanders 1996, 12).

Tudi **vloga psa kot varuha, zaščitnika** je pri nekaterih skrbnikih še vedno pomembna. Vloga ni pomembna le skrbnikom, ki želijo s skrbništvom psov določene pasme (npr. pitbull), velikosti in značaja izkazovati svojo moč (Sanders 1999, 12). Psi kot »**fizični nadomestki**« (Sanders 1999, 12), ki nadomeščajo zgubljene čute ali sposobnosti skrbnika in s tem skrbniku omogočajo večjo kontrolo okolja in samozavest, danes igrajo pomembno vlogo kot psi vodniki slepih in drugi psi pomočniki (Sanders 1999, 12).

Psi pomočniki pravzaprav spadajo v kategorijo **delovnih psov**. Kinologi si niso edini glede razmejitve družni pes – delovni pes. Po mnenju nekaterih so delovni psi zgolj psi tistih pasem, ki spadajo po razvrstitvi FCI (Federation Cynologique Internationale – Mednarodna kinološka zveza) v kategorijo delovnih psov, drugi pa menijo, da so delovni psi vsi psi, ki so aktivni v neki dejavnosti, torej so lahko tudi drugih pasem ali mešanci in delujejo tudi kot pomočniki, reševalni psi, policijski, vojaški ali športni psi (z vodniki tekmujejo npr. v agilityju ali vleki sani). Ti psi so torej ravno tako fizični nadomestki sposobnosti, ki jih ljudje nimajo oz. imajo pomanjkljivo razvite oz. delujejo kot instrument zabave.

Psi so še vedno v **službi kapitala oz. imajo vlogo tržnega blaga**. Kapitalistična ideologija ima vpliv in moč nad življenji ljudi in njihovimi željami. Mediji oblikujejo ideologijo dobrega skrbnika in kreirajo želje oz. potrebe skrbnikov, ki se do svojih psov obnašajo kot do »**kosmatih otročičkov**« (Fox 2010, 42). Kupujemo jim najboljšo, specializirano hrano in priboljške, igrače in opremo, celo obleke ter modne dodatke, ki jih sploh ne potrebujejo, vse pa mora biti ekološko ali biološko pridelano, privoščimo jim najboljšo veterinarsko oskrbo in alternativne oblike zdravljenja, jih vozimo k frizerjem in jim privoščimo razne druge lepotilne tretmaje, vključujemo v praznovanja ob Božiču, rojstne dneve, poroke, jim kupujemo darila, jih vključujemo v družinske portrete, z njimi hodimo v pasje vrtce in šole, na razstave, športne aktivnosti razne druge prireditve, z nami potujejo na počitnice in obiskujejo prijatelje, v naši odsotnosti jim priskrbimo pasje varuške in sprehajalce ali jih zaupamo oskrbnikom v pasjem hotelu, pokopljemo jih na pasjih pokopališčih, denar pa trošimo tudi posredno, za razno literaturo o psih, naše obleke, modne dodatke in razne dekorativne predmete s pasjo vsebino, skratka, zdi se, da je domet industrije za pse neomejen, kapitalistična ideologija pa spreminja definicijo dobrega skrbnika in družnega psa konstruira »**simultano kot komoditeto in potrošnika**« (Fox 2010, 42) Kot kažejo statistike FEDIAF (The European Pet Food Industry Federation) hišni ljubljenci ogromno prispevajo v ekonomiji EU. Samo v Evropi je po cenah trenutno 550000 delovnih mest, ki so neposredno ali posredno povezani s skrbjo za hišne ljubljence. Prehranska industrija za hišne ljubljence, industrija opreme zanje in ostale storitve letno prinašajo cca. 24 bilijonov evrov prometa. Po podatkih iz leta 2012, znaša število gospodinjstev, ki imajo hišnega ljubljencega 72 milijonov, kar četrtnina gospodinjstev EU ima vsaj enega psa. Število podjetij, ki proizvajajo hrano za hišne ljubljence znaša 650 (FEDIAF Facts and Figures 2012). Z vidika kapitalizma, je to vsekakor uspešna zgodba, vendar pa obstaja tudi temna plat našega odnosa s psi.

Temna plat našega odnosa s psi je **neodgovorna vzreja psov** je velik problem današnje družbe, s katero se izkazuje povsem antropocentričen in instrumentalen odnos do psov. Mladiče vzrejajo na t.i. pasjih farmah, kjer psice in mladiči živijo v grozljivih razmerah, so zanemarjeni, prestrašeni, podhranjeni in podvrženi boleznim, farmarjem in preprodajalcem pa je pomemben le dobiček. Znano pa je, da neprimerna vzreja ne poteka le pri preprodajalcih in ljubiteljskih vzrediteljih ali lastnikih, katerih psice se parijo naključno. Tudi registrirani vzreditelji, ki se jim gre zgolj za profit, ravnajo kruto s svojimi živalmi. Nekateri vzreditelji pretiravajo v modificiranju videza pasme in se celo poslužujejo parjenja v ožjem sorodstvu. To pa ima lahko posledice za psihično in fizično zdravje potomcev (gluhost, dihalni problemi, poš-

kodbe živčevja, deformacija skeleta, itd.). Poleg tega, navadno vzreditelji z večjim številom psov, ne poskrbijo ustrezno za svoje plemenjake, pa tudi za mladiče ne. Mladiči so šibkega zdravja, slabše razviti in slabo socializirani ali pa vzrediteljem ni mar v kakšne domove jih prodajo.

Nasprotni pol popularne kulture družnih psov kot komoditet so **zavrženi psi**. Ti so žrtve počlovečenja in napačnih predstav o psih, še posebej v medijih. Te napačne predstave pogosto vodijo v napačne odločitve glede skrbništva psa. Ljudje se ne zavedajo, da takšna odločitev prinese s sabo odgovornost in dodatne dolžnosti. Poleg tega so ljudje zaradi napačne predstave o psih in pozitivnem učinku druženja z njimi velikokrat razočarani nad resničnimi psi, za katere se izkaže, da nujno ne živijo in se vedejo v skladu z našimi predstavami (napadalno vedenje, požrešnost, promiskuitetno vedenje, itd.). Če se ne obnašajo človeku primerno, postanejo predragi za vzdrževanje ali jim niso več po godu, se jih skrbniki preprosto znebijo. Ogromno psov je vsako leto zavrženih, tavajo po ulicah brez lastnika ali jih lastniki celo evtanazirajo. Organizacije za zaščito živali pa opozarjajo, da so psi najpogostejše žrtve človekovega zanemarjanja in zlorabe (Fox 2010, 43).

Potepuški psi predstavljajo **družbeni problem** z vidika etike in morale, pa tudi finančni problem z vidika stroškov vodenja zavetišč in nenazadnje tudi higienski in zdravstveni problem zaradi potencialnega širjenja bolezni in potencialnega napadalnega vedenja do drugih živali in ljudi. Niso pa le potepuški psi tisti, ki predstavljajo grožnjo, ampak tudi lastniški. Dandanes je vse več govora o t.i. nevarnih pasmah psov, odpor do katerih se pojavi ob vsakem incidentu napada psa na judi. Takrat se splošna naklonjenost do psov prelevi v medijsko preganjanje psov iste pasme in njihovih skrbnikov in pritisk na javnost in vlado, zaradi česar se nemalokrat sprejmejo iracionalni ukrepi, npr. obvezno nošenje nagobčnikov ali prepoved določenih pasem. Tako se ustvarja popačena konstrukcija psov in spodbuja strah pred njimi in sovraštvo do njih. Žrtve so seveda psi, ki končajo v zavetiščih ali jih celo evtanazirajo, četudi niso nevarni za posameznike ali družbo (Serpell 1995a, 253). V odgovor na dogajanje se pojavijo skupine, ki goreče zagovarjajo te pasme in skušajo ustvariti pozitivno podobo o njih vendar v tem pretiravajo in pse ponovno predstavljajo povsem posplošeno in seveda napačno. Tako npr. pitbulle predstavljajo kot najboljše varuške otrok. itd.

Ker psi predstavljajo tudi **estetski ideal**, jim ljudje, v želji, da psi tudi po videzu ustrezajo njihovim predstavam, nemalokrat povzročajo fizično bolečino. V nekaterih državah še vedno

izvajajo določene posege, ki medicinsko niso potrebni, vendar gre za 'kozmetične popravke', kot je rezanje repa, kupiranje ušes, odstranjevanje krempljev pri mačkah, itd., ponekod celo odstranjujejo glasilke psom, da ne bi več lajali.

Izkoriščamo jih v namene znanosti. V biomedicinskih in farmacevtskih laboratorijih igrajo **vlogo orodja ali živih pripomočkov**. Med tem, ko jih v vsakdanjem življenju pogosto antropomorfiramo, Arluke in Sanders trdita, da moramo živali, na katerih izvajamo eksperimente in »njihovo živalsko naravo preobrazimo v znanstvene podatke« (Arluke in Sanders 1996, 173) spremeniti v objekte in se do njih obnašati kot do nižje razvitih bitij, ki imajo le osnovne občutke in malo ali nič kognitivnih sposobnosti, z eno besedo moramo jih »deantropomorfrati« (Arluke in Sanders 1996, 173).

Nenazadnje jih imamo tudi kot **vir hrane**. Pse so že od nekdaj, kot vir prehrane vzrejali marsikje po svetu. Ponekod, najbolj je po tem znana Kitajska, so psi še danes namenjeni za prehrano in se z njimi ravna kot s komercialnim blagom. Pri tem se njihov status izenači s statusom živali v živinoreji. Odnos do njih temelji na odtujenosti, vendar pa se so percepcije prehranjevanja s pasjim mesom ambivalentne, od zagovarjanja, do zgražanja, pa do odklanjanja prehranjevanja z lastnim psom in hkrati hranjenja z mesom tujega psa brez občutka krivde (Serpell 1995a, 248 – 249).

4.2.2 Ambivalenten odnos do psov

Psi so neverjetne živali. Del človekove družbe so dlje kot katera koli druga domača žival, prisotni so povsod tam, kjer je prisoten človek, so neverjetno raznoliki v velikosti, obliki ter značaju ter »zasedajo mesto v široki ekološki niši, od razvajenih hišnih ljubljencev in zvestih služabnikov do podivjanih mrhovinarjev« (Serpell, 1995, 2).

Po eni strani se zdi, da psi pripadajo privilegirani skupini. Ljudje psom nudimo dom, vodo in najboljšo hrano, zaščito in naklonjenost, dajemo imena, jim kupujemo igrače, priboljške, postelje, obleke, ki jih sploh ne potrebujejo, tudi nakit, privoščimo jim najboljšo veterinarsko oskrbo in alternativne oblike zdravljenja, jih vozimo k frizerjem in jim privoščimo razne druge lepotilne tretmaje, vključujemo v praznovanja in rojstne dneve, poroke, jim kupujemo darila, jih vključujemo v družinske portrete, z njimi hodimo v pasje vrtce in šole, jih vključujemo v razne športne aktivnosti in razstave, z nami potujejo na počitnice in obiskujejo prijatelje, o

njih pišemo in objavljamo njihove fotografije na družabnih omrežjih ali jim celo posvetimo spletno stran, pokopljemo jih na pasjih pokopališčih, za njimi žalujemo, izumili pa smo celo pasja nebesa. Do njih se obnašamo kot do oseb. Celo zakonodaja je bolj stroga kot za druge živali.

Med človekom in psom obstaja tudi druga plat odnosa. S psi mnogokrat ravnamo povsem brezbrizno. Kontroliramo in spreminjamo njihov fizičen izgled in vedenje, jih omejujemo v komunikaciji z vrstniki, jih povsem počlovečimo in jim odvzamemo vso naravno bit, jih zlorablamo in zavržemo, če ne ustrezajo več naši podobi dobrega psa in odločamo pa tudi o njihovi smrti. Med tem, ko jih velik del populacije obožuje, jih prav tako velik del populacije zaničuje in se zgraža nad njimi, saj napadajo ljudi, so umazani in prenašajo bolezni ter z iztrebki onesnažujejo okolje.

Ambivalentnemu odnosu do psa smo priča tako med različnimi družbami oz. kulturami, kot tudi znotraj posameznih družb. Sanders je mnenja, da naša ambivalentnost do psov izvira ravno iz njihovega dojemanja kot objektov ali kot subjektov. Kot objekt pomenijo lastnino, s pomočjo katere si lastniki dvigujejo status ali pa psi delujejo kot pomočniki oz. fizični podaljški ljudi. Po drugi strani, pa jih večkrat dojemamo tudi kot subjekte, kot osebe, ki nas poslušajo in nam nudijo naklonjenost ter nam na druge načine omogočajo, da se počutimo vredne, posebne, individualne in najdemo mesto v svetu, ki je velikokrat odtujen in kaotičen (Sanders 1999, 15).

Pes živi na meji med človeškim in živalskim svetom. Ni »ne oseba ne zver« (Serpell 1995a, 254) in večno »oscilira med vlogami visokega statusa živali in nizkega statusa osebe« (Serpell 1995a, 254). Mnogokrat je podcenjen in redko sprejet samo zaradi tega kar je. Ni le človeški produkt ampak zanimiva, edinstvena in kompleksna žival, ki je s človekom sposobna razviti raznolike in kompleksne odnose.

4.2.3 Hišni ljubljencek ali družna žival

Vseh teh kompleksnih odnosov s psi ne moremo zajeti s klasično definicijo 'hišnega ljubljenceka'. Kot navaja Keith Thomas, so se 'hišni ljubljenci' v zgodnji moderni dobi Anglije od ostalih živali ločili po treh lastnostih: bivali so v hiši, lastniki so jim dajali osebna imena in s tem poudarili njihovo individualnost in razlikovanje od drugih živali, ter nikoli niso bile

namenjene za hrano (Thomas 1983, 112 – 115). Poimenovanje se je uveljavilo in 'hišni ljubljenci' so pričeli obstajati, ker »so določeni zgodovinski in družbeni pogoji določene skupine ljudi zaščitili pred kritiko in stigmo druženja z živalmi« (Irvine 2004, 77).

Značilno za 'hišne ljubljence' (V Zakonu o zaščiti živali se uporablja pojem 'hišna žival') je, da jih zakonodaja opredeljuje kot lastnino, človeka, ki jih poseduje, pa kot lastnika, ki žival lahko kupi ali proda, jo vzreja ali redi tudi za lastno korist, za dobiček od vzreje, za varovanje imetja ali drugačno pomoč. Čeprav se promovira odgovorno lastništvo, je še vedno poudarjen podrejen status živali. Vendar takšne definicije danes, ko nam sedanji življenjski in družbeni pogoji omogočajo okrepiti vez, ki jo imamo s hišnimi ljubljenci, ne ustrezajo več.

V devetdesetih letih 20. stoletja se oblikuje termin **družna žival**, ki implicira sočutno obravnavanje živali in oblikovanje nove kategorije živali in je rezultat družbenih, kulturnih in ekonomskih sprememb, ki so del postmoderne, »premik od antropocentrične instrumentalnosti k zoocentrični empatiji« (Franklin v Irvine, 61). Empatijo do živali so spodbudile ontološka negotovost, ki pomeni občutek nepredvidljivosti dogodkov v okolju posameznika (npr. negotovost glede zaposlitve, glede mesta bivanja, nezanesljivi odnosi med partnerji in prijatelji, šibke družinske vezi, negotovost glede varnosti, zdravja, itd.), refleksija tveganja oz. zavedanje, da smo del narave in da s posegi okolja ogrožamo tudi sebe in mizantropija oz. splošna antipatija do človeštva, ki ga vidimo kot degenerirano. Družne živali predstavljajo konstanto, dobroto, pristnost in prisebnost in spodbujajo sočuten in odgovoren odnos do njih (Franklin v Irvine 2004, 61 – 62). Irvine dodaja, da je za spreminjanje odnosa do hišnih ljubljencev zaslužna tudi klasična etologija, ki nasproti behavioristom zagovarjala, da imajo živali višje miselne sposobnosti ter da so zavestna in čuteča bitja (Irvine 2004, 62).

James Serpell skupaj s Svetom za znanost in družbo živali, s katerimi imamo najtesnejše odnose in smo jih integrirali v našo družbeno življenje definira kot sledi:

V praksi se termin hišni ljubljencek nanaša na živali, ki se posedujejo primarno zaradi socialnih ali emocionalnih razlogov namesto ekonomskega namena, nedavno sprejeto poimenovanje 'družna žival' kot alternativa 'hišnemu ljubljencu to razliko poudarja. Med tem je večina domačih živali cenjena zaradi praktične in ekonomske vrednosti, vrednost lastništva družne živali izvira iz samega odnosa z njo. Ljudje svoje družne živali cenijo, ne ker bi bile nujno uporabne, temveč ker zadovoljujejo socialne in

emocionalne potrebe, primerljivo, čeprav ne nujno identično, kot človeški družabniki (Serpell in Paull 1994, 129).

Tudi Arluke in Sanders v svoji knjigi *Regarding animals* izpostavita razliko med hišnim ljubljencekom in družno živaljo. Termin družna žival predpostavlja vzajemnost v odnosu družna žival – človek, torej gre za simbiotski odnos, v katerem ima koristi tako žival kot tudi človek. Termin hišni ljubljencec, pa implicira odnos podrejanja, uporabna vrednost živali je v tem odnosu prvotnega pomena (Arluke in Sanders 1996, 171). Ali kot preprosto zapiše Irvine, termin družna žival implicira spoštljiv in odgovoren odnos do živali, saj od nas zahteva, da »živali cenimo zaradi tega, kar so in ne zaradi tega, kar bi lahko bile, če le ne bi bile tako podobne živalim« (Irvine 2004, 28).

Čeprav različni avtorji menijo, da je odnos človek – hišna žival esencialno funkcionalne narave in osnovan na dominaciji ter kontroli, je treba opozoriti na dejstvo, da so bili odnosi med človekom in hišnimi ljubljenci oz. družnimi živalmi vso zgodovino veliko bolj kompleksni, ista žival ali ista vrsta živali lahko glede na kulturo, čas in prostor igra različne vloge od povsem utilitarne do povsem družabniške. Tako npr. tekmovalni pes (npr. hrt tekač), ki tekmuje na pasjih dirkah, med tekmo ni več družna žival, ampak postane »dirkalni stroj« (Arluke in Sanders 1996, 12). Tem psom skrbniki nadevajo imena, ki označujejo njihovo hitrost in moč, npr. Speed (hitrost), med treningi in na dirkah pa jim tudi ne posvečajo veliko naklonjenosti (Arluke in Sanders 1996, 12).

Hišni ljubljencec in družna žival sta družbena konstrukta. Zgodovina je ustvarjala različne načine razumevanja, opisovanja in ravnanja z živalmi. Vsaka doba je prinesla s sabo drugačno konstrukcijo živali, odnosov človek – žival in meje med nami in njimi. Predstavljata mejo med človeško civilizacijo in naravo, vsaj za večino ljudi v postindustrijskih zahodnih družbah. Ta meja je fleksibilna, živali pa so družbeno in kulturno konstruirane glede na to kako so pomembne in kakšen so prednosti življenja z njimi za skrbnike oz. lastnike.

V kompleksnih odnosih z družnimi živalmi, ki jih ljudje obravnavamo kot subjekte, ljudje vložimo veliko truda v spoznavanje naše živali. Družne živali ne izenačujemo z ljudmi, so drugačne, a nam niso podrejene, so enakopravne in si zaslužijo spoštovanje. Zanima nas kako žival razmišlja, kaj čuti in kako se bo vedla, kako ji lahko pomagamo, kaj nam sporoča in kako naj se odzovemo, da nas bo razumela in se vedla v skladu s pričakovanji. Takšno zanimanje spodbuja človeka, da išče informacije in da pridobiva nova znanja. Irvine zato dodeli še

eno vlogo družnim živalim, ki jo poimenuje »**živalski kapital**« (Irvine 2004, 65), ki pomeni »vire, ki omogočajo razvoj pomenskega, ne izkoriščevalskega družabništva z živalmi« (Irvine 2004, 66). Gre torej za znanje o živalih, ki omogoča bogato in zadovoljujoče skupno življenje za oba, znanje o vedenju, prehrani, značilnosti pasme, o zgodovini živali, o zdravju, o instinktih, učenju, emocijah, razmišljanju in komunikaciji. Pomemben je aktiven interes človeka, torej pomeni tudi iskanje virov znanja o živali, npr. pri veterinarjih in trenerjih (Irvine 2004, 66).

S takšnim načinom razmišljanja se je, namesto termina 'lastnik', pričel uporabljati termin 'skrbnik', termini pa aplicirajo drugačno odgovornost v odnosu do živali. V slovenski zakonodaji je skrbnik še vedno definiran kot nekdo, ki ima v lasti ali oskrbuje neko žival (Zakon o zaščiti živali, 5. čl), še vedno pa se uporablja tudi termin lastnik. Nekateri zagovorniki živali so mnenja, da sprememba v terminologiji ne pomeni tudi spremembe v ravnanju z živalmi, saj so živali še vedno obravnavane kot lastnina, ravno tako pa jih obravnava tudi zakon, ne glede na to, kako mi pojmujeemo in dojemamo naš odnos z njimi. Vendarle pa bomo z vse bolj konsistentno uporabo terminov družna žival in skrbnik ter z zavedanjem odgovornosti, normativne, etične in moralne, ki jo imamo do živali, postopoma spremenili tudi naše ravnanje z živalmi.

V zadnjih letih postaja vse bolj popularna še ena vloga psa in sicer v **zdravstvu, socialnem varstvu in izobraževanju**. To so t.i. **psi terapevti**. Konstrukciji te relativno nove vloge psov v človeški družbi, naših odnosov z njimi in družbenim pogojem uveljavljanja terapevtskih psov se bom posvetila v naslednjem poglavju in v raziskovalnem delu naloge.

5 ODNOSI S TERAPEVTSKIMI PSI KOT ENA NOVEJŠIH OBLIK ODNOSOV ČLOVEK – ŽIVAL

S psi smo razvili neverjetno tesen odnos. Pregovorno so psi naši prijatelji, zavezniki in zvesti spremljevalci, že od nekdaj pa je znana tudi njihova domnevna zdravilna moč. V nadaljevanju si najprej pogledjmo kako je človek skozi tisočletja skupnega življenja s psom verjel v zdravilno moč psa in to domnevno moč uporabljal pri zdravljenju.

5.1 Zgodovina uporabe živali v zdravljenju

Najstarejša človeška ideja vezana na izvor in zdravljenje bolezni je animizem in v njem živali igrajo veliko vlogo, saj verjamejo da imajo živali dušo oz. v njih prebivajo duhovi, ki odločajo o usodi posameznika ali družbe. Bolezen ali nesreča nekoga je po animizmu rezultat napada nevidnega duha, duhovi živali pa so najpogostejši vir vpliva, saj so utelešenje teh duhov na Zemlji. Takšno verovanje je bilo in je še danes značilno za vse lovske in nabiralne družbe. Da bi se izognili vplivu duhov, se do vseh živali, živih ali mrtvih, vedejo spoštljivo, vsako pleme pa ima izdelan svoj niz moralnih pravil glede ravnanja z živalmi, še posebej v zvezi z lovom in ubojem živali. V duhovni svet lahko potuje in se z duhovi preko različnih metod, npr. halucinacij, vizij ali sanj pogovarja, le peščica posameznikov, ki imajo posebne sposobnosti, to so t.i. obredni zdravilci, šamani ali vrači. Šamani so imeli monopol nad zdravljenjem, kot edini, ki so lahko pregnali slabe duhove, ki so povzročali bolezni (Serpell 2010, 17 – 18).

Ti sistemi verovanj pa so se pojavljali tudi v nomadskih, pastirskih in agrikulturnih družbah, v katerih so velikokrat soobstajali z sodobnejšimi verskimi praksami po vsem svetu, Evropi predvsem v Mediteranu v številnih lokalnih in regionalnih zdravilskih kultih in sicer vsaj do zgodnje moderne.

V mitologiji je pes velikokrat predstavljen kot posrednik med tem svetom in življenjem po smrti. V starodavnem Egiptu je bog Anubis, ki je imel glavo psa in je vodil duše umrlih na njihovem potovanju skozi podzemlje, imel tudi vlogo zdravnika in lekarnarja bogov ter vlogo čuvaja skrivnosti mumifikacije in reinkarnacije. Psi in kače so bili tudi sveti emblemi sumerske boginje Guale, velike zdravilke ter Marduka, babilonskega boga zdravljenja in reinkarnacije (Schwabe 1994, 47 – 48).

V klasični dobi so psi in kače so tako igrali pomembno vlogo v kultu boga Asklepiosa, Apollovega sina, ki je bil bog medicine in zdravnik bogov. Sveto mesto v Epidaurusu je bil kraj, ki je služil kot starodavno zdravilno mesto, ki je privlačilo množice. Lahko bi rekli, da je šlo za prvo institucionalno posredovanje s pomočjo živali. V svetišču so z bolnimi izvajali razne očiščevalne in žrtvene obrede, zdravljenje pa je vključevalo tudi spanje v svetišču. Med zdravljenjem jih je obiskal bog, včasih v telesu človeka, včasih kače ali psa, ki je lizal ranjene ali poškodovane dele njihovega telesa (Dale – Green in Toynbee v Serpell 2010, 22).

Tudi v zgodnji dobi krščanstva v Evropi, so bili še vedno vidni sledovi šamanizma. Večina zgodnjih keltskih svetnikov in britanskih ter irskih svetih mož je bila zdravilcev (Serpell 2010, 23). Poleg kultov, obstajajo tudi zapisi o uporabi živali v zdravljenju invalidnih oseb v Belgiji, v 9. stoletju (Serpell v Morrison 2007, 51).

Stoletja kasneje, so gospem Elizabetinske Anglije, za zdravljenje raznih bolezni ali lajšanje bolečin, priporočali druženje z malimi družnimi psi, ki jih lahko nosijo v naročju (Serpell 2010, 23).

Skozi stoletja je človek torej prešel od močnega arhaičnega verovanja v zdravilno moč določenih živali kot je pes, do vse bolj nejasnih in vraževernih ljudskih praks, v katerih ni več zaznati posebnih duhovnih moči živali, ostala pa je le njihova dvomljiva terapevtska vrednost. Konec 17. stoletja, se oblikuje ideja, da imajo skrb za živali in odnosi z njimi socializacijsko vlogo za otroke, saj odnos z njimi spodbuja razvoj nežnih čustev in občutek odgovornosti za druge. V 18. stoletju so teorije o socializacijskem vplivu družnih živali pričeli aplicirati na zdravljenje mentalno bolnih. Prvi znan eksperiment so izvedli v Angliji v The York Retreat. Ustanova je tako imela zajce, galebe, perutnino in sokole, s katerimi so se pacienti družili. V devetnajstem stoletju hišne živali v vse večjem številu postale nekaj normalnega v ustanovah za mentalno zdravje v Angliji in drugod. Dobre učinke živalskega družabništva pa so dobili priznanje tudi kot terapevtska vloga v zdravljenju fizičnih bolezni (Serpell 2010, 25).

Kljub tem uspehom uporabe živali v zdravljenju pacientov v institucionalni negi, pa je nastanek znanstvene medicine živali v glavnem zaustavil njihovo uporabo v terapevtske namene so druge polovice 20. stoletja (Alldrige v Serpell 2010, 26). V tistem času je bil na področju terapevtske pomoči z živalmi izjema Sigmund Freud, ki je verjel, da imajo psi

poseben čut, zaradi katerega lahko natančno določijo značaj ljudi. V svoje terapije s pacienti je redno vključeval tudi svojega najljubšega čow – čowa z imenom Jo – Fi. (Serpell 2010, 26). V 70ih letih prejšnjega stoletja je Boris Levinson svojega psa Jinglesa vključeval v terapije z mladostniki, svoja odkritja pa predstavil reviji Mental Hygiene, v članku z naslovom *'The Dog as the Co – therapist'* (Morrison 2007, 52). Menil je, da živali pripomorejo k emocionalnem dobrem počutju in da ljudem pomagajo ponovno vzpostaviti notranji jaz (Serpell 2010, 27).

Od takrat naprej, je opazen viden napredek v širitvi uporabe živali v terapevtske namene. Kot komplementarno metodo zdravljenja in izboljšanja počutja in kvalitete življenja ljudi, so različne živali pričeli uvajati kot stalne prebivalce ustanov ali kot hišne ljubljence, ki s svojimi skrbniki obiščejo ustanovo. Pričeli so se razvijati različni programi terapevtske pomoči in izboljševanja kvalitete življenja posameznika, ki jih z opredeljujemo z izrazom posredovanje s pomočjo živali. Razmahnilo so se v različnih zdravstvenih in socialnovarstvenih ustanovah (bolnišnice, varstveno delovni in drugi zavodi za ljudi s posebnimi potrebami, šole, vrtci, knjižnice, domovi starejših občanov, hospici, zavodi za mentalno zdravje, rehabilitacijske ustanove in zapori) v Ameriki, Kanadi, Avstraliji, Angliji, skandinavskih državah, Nemčiji, Švici, Avstriji, Romuniji, na Poljskem, Češkem, Madžarskem in Slovaškem, v zadnjih desetih letih pa tudi v Sloveniji, izvaja pa se tudi že na domu. V ta namen se je ustanovilo tudi ogromno organizacij, ki ustanovam ponujajo izvajanje te dejavnosti, navadno kot prostovoljsko obliko dela.

Leta 1980 je bila ustanovljena danes najbolj mednarodna organizacija, ki se ukvarja z vezjo človek – žival, Delta Society, današnji Pet Partners. Njen namen je: »Promovirati pomoč živali ljudem v izboljševanju zdravja, neodvisnosti in kvalitete življenja« (Salorro v Morrison 2007, 53). Cilji organizacije, ki je dandanes ena največjih in najbolj dejavnih na svetu ostajajo širjenje zavedanja o pozitivnih učinkih živali na zdravje ljudi, umikanje preprek, ki preprečujejo vključevanje živali v vsakodnevno življenje ljudi in širjenje terapevtske pomoči živali ljudem.

V Sloveniji segajo prvi začetki posredovanja s pomočjo psa v leto 2002, ko se je za posredovanje s pomočjo psa v Avstriji (društvo Tiere als Therapie) izšolal prvi slovenski terapevtski par, Dr. med. Petra Štrus in pes Gal. Leta 2004 je bilo ustanovljeno Slovensko društvo za terapijo s pomočjo živali – Ambassadorji nasmeha, leta 2007 sta sedaj že pokojni psiholog

Maks Tušak in psihologinja Maksimiljana Marinšek ustanovila Društvo za aktivnosti in terapijo s pomočjo živali, istega leta je bilo ustanovljeno Slovensko društvo za terapijo s pomočjo psov Tačke pomagačke, leta 2011 pa je bil ustanovljen zavod PET – Pasja enota terapevtov, Zavod za terapijo s pomočjo psov (krajše Zavod PET). Dejavnost posredovanja s pomočjo psa ponujajo tudi v okviru Slovenskega združenja inštruktorjev in Centra za šolanje psov vodičev in pomočnikov, SLO – CANIS ter v okviru posebnih skupin kinoloških klubov, med katerimi je ena najbolj aktivnih skupina Kosmati smrčki, ki deluje v okviru Športno kinološkega društva Celeia.

Na evropski in svetovni ravni delujejo štiri krovne organizacije, ki združujejo nacionalne organizacije s področja posredovanja s pomočjo živali: ESAAT – European Society for Animal Assisted Therapy, ISAAT – International Society for Animal Assisted Therapy, IAHAIO – International Association for of Human – Animal Interaction Organisations ter aaii – Animal Assisted Intervention International.

5.2 Izvor domnevne zdravilne moči psa

Pozitivne učinke živali na človeka ljudje opazamo že tisočletja. V Sloveniji sta med raziskovalci vezi človek – žival najbolj znana pokojni psiholog Maks Tušak in njegova hči Maksimiljana Marinšek. V monografiji z naslovom Človek – žival: zdrava naveza, na podlagi lastnih izkušenj vključevanja živali v terapevtske obravnave posameznikov in na podlagi raziskav, opisujeta prijateljske vezi med človekom in z živaljo ter vpliv teh vezi in odnosov na človekovo zdravje in kvaliteto življenja v različnih obdobjih življenja. Kot pozitivne učinke, ki izhajajo iz vezi, ki se vzpostavi med človekom in živaljo navajata: sprostitvev in zmanjšanje stresa, kar posledično vpliva na znižanje krvnega tlaka in srčnega utripa, razvedrilo in spodbujanje k igri, zmanjšanje občutka strahu, spodbujanje k razmišljanju in iskanju informacij, spodbujanje občutka zaželenosti, večanje občutka skrbi za druge, večanje empatije, usmerjenost v sedanost in prihodnost, večanje občutka varnosti in zaupanja drugim, izboljšanje komunikacije med ljudmi, spodbujanje družabnosti in s tem zmanjševanje odtujenosti med ljudmi. Izpostavita tudi pomembno vlogo terapevtske živali pri vzpostavljanju občutka varnosti in zaupanja odnosu med uporabnikom in terapevtom. Občutek zaupanja in pozitivne emocionalne vezi, ki se vzpostavi med živaljo in uporabnikom, se prenese tudi na odnos s terapevtom (Marinšek in Tušak 2007, 143 – 145).

Ustvarjanje vezi pomeni oblikovanje tesnih in specifičnih odnosov. Avtorji različno definirajo vez človek žival, v glavnem pa poudarjajo prostovoljsko podlago, recipročnost, neprekinjenost ali trajanje vezi, zaupanje in skrb ter korist za zdravje in dobro počutje tako človeka kot živali (Fine in Beck 2010, 6).

Med psom in človekom, ki mu želimo s pomočjo psa izboljšati počutje in kvaliteto življenja (pacientom, uporabnikom), se sicer ne ustvari tako močna in dolgotrajna vez kot med psom in skrbnikom, vseeno pa se vez vzpostavi in terapevtski učinki so vidni. Ključnega pomena v posredovanju s pomočjo psa je vez pes – skrbnik oz. terapevtski pes in vodnik terapevtskega psa. Biološki procesi vzpostavljanja vezi med vodnikom terapevtskega psa in terapevtskim psom so podobni kot tisti za vzpostavljanje vezi med terapevtskim psom in pacientom oz. uporabnikom, razlika je le v moči. Vez med uporabnikom in živaljo temelji na zaupanju, kar vzpostavi varno ozračje in pomaga vzpostaviti tudi vez s terapevtom (Chandler 2005, 6 – 7). Uporaba psa v terapevtske namene torej temelji ravno na neverjetnih kognitivnih in emocionalnih sposobnostih psa, da vzpostavi tesne medvrstne odnose, ki na človeka pozitivno vplivajo na fizičnem, emocionalnem, kognitivnem, in socialnem področju.

5.3 Problem definicij dejavnosti in programov ter pomanjkanje enotnih standardov

Pri pregledu literature in spletnih strani in standardov organizacij, ki se ukvarjajo s Posredovanjem s pomočjo psa, naletimo na razlike v terminologiji, ki se uporablja za opis aktivnosti ter sodelujočih in njihovih vlog.

V zadnjih letih se kot splošen naziv za dejavnost, predvsem v tujini, uporablja Animal Assisted Intervention, poslovenjeno posredovanje s pomočjo živali (v nadaljevanju: AAI), ki povzema »srečanje terapevtske živali in osebe, ki jo žival obišče« (Diamond Davis 2002, 4). Zavod PET AAI definira kot dejavnost, ki namensko vključuje žival, ki ustreza določenim merilom, kot del terapevtskega procesa ali izboljšanja kakovosti človekovega življenja na kateremkoli področju (fizičnem, emocionalnem, socialnem in kognitivnem). Izvaja se lahko kot terapija ali aktivnost, s posameznim uporabnikom ali s skupino uporabnikov (osebe, ki so vključene v dejavnost; lahko so otroci, mladostniki, odrasle osebe ali starejši). Izvaja se z uporabniki različnih starosti in v različnih institucionalnih okoljih kot so vrteci in šole, domovi starejših občanov, splošne in specialne bolnišnice, varstveno delovni centri in zavodi za usposabljanje (Pravilnik o strokovnem delu Zavoda PET, 2. čl.). Ostale organizacije v Sloveniji se tega termina ne poslužujejo oz. uporabljajo naziv Terapije in aktivnosti s

pomočjo živali, vendar ta ne opiše vseh raznolikih načinov izvajanja dejavnosti. Poleg razlik v osnovnem pojmovanju, obstajajo razlike tudi v definicijah posameznih programov, kar za samo potegne tudi različne standarde in načine praktičnega izvajanja dejavnosti.

Terapija s pomočjo psa (AAT – Animal Assisted Therapy), je ciljno usmerjeno posredovanje, v katerem je žival, ki ustreza določenim merilom sestavni del procesa. AAT v okviru svoje stroke izvajajo za posredovanje s pomočjo živali usposobljene strokovne osebe (zdravnik, medicinska sestra, delovni terapevt, fizioterapevt, učitelj, vzgojitelj, specialni pedagog,...), v sodelovanju z vodniki terapevtskih živali. Ključne značilnosti so: točno določeni cilji, katerih namen je izboljšanje človeških fizičnih, socialnih, emocionalnih in/ali kognitivnih funkcij in beleženje ter merjenje vseh sprememb in napredka posameznega uporabnika oz. skupine (Pravilnik o strokovnem delu Zavoda PET, 2. čl.).

Aktivnost s pomočjo psa (AAA – Animal Assisted Activity), je posredovanje, ki zagotavlja možnosti za motivacijske, izobraževalne, rekreacijske in / ali terapevtske koristi s katerimi izboljšamo kakovost življenja. AAA izvajajo za to posebej usposobljeni prostovoljci s svojimi živalmi in/ali strokovnjaki, ki ustrezajo določenim merilom. Ključne značilnosti: cilji niso točno določeni, beleženje napredka ni obvezno, vsebina obiska je spontana (Zavoda PET 2014) (Pravilnik o strokovnem delu Zavoda PET, 2. čl.).

Med tem, ko nekatere organizacije pod pojem AAT vključujejo delovanje strokovnih oseb različnih profesij, druge vključujejo zgolj strokovnjake profesij, ki imajo po veljavni zakonodaji naziv terapevt (psihoterapevt, fizioterapevt, delovni terapevt, itd.). Ker se terapevtski učinki kažejo tudi na področju pedagoškega dela, so nekatere organizacije uvedle poseben program, ki ga v glavnem imenujejo AAE – Animal Assisted Education (Animal Assisted Intervention International, Zavod PET) nekatere tudi Animal Assisted Pedagogy (International Society for Animal – Assisted Therapy) ali Pes v šoli (Slovensko društvo za terapije s pomočjo psov Tačke pomagačke) in se nanaša na posredovanje s pomočjo psa v izobraževalnem procesu, ki pa je lahko terapevtsko in ciljno naravnano ali ne. Tu ponovno naletimo na težavo, saj vsi programi ne zajemajo izobraževalnega programa različnih ustanov in različnih starosti uporabnikov (vrtci, šole, varstveno – delovni zavodi, izobraževanje odraslih, itd.). Druge organizacije poimenovanja ne uporabljajo, ampak dejavnost izvajajo v okviru terapij in aktivnosti.

Poleg treh osnovnih programov, AAA, AAT in AAE, se posredovanje s pomočjo psa izvaja tudi znotraj specializiranih programov, od katerih je najbolj popularen R.E.A.D.® – READING EDUCATION ASSISTANCE DOG, licenčni program Intermountain Therapy Animals, katerega cilj je izboljšati bralno pismenost otrok, povečati motivacijo, interes ter pozitiven odnos do knjig in branja. R.E.A.D.® (Intermountain Therapy Animals). V Sloveniji vse organizacije in posamezniki, ki ga izvajajo, niso pridobili ameriške licence in s tem prihaja do napačnega razumevanja in izvajanja programa, kar ima posledice za vse udeležence. Še eden od programov, ki se pogosto izvaja tudi v tujini, pri nas pa v manjši meri oz. poimenovanja nihče več ne uporablja, je program Družabništva. To so spontani obiski, kjer ni določen noben terapevtski cilj ali program aktivnosti. Posamezniku druženje s psom popestri dan. V Sloveniji se ta oblika pojavlja kot terapija, kar je napačno poimenovanje in razumevanje terapevtskega dela. Po drugi strani pa se takšne obiske velikokrat označi za nič posebnega, manj vredne oz. kot nekaj, kar lahko počne vsak in brez kakršnegakoli znanja. Tako je v Sloveniji kar nekaj posameznikov, ki sami s svojimi psi, pa tudi v okviru organizacij, ki se neposredno ne ukvarjajo s posredovanjem s pomočjo psa, obiskujejo ustanove, nimajo pa potrebnega znanja oz. je to pomanjkljivo, kako primerni so psi in ali so zdravi, pa je tudi vprašanje. V Zavodu PET se tega termina ravno zato namenoma izogibamo, saj se zavedamo odgovornosti do vseh vpletenih. Množica različnih terminov in definicij ustvarja zmedo tako znotraj dejavnosti same kot navzven.

Dejavnost je še toliko bolj kompleksna saj so v posredovanje vključene različne vrste živali, (mačke, psi, konji, ptice, glodavci in celo eksotične živali) različnih starosti, spolov in značajev, ki lahko živijo v ustanovi ali pa jih njihovi skrbniki (strokovno osebe ali prostovoljci) ob dogovorjenih dneh pripeljejo v ustanovo. Izvaja se z ljudmi različnih starosti, različnih težav in omejitev, s katerimi se srečujejo, izvaja se v različnih institucionalnih okoljih, različno je trajanje posredovanja, razlika pa je tudi v tem ali se AAI izvaja s posameznikom ali s skupino. Pri posredovanju s pomočjo psa je potrebno upoštevati tudi, da se izvaja v kompleksnih odnosih, ki poleg ljudi vključujejo tudi žival. Odnosi potekajo na več ravneh in odvisno od programa, med različnimi akterji: odnos med vodnikom živali in živaljo, med strokovno osebo in živaljo, med uporabnikom in živaljo, med uporabnikom in vodnikom, uporabnikom in strokovno osebo ter vodnikom in strokovno osebo.

5.4 Marginalni status AAI v zdravstvenem sistemu

Znanstveno so se s terapevtskimi učinki druženja z živalmi pričeli ukvarjati sredi 80. let prejšnjega stoletja. Prva znanstvena raziskava je bila študija 92 srčnih bolnikov, ki naj bi živeli dlje, ker so bili lastniki živali. Ta raziskava je sprožila cel kup drugih raziskav in diskusije o možnem mehanizmu v ozadju teh učinkov lastništva živali. Čeprav je veliko raziskav pokazalo učinke stika z živaljo, pa dandanes le malo dokazov o tem ali so ti učinki odgovorni več kot za kratkoročno ali prehodno izboljšanje fizioloških parametrov kot je frekvenca bitja srca ali krvni tlak (Friedman in drugi v Serpell 2010, 27). Na socialnem področju se kažejo bolj spodbudni rezultati in bolj prepričljive razlage dolgotrajnih učinkov.

Od 90ih prejšnjega stoletja se pojavlja ogromno medicinske literature, ki poudarja pozitivno povezavo med socialno podporo in izboljšanjem človekovega zdravja in preživetja. Avtorji se večinoma strinjajo, da ima socialna podpora pozitiven učinek na zdravje zato, ker zmanjšuje učinke stresa na zdravje. V teoriji bi lahko ta zdravilni učinek vezali na vse pozitivne socialne odnose, na takšne, v katerih se oseba počuti ljubljena, pomembna in da nekdo skrbi zanjo. Pomembni so torej odnosi med bližnjimi, prijatelji, zakonci, ozkimi družinskimi člani itd. Čeprav obstaja veliko antrozooloških dokazov, da tudi družabništvo z živaljo lahko socialno pripomore k izboljšanju človekovega zdravja, pa je medicina pokazala malo zanimanja za sistematično vključevanje AAI v zdravstveni sistem (Serpell 2010, 27 – 28).

Kljub temu je dandanes opazen trend rasti zanimanja posameznikov, tako ljudi, ki se v življenju spopadajo z zdravstvenimi težavami pa tudi s strani strokovnih oseb različnih področij, ki želijo živali vključiti v proces zdravljenja ali psihosocialne pomoči ljudem. Ali je porast posledica tega, da imajo ljudje na splošno radi živali in verjamejo, da so narava in živali nekaj dobrega v življenju posameznika ali je takšen odziv del splošnega trenda »nezaupanja v zdravstvo kot paradigmatičen modernistični ekspertni sistem« (Kos 1997, 104). Velja se vprašati tudi obratno, ali je to pomanjkanje zanimanja zdravstva in drugih ekspertnih sistemov, npr. šolstva, na institucionalni ravni strah pred konkurenco in izgubo njihove legitimnosti? Ali pa je za nezanimanje predvsem zdravstva kriva napačna predstava o temelju medvrstnih odnosov, torej odnosov med psom in človekom.

Zdravje in bolezen sta kulturno in družbeno definirana. V pred modernih družbah so za zdravje skrbeli šamani, vrači in vaški zdravilci, ki so se pri zdravljenju zanašali na religijo in verovanja, pri zdravljenju pa upoštevali tako telo kot um bolnika. Zdravje posameznika je bilo

zasebna zadeva oz. zadeva družine. V modernih družbah triumf znanosti in medicine nad religijskimi in tradicionalnimi oblikami zdravljenja prinese nove definicije zdravja, država pa prevzame skrb za zdravje ljudi in s tem namenom ustanavlja tudi državne zdravstvene, socialne in izobraževalne ustanove. Medicina 20. stoletja je bolezen definirala kot nekaj objektivnega, kar se kaže s simptomi, nekaj, čemur je moč znanstveno odkriti vzrok in z znanstvenimi postopki tudi zdraviti. Primat v zdravljenju tako fizičnih kot mentalnih bolezni in negi bolnikov so prevzeli znanstveniki oz. na področju medicine izobraženi in formalno potrjeni strokovnjaki. Zdravljenje je temeljilo na podlagi uporabe tehnologije in zdravil (Giddens 2007, 153 – 154).

V 20. stoletju je obstajala vsesplošna vera v tehnološki napredek in napredek medicine. Splošno zdravje ljudi naj bi se izboljševalo, smrtnost se je zmanjšala in življenjska doba ljudi podaljšala, medicina je izkoreninila nekatere bolezni, ki so do tedaj botrovale slabemu zdravju prebivalstva in višji smrtnosti (tuberkuloza, ošpice, vodne koze mumps, otroška paraliza, itd.) in vsaj v t.i. zahodnih državah omogočila visoke standarde zdravja. Zdelo se je, da je medicina sposobna kontrolirati tveganja za zdravje, ki so bila značilna za moderno družbo.

V družbi tveganja, ki se od moderne ne razlikuje po tem, da bi imela več tveganj, ampak po tem, da ta tveganja zaznavamo, se možnost zaznavanj tveganj večja z dostopnostjo informacijske tehnologije (Beck 1992, 21 – 22; 35).

Napredek znanja in tehnologij torej ni pomagal narediti okolja in življenja varnejšega, ampak kompleksnejšega. Spreminjajo se vzroki bolezni, pojmovanje bolezni in dožemanje zdravja. Najbolj smrtonosne bolezni današnjega časa so rak, kardiovaskularne bolezni in diabetes, ljudi pestijo tesnoba, depresije, kronična utrujenost, ki so pravzaprav proizvod moderne dobe. Še posebej stres je vzrok marsikatere bolezni. Ljudi je bolezni strah in v tem strahu se ne odločajo razumsko, po drugi strani pa jim tudi uradna medicina ne daje nekih razumskih rezultatov. Moderna medicina, ki je odkrivala zgolj biološke vzroke bolezni je zanemarila vpliv družbe in okolja na zdravje, zato na področju bolezni današnjega časa ne daje več zadovoljivih odgovorov. Ravno tako je moderna medicina pri zdravljenju ločevala um in telo, torej posameznika ni obravnava kot celoto. Pri zdravljenju pa se je zanašala na tehnologijo, kirurgijo in farmacijo, pri tem pa zanemarjala individualne interpretacije bolezni posameznika. Po drugi strani je dostopnost informacij preko novih informacijskih tehnologij in demokratizacija življenja sta omogočili, da si lahko vsak sam oblikuje mišljenje o lastnem zdravju. Omočili sta tudi individualno izbiro glede stila življenja, ki ga bo posameznik izbral

z namenom ohranjanja zdravja in tudi individualno odločitev glede načinov in metod zdravljenja. Povečano znanje o tveganjih, je torej opolnomočilo ljudi, da si sami poiščejo načine življenja, na katere bodo ohranjali zdravje (Giddens 2007, 143; 155 – 156).

Opolnomočenje posameznikov v izbiri načinov zdravljenja vedno ne privede do racionalne izbire glede zdravljenja, kar je npr. dobro vidno v primeru opuščanja cepljenj otrok, ker naj bi imelo stranske učinke, ne bi pa preprečevalo nastanka otroških bolezni. Danes zato ponovno pojavljajo izbruhi nekaterih otroških bolezni, ki so bile v zahodnih družbah že skorajda izkoreninjene. Znan primer zadnjega leta je izbruh ošpic.

Naj ima to negativne ali pozitivne posledice, dejstvo je, da znanje o zdravju in boleznih dandanes ni več izključno v rokah zdravnikov. Vse več ljudi se po pomoč pri zdravljenju obrača na t.i. alternativno medicino. Ta izraz je tudi najbolj razširjen med ljudmi, čeprav slovenska zakonodaja uporablja izraz zdravilstvo (Zakon o zdravilstvu, 2. čl.). To so metode, ki jih uradna medicina ne priznava, ker niso dovolj znanstveno podprte. Kot alternativno medicino se poimenuje tudi del zdravstva, ki se z uradno medicino izključuje, med tem ko se zdravilstvo, ki ga z uradno medicino lahko kombiniramo, imenuje komplementarna medicina. Za celotno področje se uporablja izraz komplementarna in alternativna medicina ali s kratico KAM (Kreft 2015, 8).

Uradna znanstvena medicina se še vedno vede superiorno do vsake alternative. Znanstvena medicina sama določa kaj je bolezen in specialiste, ki smejo bolezni zdraviti. Prav tako določa tudi pravila dokazovanja učinkovitosti in varnosti zdravljenja in tako ohranja primat v zdravljenju. Neznanstveno je manj vredno, saj ne temelji na objektivnih dokazih. Vendar pa je znanstveni dokaz »precej slabo definiran pojem, s celo paleto možnih ravni zanesljivosti, objektivnosti in natančnosti« (Kreft 2015, 9) in pri metodah zdravljenja »kjer sta tako subjekt kot objekt raziskave človek, obstaja veliko možnosti, da so rezultati raziskave pristranski« (Kreft 2015, 9). Znanstveno raziskovanje komplementarnih metod zdravljenja omejujejo tudi etični zadržki, saj je za medicinsko znanost etično nesprejemljivo, da bi učinkovitost zdravljenja neke bolezni primerjali s placebo. Poleg tega, je pri interpretaciji rezultatov vprašljiv tudi komercialni interes. Posebej pri zdravilih se postavljajo stroga pravila za dokazovanje učinkov in varnosti zdravljenja z njimi, po drugi strani pa stroga pravila omogoča ravno finančni interes, saj je izvedba raziskav nemalokrat odvisna od obstoja plačnika navadno dragih raziskav (Kreft 2015, 10).

Uporaba terapevtskih živali v zdravljenju torej naleti na več zadržkov. Uradna medicina bolezen še vedno pojmuje kot nekaj fiziološkega in izključuje možnost vpliva duha oz. uma na telo, uporaba terapevtskih živali pa človeka gleda kot celoto in učinek temelji ravno na vplivu terapevtske živali na um posameznika, ki ima za posledico lahko pozitivne fiziološke učinke. Placebo učinek je pri uporabi terapevtskih živali težko izključiti. Pri uporabi živali v terapevtske namene je ravno tako težko izključiti različne druge učinke, ki poleg živali še učinkujejo, saj gre za vzpostavitev odnosa ne le med uporabnikom in terapevtskim psom, ampak tudi med uporabnikom in vodnikom terapevtskega psa. Poleg tega zdravljenje bolezni temelji na uporabi zdravil, uporaba terapevtskih živali v zdravljenju, pa bi lahko potencialno škodila interesu farmacije, saj obstaja možnost zmanjševanja uporabe nekaterih zdravil.

Strokovnjaki s področja posredovanja s pomočjo živali menijo, da marginalizacija s strani medicine izvira tudi iz dosedanjega pomanjkljivega raziskovanja in dokazovanja terapevtskih učinkov živali na človeka. V prvi vrsti gre za pomanjkanje »enotnega, široko sprejetega in empirično podprtega teoretičnega okvira, na podlagi katerega bi lahko razložili kako in zakaj so odnosi med ljudmi in živalmi potencialno terapevtski« (Kruger in Serpell 2010, 37). V literaturi se med mehanizmi, na katerih so osnovani terapevtski učinki, navadno navajajo ali »domnevno edinstvene intrinzični atributi živali« (Kruger in Serpell 2010, 37) ali pa literatura poudarja »vrednost živali kot živih pripomočkov, ki se jih lahko uporabi za spodbujanje pozitivnih sprememb pri pacientih« (Kruger in Serpell 2010, 37). V prvem primeru je torej poudarjena aktivna vloga živali, v drugem pa delovno razmerje, ki se vzpostavi med živaljo in strokovno osebo oz. vodnikom, ki žival uporablja kot pripomoček. Kruger in Serpell opozarjata, teorije s tega področja nimajo dovolj kvalitetne empirične raziskovalne podlage oz. da so s empiričnimi raziskavami dobili celo konfliktne rezultate (Kruger in Serpell 2010, 44).

Katcher in Beck sta mnenja, da so v literaturi večinoma prikazani le pozitivni učinki, čemur lahko botrujejo dobro načrtovane medijske kampanje, ki z namenom pridobivanja bralcev in s tem večanja naklad in dobička živali predstavljajo kot čudežno zdravilo. Promocija pozitivnega vpliva živali pritegne industrijo in storitve za male živali, ki plačujejo raziskave in imajo določena pričakovanja ter s tem vplivajo na rezultate raziskav. Drug razlog za predstavljanje zgolj pozitivnih učinkov je v tem, da večino poročil in člankov pišejo strokovne osebe, ki delujejo ali sodelujejo v AAI in so prepričani v pozitivne učinke, pri tem

pa lahko nezavedno spregledajo potencialne probleme. Kot pomanjkljivosti znanstvenih raziskav navajata: vprašljivost metodologije in ocenjevanja, pristranskost glede velikosti vzorcev, velik razpon starosti uporabnikov, pomanjkanje natančnosti glede diagnoz, odsotnost kontrolne skupine, pomanjkanje merjenja pred in po srečanju, pomanjkanje opisov živali, pomanjkanje informacij o drugih terapijah (Katcher in Beck 2010, 49 – 53).

Franklin in drugi so mnenja, da težavo v raziskovanju predstavlja vprašanje zavesti živali. V znanosti je še precej močan vpliv kartezijske filozofije, ki živali v odnosu s človekom ne priznava aktivne vloge. V raziskovanju odnosov med ljudmi in psi ima torej še vedno močan vpliv behaviorizem, ki vedenje psov zreducira na instinkte in pogojne reflekse. Raziskave odnosov človek – pes pa kažejo, da so psi sposobni zaradi svojih visokih miselnih sposobnosti zmožni razviti raznolike odnose z ljudmi. Zdravilni učinki psov na ljudi, glede na statistične rezultate preteklih raziskav, temeljijo na odnosu med psom in človekom, zato je pomembno, da znanost razišče kako odnos nastane in se razvija. Navedejo, da so dosedanje raziskave, npr. o vplivu družnih živali na zdravje srčnih bolnikov, dokazale zgolj učinke, niso pa raziskale mehanizma, ki te učinke omogoča, torej samega odnosa človek – pes. Raziskave, ki so pozitivne učinke družnih živali na ljudi dokazovale na podlagi pozitivnih socialnih odnosov, pa so temeljile na ideji, da so družne živali v modernem svetu, v katerem je opazen upad drugih socialnih vezi, npr. v družini, postale nadomestek za ljubeče odnose, ki bi jih morali imeti z ljudmi. Te vrste raziskav so učinke odnosa človek – družna žival prikazovale zgolj kot nadomestke socialne podpore človeka, niso pa priznale, da bi lahko učinki izvirali iz posebnega odnosa človek – družna žival. Raziskovanje odnosov človek – družna žival, je bilo velikokrat ovrženo tudi zaradi vprašanja antropomorfizma, saj naj bi zdravilni učinek živali slonel na našem pripisovanju človeških pomenov vedenju živali, npr. da nam izkazuje ljubezen in lojalnost, takšno vedenje živali pa v resnici ne obstaja. Torej naj bi šlo za placebo učinek. Najnovejše raziskave so ovrgele tako tezo, da naj bi bile družne živali zgolj nadomestki za odnose z ljudmi ali nadomestki socialne podpore, ravno tako pa odnosi z njimi niso zgolj antropomorfne narave. Odkrivajo tudi, da se v odnosih z družnimi živalmi oblikuje kompleksna medsebojna komunikacija (Franklin in drugi 2007, 43 – 45).

Nevrološka znanost oz. metode preučevanja možganov v živo, kot je magnetna resonanca, sodobne vedenjske raziskave in tudi raziskave socialnih interakcionistov (npr. Sanders 1999) dokazujejo, da moramo pse resneje jemati kot socialne partnerje.

Franklin in drugi opozarjajo, da je v raziskovanju učinkov družne živali na človeka pomembno raziskovati razvoj odnosa, ne le posameznih interakcij med človekom in družno živaljo in kako se v tem odnosu z družno živaljo, ki ima lastno osebnost, razvijejo določena pravila, navade in rituali. Tako predlagajo novo metodologijo, ki jo imenujejo »trans – species methodology« (Franklin in drugi 2007, 51), ki bi združila pristop kognitivne etologije, socialne antropologije in etnometodologije in pravzaprav pomenila sodelovanje znanstvenikov tako naravoslovnih kot družboslovnih znanosti. V posamezni interakciji bi upoštevali verbalno in gestikularno nastopanje človeka do živali, odziv živali in tudi pomene, ki jih človek pripisuje vedenju te živali. Podatke bi pridobivali z opazovanjem, snemanjem interakcij in analizo posnetkov, intervjuji ljudi in zapiski oz. dnevniki ljudi o njihovem odnosu z družno živaljo. Le s takšnimi longitudinalnimi raziskavami, ki bi raziskovale redne interakcije med človekom in družno živaljo tako s stran človeka kot tudi živali, bi bilo možno raziskati vso kompleksnost odnosov, ki jih imamo z družnimi živalmi (Franklin in drugi 2007, 55).

5.5 Dobrobit psa ali ljudi?

Ob koncu se moramo vprašati tudi glede statusa živali same, saj konec koncev, posredovanje s pomočjo živali brez živali ne bi obstajalo. Raziskave AAI imajo teoretsko podlago večinoma v vprašanju 'kaj lahko druge živali naredijo za nas?', bolj redko pa se sprašujejo, 'kako ti programi delujejo na drugo žival in ali delajo njej v prid?'. Tveganja za živali so redko omenjena. Nekateri članki omenjajo vprašanje varnosti za ljudi, vprašanje alergij in zoonoz. Premalo pa je znanega o tveganju, ki se lahko pojavi med interakcijo ali z samo interakcijo ter o zdravju in dobrem počutju drugih živali, vključenih v AAI.

Strokovnjaki opozarjajo na nehumane in neprimerne načine treniranja terapevtskih živali, nekateri borci za pravice živali pa trdijo, da je uporaba živali v terapevtske namene pravzaprav izkoriščanje. Nedavna sociološka raziskovanja potrjujejo, da so živali misleči akterji z lastnimi jazi in s sposobnostjo čutiti in kazati čustva (Arluke in Sanders 1996; Sanders 1999; Irvine, 2004). Upravičeno se lahko vprašamo glede prizadevanja potencialne emocionalne in mentalne škode, ki jo lahko povzročamo živalim ter ali živali sploh uživajo v AAI? Ali cilji AAI moralno upravičijo sredstva s katerimi cilje dosegamo? Uporaba živali v takšnih dejavnostih je vsaj problematična. Pomembno je, da se sodelujoči v AAI tega zavedajo. Odnos moramo osvetliti tudi z vidika živali in se prepričati ali so v njem tudi koristi za živali ali jim s tem povzročamo škodo oz. zmanjšujemo dobrobit.

V okviru kartezijanske in tudi kantovske filozofije z lahkoto legitimiramo vključevanje psov v AAI. Ker so v kartezijanski antropocentrični filozofiji živali le sredstvo za doseganje cilja, potem njihova uporaba v namene AAI ni moralno sporna. Kantovska filozofija bi prepovedala zlorabo in krutost, saj se s tem kaže naša lastna morala, med tem ko kartezianski antropocentrizem temu ne bi nasprotoval, saj so živali le stroji, in ne občutijo bolečine, poleg tega pa so tudi koristni za uporabnike. Za sodobne utilitariste so nekatere uporabe živali moralno upravičene oz. so določeni instrumentalni odnosi človek – žival upravičeni, vendar pa se ta pozicija tudi na splošno razlikuje v smislu moralnih kategorij in posledic za posamezne vrste AAI (Zamir 2006, 186 – 187).

Zamir zagovarja pokroviteljski vidik odnosov z družnimi živalmi in verjame, da so odnosi z družnimi živalmi koristni tudi za živali, ne le za ljudi. Če ne bi, npr. psi bili družne živali, verjetno tudi obstajali ne bi. Poleg tega je zanje boljše oz. je tudi v njihovem interesu, da živijo z ljudmi in imajo tako daljše in kvalitetnejše življenje, kljub določenim posegom človeka v njihova življenja (npr. določena stopnja omejevanja svobode, sterilizacija, cepljenje) (Zamir 2006, 183 – 191).

Je pa mnenja, da moramo v obravnavi moralnih vprašanj glede vključevanja živali v AAI najprej določiti razliko med uporabo in zlorabo, saj to razlikovanje vpliva na moralni status živali. Pri tem uporabo in izkoriščanje definira kot sledi: »X uporablja Y, kadar X dojema Y kot sredstvo za izboljšanje svoje dobrobiti. Izkorišča pa, kadar X deluje na način, da substancialno determinira dobrobit Y z namenom, da izboljša ali poveča svojo« (Zamir 2006, 187). Posledice za izkoriščanega so lahko skrajšanje življenja, omejevanje svobode, fizična zloraba in prizadevanje bolečine, siljenje v dejanja, ki jih izkoriščani ne želi početi, itd. (Zamir 2006, 187). »Poleg tega izkoriščanje pomeni tudi pomanjkanje strinjanja druge osebe...Izkoriščanje je predvsem vezano tudi na neenake odnose moči ali odnose odvisnosti med strankama, v dobro tistega, ki izkorišča na institucionaliziran in sistematičen način« (Zamir 2006, 188).

Pravi, da bi si morali ljudje v odnosih z živalmi stalno prizadevati k večanju dobrobiti živali in le na tak način jih ne bi izkoriščali. Pravi, da odnosi z družnimi živalmi niso nujno izkoriščevalske narave, lahko pa gre za uporabo živali. Potrebno je upoštevati interes živali in njihovo dobrobit. Pri vključevanju psov v AAI je mnenja, da gre za uporabo in ne zlorabo, problematično pa lahko postane namensko vzrejanje živali v te namene in s tem poseganje v

pravice živali. Psi morajo obvezno ostati primarno družni psi, z največjo možno mero svoboščin (Zamir 2006, 190 – 195).

Različni strokovnjaki, ki se ukvarjajo z definicijami dobrobiti, le-to definirajo drugače oz. poudarijo ta ali drugi aspekt. V osnovi nanaša na »stanje živali in mero do katere lahko rečemo, da se žival počuti dobro ali slabo v določeni situaciji ali določenem času v življenju« (Serpell in drugi 2010, 482). Gibanja za dobrobit živali o duševnem počutju živali govorijo že vsaj od 60. let prejšnjega stoletja. Takrat je britanska vlada naročila izdelavo Brambellovega poročila o intenzivni reji živali. Določila je pet pravic, ki naj bi jih zagotovili živalim, od katerih prve tri govorijo o telesnem počutju, zadnji dve pa o duševnem:

- pravica do življenja brez lakote in žeje (zagotavljanje ves čas dostopne sveže vode in prehrane za ohranjanje zdravja in rast),
- pravica do udobja (zagotavljanje primerne okolja, zavetja in prostora za počitek),
- pravica do življenja brez bolečin, poškodb ali bolezni (preprečevanje le-teh ali čim hitrejšo diagnozo in zdravljenje),
- pravica do življenja brez strahu in stisk (zagotavljanje primerne prostora in družbo živali iste vrste),
- pravica do normalnega vedenja (zagotavljanje pogojev, s katerimi se izognemo mentalnemu trpljenju) (Serpell in drugi 2010, 482 – 483).

Ljudje seveda pravice razumejo različno in marsikatera pravica marsikomu ni samoumevna, ni dovolj razumljiva in jasna. Zamir je mnenja, da se etični kodeksi organizacij, ki se ukvarjajo z AAI, večinoma nanašajo zgolj na dobrobit v smislu vrednotenja življenja živali, ne pa tudi kvalitete tega. Problematičnih se mu zdi predvsem 6 vprašanj: vprašanje svobode, odločanje o življenju živali (vodnik je tisti, ki se odloči kakšno življenje bo imel pes, če se odloči za sodelovanje v AAI), vprašanje primernih treningov, družbena izolacija, možnost poškodb, instrumentalen odnos človek – žival. Borci za pravice živali vse te kršitve prepoznavajo pri AAI in dvomijo v moralno legitimnost AAI. Nekatere oblike AAI so izkoriščevalske in moramo se jih izogibati (Zamir 2006, 181 – 182).

Tu bi se ponovno navezala na Ingoldov »princip zaupanja« (Ingold 1994, 13) in dodala pravico do avtonomnosti. Ingold zaupanje definira kot »posebno kombinacijo avtonomije in odvisnosti« (Ingold 1994, 13). Zaupanje je nekaj, kar brezpogojno podarimo drugi osebi in od te osebe pričakujemo enako, torej, zaupamo, da se bo oseba odzvala v skladu z našimi

pričakovanji. Pri tem nimamo namena posegati v njeno avtonomno možnost, da se odzove drugače, torej tako kot želi sama. Zaupanje torej predpostavlja prostovoljen odziv in vsebuje tveganje, da se druga oseba odzove drugače. Vsakršno postavljanje pogojev ali nalaganje dolžnosti drugi osebi, pomeni poseg v avtonomijo te osebe ter s tem prelom zaupanja in konec odnosa (Ingold 1994, 13). Odnos med terapevtskim psom in ljudmi, s katerimi je pes v odnosih mora temeljiti na prostovoljstvu in medsebojni odvisnosti. Odvisnost od nekoga v odnosu, ne pomeni nujno izgube avtonomije. Pomembno je spoštovanje in zaupanje. Nekdo lahko od druge osebe zahteva nekaj, kar ta druga oseba zmore, ne more pa zahtevati tistega, česar druga oseba ne zmore. Ravno tako ne moremo od terapevtskega psa zahtevati nekaj, česar ne zmore, ampak lahko vzamemo kar nam je dano, kar nam ta ponuja. Seveda zaupanje neizbežno vsebuje tudi tveganje, saj ne moremo vedno predvideti kako se bo druga oseba, v našem primeru terapevtski pes, vedla, čeprav se večinoma vede glede na naša pričakovanja. Pripravljeni moramo biti tudi na nepričakovano. V skrbi za dobrobit psov, je znanje o psih tako zelo pomembno za vse udeležence v AAI.

Serpell je s svojimi kolegi predstavili listo priporočil za ohranjanje dobrobiti živali, ki se jih uporablja kot pomočnike ali kot terapevtske živali. Povzela bom zgolj tiste, ki so pomembne za uporabo živali v AAI, torej za uporabo terapevtskih živali: izobraževanje vseh sodelujočih glede posebnih socialnih in vedenjskih potreb živali, ter nadaljnje izobraževanje za izvajalce z namenom zagotavljanja primerne ravnanja z živalmi, primerne skrbi zanje in nege ter s tem ohranjanja njihove dobrobiti; izvajalci se morajo ves čas zavedati, da je tesen fizični kontakt s tujci za žival lahko zelo stresen, zato morajo znati prepoznati znake stresa pri živali in ustrezno ukrepati; živali je potrebno trenirati na njim prijazen način; v ustanovah, v katerih je žival stalno prisotna, mora biti eden ali več od zaposlenih odgovoren za skrb in za dobro počutje živali, nadzirati morajo dogajanje in nobena žival ne sme ostati brez nadzora, če se predvideva, da je njeno dobro počutje ogroženo; pripomočki, ki se jih uporablja, morajo biti varni in prilagojeni živalim; in nazadnje, ne udomačene živali se ne smejo uporabljati, razen izjemnih primerih, če je zagotovljena primerna nega in poskrbljeno za dobrobit živali (Serpell in drugi 2010, 498).

6 ŠTUDIJA PRIMERA

6.1 Terminologija

Za lažje razumevanje raziskovalnega področja moramo opredeliti določene pojme oz. termine, ki se v raziskavi uporabljajo. Termini so povzeti po Pravilniku o strokovnem delu Zavoda PET.

AAI – Animal Assisted Intervention ali poslovenjeno Posredovanje s pomočjo živali. Kratica se na splošno uporablja za posredovanje s katerokoli živaljo, v primeru študije, pa se nanaša na psa (za podrobno definicijo glej pogl. 5.3).

AAT – Animal Assisted Therapy ali poslovenjeno **Terapija s pomočjo živali (TPŽ)** (za podrobno definicijo glej pogl. 5.3).

AAA – Animal Assisted Activity ali poslovenjeno **Aktivnosti s pomočjo živali (APŽ)** (za podrobno definicijo glej pogl. 5.3).

TERAPEVTSKI PES

Za izvajanje dejavnosti izšolan pes, primernega značaja, ki skupaj z vodnikom obiskuje ustanove in sodeluje pri izvedbi dejavnosti AAI.

VODNIK TERAPEVTSKEGA PSA

Za izvajanje dejavnosti izšolana oseba, ki s psom obiskuje ustanove in sodeluje pri izvedbi dejavnosti AAI. Navadno je to skrbnik oz. skrbnica psa.

TERAPEVTSKI PAR

Za izvajanje dejavnosti izšolana pes in vodnik, ki skupaj obiskujeta ustanove in sodelujeta v dejavnostih AAI.

TERAPEVTSKI PAR PRIPRAVNIK

Pes in vodnik v procesu šolanja.

STROKOVNA OSEBA

Oseba, ki posredovanje s pomočjo psa izvaja v okviru svoje stroke. Lahko je istočasno tudi vodnik terapevtskega psa.

UPORABNIK

Posameznik, ki prostovoljno sodeluje v posredovanju s pomočjo psa kot z namenom izboljšanja psihofizičnega počutja in/ali kvalitete življenja.

MENTOR

Terapevtski par ali strokovna oseba, ki s svojim znanjem pomaga terapevtskemu paru pripravniku.

USTANOVA

Zdravstvena, izobraževalna ali socialno-varstvena ustanova, v kateri organizacija izvaja AAI (Pravilnik o strokovnem delu Zavoda PET 2014, 2. čl.).

6.2 Predmet raziskave

6.2.1 PET – Pasja enota terapevtov, Zavod za terapijo s pomočjo psov (v nadaljevanju: Zavod PET)

Zavod PET je zasebni zavod, neprofitna in humanitarna organizacija. Šteje 42 članov, od teh je 17 terapevtskih parov, 14 terapevtskih parov pripravnikov ter 11 članov, ki neposredno ne izvajajo dejavnosti, ampak delujejo kot administrativna in organizacijska pomoč. Vsi so prostovoljci. Ustanovljen je bil leta 2011. Glavni namen je dvig kakovosti življenja posameznikov in skupin s posredovanjem s pomočjo psa. Cilj zavoda je tudi razvoj in napredek terapevtskih metod posredovanja s pomočjo psa v Sloveniji.

Terapevtski pari (v okviru Zavoda PET usposobljeni vodniki in psi) v sodelovanju s posebej usposobljenimi strokovnimi osebami (delovnimi terapevti, fizioterapevti, zdravniki, medicinskimi sestrami, socialnimi delavci, pedagogi, specialnimi pedagogi in drugimi; na področju AAI usposobljeni pri različnih organizacijah ali posameznikih, ki se z AAI ukvarjajo v Sloveniji) izvajajo AAI v pediatričnih bolnišnicah, psihiatrični bolnišnici, na inštitutu za rehabilitacijo, v varstveno delovnih centrih in zavodih za usposabljanje, v domovih starejših občanov ter v vrtcih in šolah z rednim in prilagojenim programom. Z rednim programom

pokrivajo Osrednjo Slovenijo, del Notranjske, Savinjsko in Štajersko regijo. Po celotni Sloveniji pa prirejajo tudi enkratne delavnice in predstavitve. Populacije katerim nudijo svojo pomoč so: predšolski in šolski otroci, starostniki, otroci, mladostniki, odrasli in starostniki s posebnimi potrebami (prirojena ali pridobljena duševna ali fizična oviranost) psihiatrični bolniki in otroci, ki so hospitalizirani zaradi določenega bolezenskega stanja ali poškodbe. Na leto opravijo cca. 600 prostovoljskih ur v ustanovah.

6.2.2 Slovensko društvo za terapijo s pomočjo živali, Ambasadorji nasmeha (v nadaljevanju: Ambasadorji nasmeha)

Društvo je samostojna, nepridobitna organizacija, ki se strokovno ukvarja z izobraževanjem ter raziskovanjem pospeševanja učinkov terapije z živalmi. Društvo šteje 53 članov, od teh je 25 terapevtskih parov, ki delujejo s psi in 3je pari s psi, ki se v okviru društva še usposabljujejo, ostali člani izvajajo dejavnosti z drugimi udomačenimi živalmi, to so mačke, kunci, kokoš, konji, afriški beloprski jež, činčila, na uvajanju pa sta tudi miniaturni ameriški pujs in bradati agami ali delujejo kot administrativna in organizacijska pomoč. Nekateri vodniki izvajajo dejavnost z dvema ali več istimi oz. različnimi vrstami živali. Vsi so prostovoljci.

Osnovna dejavnost društva so Terapije in Aktivnosti s pomočjo živali, poleg tega pa izvajajo tudi program Bralne urice s psom in program Odpravljanje strahu pred psom. Namen društva je prizadevanje, da se terapija in aktivnosti s pomočjo živali ustalijo in izvajajo kot priznana oblika pomoči v zdravstvu, šolstvu in na drugih primernih področjih, ki jih pokrivajo ustrezne ustanove v Sloveniji, kot tudi v obliki individualnih obiskov na domu v sodelovanju z za to usposobljenim osebjem in ustanovami. Tudi njihovi delovni pari pomagajo otrokom, mladostnikom, odraslim in starostnikom, ki se v življenju ali v določenem življenjskem obdobju soočajo z boleznijo, fizično ali duševno motnjo oziroma omejitvijo.

Terapevtski pari, pravijo jim tudi »delovni pari« (v okviru društva usposobljeni vodniki s svojo živaljo) sodelovanju s strokovnimi osebami delujejo v vrtcih in šolah z rednim in prilagojenim programom, v domovih starejših občanov, v varstveno delovnih centrih in zavodih za usposabljanje ter v varnih hišah po vsej Sloveniji. Po celotni Sloveniji prirejajo tudi enkratne delavnice in predstavitve. Populacije katerim nudijo pomoč so: predšolski in šolski otroci, starostniki, otroci, mladostniki, odrasli in starostniki s posebnimi potrebami (prirojena ali pridobljena duševna ali fizična oviranost) in psihiatrični bolniki. Na leto opravijo cca. 1500 prostovoljskih ur v ustanovah.

6.2.3 Idejna zasnova organizacij

V današnji družbi, ko se vse bolj oddaljujemo od sočloveka, ne le skrbniki psov, temveč tudi stroka ugotavlja vse večji pomen stika z živaljo in terapevtski učinek na ljudi. Dejavnost obeh organizacij je tako osnovana na ideji o pozitivnih učinkih tesne vezi, ki se splete med človekom in psom. Čeprav vez, ki se vzpostavi med terapevtskim psom in uporabnikom ni tako močna in trajna kot med terapevtskim psom in vodnikom terapevtskega psa, AAI sloni na ideji, da ima tudi kratkotrajnejša in manj močna vez na človeka pozitivne učinke. Vodniki terapevtskih psov, skupaj s strokovnimi osebami, uporabijo kognitivne in komunikacijske sposobnosti ter znanje svojih psov za doseganje terapevtskih učinkov na uporabnike. Raziskave kažejo, da pes ni le odličen družabnik, vendar tudi prvovrstni terapevt. Učinki psa so vidni na področju telesnega in mentalnega zdravja ter sposobnosti, na kognitivnem in izobraževalnem področju, na govoru in komunikaciji ter na socialnem in emocionalnem področju. Povsem merljive učinke so dobili z merjenjem srčnega utripa in tlaka ter dokazali, da prisotnost terapevtskega psa znižuje tako srčni tlak kot utrip. Prisotnost in dotikanje psa, človeka pomirjata in zmanjšujeta fizično bolečino in psihično nelagodje.

Organizaciji se v osnovi razlikujeta predvsem glede na vrsto živali, ki jih vključujejo v svojo dejavnost. Med tem ko Zavod PET vključuje zgolj pse, Ambasadorji nasmeha vključujejo tudi druge vrste živali. V raziskavi sem se osredotočila samo na delovanje društva, ki je vezano na terapevtske pse, ne pa tudi na druge živali, saj me zanima vloga terapevtskih psov, skrb za njihovo dobrobit in družbeni pogoji uveljavljanja terapevtskih psov.

6.3 Cilj raziskave

Cilj raziskave je analiza odnosov do družnih živali s poudarkom na ne/sprejemanju psov kot terapevtov ter analiza novih vlog psa, še posebej specifičnega odnosa, ki se oblikuje med terapevtskim psom, vodnikom terapevtskega psa, strokovno osebo in uporabnikom. V drugem poglavju sem podala splošen pogled na odnos človeka do narave. V tretjem poglavju sem se osredotočila na razumevanje odnosa človek – žival. V četrtem poglavju sem se osredotočila na vlogo hišnih ljubljencev oz. družnih živali, s poudarkom na psu, od udomačitve do danes. V petem poglavju sem opisala razvoj AAI, podala poglobljene definicije in terminologijo ter pregled problematike uveljavljanja AAI v strokovni literaturi. Raziskovalni del je namenjen analizi percepcije terapevtskih psov in odnosov različnih akterjev vključenih v AAI (vodnikov terapevtskih psov, strokovnih oseb, ki terapevtske pse vključujejo v svoje delo, uporabnikov

in njihovih staršev oz. skrbnikov) do terapevtskih psov ter njihove vloge v vsakdanjem življenju teh akterjev. Namenjen je tudi ugotovitvi družbenih pogojev potrebnih za uveljavljanje terapevtskih psov in smernic za razvoj dejavnosti v prihodnosti.

Z analizo in primerjavo pridobljenih podatkov bom skušala odgovoriti na sledeči raziskovalni vprašanji:

- a. Kateri so družbeni pogoji uveljavitve terapevtskih psov?
- b. Kakšna je vloga terapevtskih psov v sodobni družbi in kako te vloge vplivajo na njihovo dobrobit?
- c. Kaj nam odnosi in izkušnje o delu s terapevtskimi psi in njihovem uveljavljanju v družbi povedo o splošnem odnosu človeka do narave in živali?

6.4 Metodologija

Osnovni pristop v raziskavi je študija primera dveh organizacij, ki delujeta na področju AAI in sicer Zavoda PET in Ambasadorjev nasmeha. Kot sem omenila v uvodu diplome, sem delovanje organizacije, izvajanje AAI in delo terapevtskih psov spoznavala v dolgoletnih izkušnjah sodelovanja z dvema organizacijama iz tega področja. Moja opazovanja in ugotovitve drugih avtorjev glede raziskovane tematike o odnosih do družnih živali s poudarkom na ne/sprejemanju psov kot terapevtov ter analizi novih vlog psa, še posebej specifičnega odnosa, ki se oblikuje med terapevtskim psom, vodnikom terapevtskega psa, strokovno osebo in uporabnikom sem želela raziskati še v praksi. Zato sem se odločila za izvedbo dveh fokusih skupin vodnic in vodnikov terapevtskih psov, intervjujem strokovnih oseb in intervjujem predstavnic obeh organizacij, torej akterjev, ki so neposredno vključeni v AAI, analizo pričevanj uporabnikov, njihovih staršev, svojcev oz. skrbnikov in zaposlenih v ustanovah.

Udeležence fokusih skupin in intervjuvance sem za sodelovanje pisno zaprosila, jih seznanila s tematiko in namenom izvajanja raziskave, ter kje in kdaj bom zbrane podatke uporabila. Za sodelovanje sem zaprosila tudi društvo Tačke pomagačke, vendar je društvo sodelovanje, brez podanega razloga, zavrnilo. Domnevam, da je razlog zavrnitve moje nekdanje sodelovanje v društvu Tačke pomagačke, v katerem sem aktivno sodelovala 3 leta, nato pa s skupino somišljenic, ravno tako članic Tačk pomagačk, ustanovila Zavod PET. Društvo smo zapustili,

ker nismo podpirali ukvarjanja s psi pomočniki slepih, ampak smo se želeli ukvarjati zgolj z AAI.

Vprašanja za obe fokusni skupini in individualne intervjuje so bila delno pripravljena, vendar sem jih glede na potek pogovora prilagajala, spreminjala in dodajala. Z dovoljenjem udeleženk in udeležencev fokusnih skupin in intervjuvank sem pogovore tudi zvočno posnela. Pri zapisu besedila sem zaradi ponavljanja in uporabe narečnih izrazov in pogovornega jezika besedilo nekoliko slovnično preuredila.

Fokusni skupini vodnikov in vodnic terapevtskih psov

Prvo fokusno skupino sem izvedla v juliju 2014 v Ljubljani, drugo pa v septembru 2014 na Ptuj. V prvi fokusni skupini so sodelovale tri vodnice in en vodnik terapevtskih psov društva Ambasadorji nasmeha, v drugi pa štiri vodnice in en vodnik terapevtskih psov Zavoda PET.

Vprašanja sem v obeh fokusnih skupinah razdelila v tri sklope. Prvi sklop vprašanj se nanaša spreminjanje odnosa do živali (psov) (a.), drugi sklop se nanaša terapevtske pse in izkušnje vodnikov terapevtskih psov z njimi (b.), tretji sklop se nanaša na delovanje organizacije in pogoje izvajanja AAI (c).

Intervju s strokovnimi osebami

Individualne intervjuje s strokovnimi osebami sem sem izvedla med oktobrom in decembrom 2014.

Individualni intervju sem izvedla s tremi strokovnimi osebami, ki posredovanje s pomočjo psa vključujejo v svoje poklicno delo in sicer na treh področjih: specialna pedagogika, šolska vzgoja otrok s posebnimi potrebami in delovna terapija s starostniki. Ena strokovna oseba deluje v okviru Zavoda PET in v svoje poklicno delo vključuje svojo psičko, ena strokovna oseba deluje v okviru društva Ambasadorji nasmeha in ravno tako svoje delo vključuje svojega psa, ena strokovna oseba pa ne deluje v okviru nobene organizacije, ampak v svoje strokovno delo vključuje tako svojo psičko kot tudi terapevtske pare drugih organizacij.

Pri vprašanjih o psu in delu z njim, sem morala upoštevati dejstvo, da so nekatere strokovne osebe hkrati tudi vodniki terapevtskih psov.

Vprašanja razdelila v tri sklope. Prvi sklop vprašanj se nanaša spreminjanje odnosa do živali (psov) (a.), drugi sklop se nanaša na terapevtske pse in izkušnje strokovnih oseb z njimi (b.), tretji sklop se nanaša na delovanje organizacije in pogoji izvajanja AAI (c).

Intervju s predstavnicama organizacij

Intervju s predstavnico Ambasadorjev nasmeha sem izvedla v septembru 2014, intervju s predstavnico Zavoda PET pa oktobra 2014 v Ljubljani.

Vprašanja se nanašajo na organizacijo in delovanje ter na pogoje delovanja AAI.

6.5 Predstavitev zbranih podatkov

6.5.1 Predstavitev zbranih podatkov fokusnih skupin in intervjujev

A. SPREMINJANJE ODNOSA DO ŽIVALI (PSA)

Odnos do narave oz. okolja

Intervjuvanci večinoma živijo na podeželju ali v manjših krajih v hišah, nekateri imajo svoj vrt, ena intervjuvanka živi na manjši kmetiji, ki se ukvarja z rejo prašičev, krav in kokoši za lastne potrebe. Dve živita v mestu, v stanovanjskem bloku in pravita, da stalno iščeta stik z naravo. Rekreativno se ukvarjajo s športom ali se vsaj sprehajajo v naravi, saj jim narava pomeni sprostitev. Poudarjajo, da so radi v stiku z naravo in z živalmi. Izpostavijo tudi prehranjevanje z doma pridelano hrano ali hrano pridelano lokalno, na bližnjih kmetijah oz. biološko pridelano hrano, ki vsebuje čim manj aditivov.

Povejo, da živijo ekološko, saj z uničevanjem okolja *»sami sebi pljuvamo v skledo.«* Ena od intervjuvank pove, da se počuti *»del stvarstva.«* Dva intervjuvanca povesta, da vsa družina živi ekološko ter da se vsakodnevno trudijo odnos do narave in okolja izboljševati.

Pod ekološki način življenja navajajo sledeče prakse: ločeno zbiranje odpadkov, skrb za čim manjšo porabo energije pri ogrevanju, skrb za čim manjšo uporabo avtomobila in uporabo naravnih čistil. Kot ekološko ravnanje navajajo tudi ponovno uporabo materialov in samooskrbo: *»Živim na manjši živinorejski kmetiji, kjer vso hrano pridelamo doma, redko kaj kupimo v trgovini, ničesar ne mečemo stran in hrano delimo tudi s sorodniki in znanci.«* Ena od intervjuvank navede tudi: *»Verjamem v recikliranje oblačil in se trudim nositi čim manj oblačil iz živalskih materialov.«*

Vsi povedo, da imajo radi živali in takoj nato pričnejo razlagati o odnosih s svojimi psi, ena od udeleženk pa izpostavi tudi svoje mačke.

Eden od udeležencev izpostavi tudi različne prakse prehranjevanja, ki jih je že preizkusil:

- *»Bil sem 3 leta vegetarijanec in 3 leta makrobiotik, takrat sem se najboljše počutil, pa tudi shujšal.«*

Nihče ni vegetarijanec ali vegan, meso jedo enkrat do dvakrat na teden.

- *»Jem vse, rada imam sadje in zelenjavo, mesa jem malo, želim se zgledovati po starih načelih, ko je bilo na mizi meso le enkrat tedensko. Predvsem zadnji čas želim skrbeti za svoje zdravje in skušam živeti zdravo. Trudim se odpraviti odvečno težo in njene posledice za zdravje.«*
- *»Obžalujem, da nisem vegetarijanec, tako kot žena in obe hčeri, vendar za zdravje skrbim z raznoliko prehrano in veliko gibanja.«*
- *»Življenje naše družine je tesno povezano z živalmi. Meso jem redko. Enkrat do dvakrat na mesec, navadno kadar se udeležim poslovnih srečanj oz. sestankov. V poslovnem svetu se temu ne morem izogniti. Če vsi naročijo meso, ga naročim tudi jaz. Nimam volje zagovarjati stališča, da ne želim jesti mesa« (udeleženka, ki živi na manjši živinorejski kmetiji).*

Večinoma udeleženci že ob vprašanju o načinu življenja navajajo tudi, da uporabljajo čim manj zdravil in da se poslužujejo *»receptov babic.«* Zato jih povprašam tudi o odnosu do alternativne medicine.

Vsi se zavedajo, da je alternativna medicina vedno bolj priljubljena. Nekdo se sprašuje, kaj sploh spada pod alternativno medicino. Večina jih verjame verjamejo vanjo in se je poslužujejo. Ena udeleženka navede, da se redno poslužuje homeopatije in akupunkturo, ena navede homeopatijo, kiropraktiko in bioenergetsko zdravljenje, dve udeleženki pa navajata, da se alternativne medicine poslužujeta tudi za svoji psički. Ena od udeleženk, ki jo kot veterinarski tehnik velikokrat priporoča tudi skrbnikom pri zdravljenju živali, saj ji je všeč, da gre za holistični pristop. Eden se je za zdravljenje z alternativno medicino odločil, ker mu klasična medicina ni mogla pomagati: *»Verjamem, da je vredno poskusiti. Pred leti sem namreč doživel prometno nesrečo, po kateri mi ne fizioterapija, ne druge metode uradne medicine niso mogle pomagati hoditi brez bolečin. Nato sem se odločil za Tui na masažo, s katero mi je zdravilec že ob prvem srečanju pomagal.«* Eden se alternativne medicine ne poslužuje, vendar bi se je v primeru, da klasična medicina ne bi dala zadovoljivih rezultatov.

Pravijo, da zaupanja v klasično medicino niso izgubili. Tisti, ki se poslužujejo alternativne medicine, se je poslužujejo v kombinaciji s klasično. Nekateri navedejo:

- *»Pred več kot dvajsetimi leti sem se zdravila in tudi ozdravila z eno od oblik alternativne medicine, ker mi klasična medicina ni mogla pomagati. Pri tem mi ob strani stala tudi splošna zdravnica. Zaupanja v klasično medicino nisem izgubila. Potrebno je z zdravo logiko in po pameti združiti in upoštevati tako klasično kot alternativno medicino in ne slepo slediti le eni smeri. Menim, da je alter-medicina lahko odličen partner klasični medicini.«*
- *»Verjamem v alternativno medicino, vendar v kombinaciji s klasično.«*
- *»Ne gre za upad zanimanja v klasično medicino, le možnosti so bolj raznolike.«*
- *»Vsi iščemo alternativne možnosti zdravljenja, čeprav o tem neradi govorimo. Morda res manj zaupamo uradni medicini oz. tej nekaj manjka, verjetno je to celostni pristop.«*
- *»Vsi si skušamo po svoje pomagati in najti nekaj zdravega zase.«*

Eden izpostavi odnos klasične medicine do alternativnih oblik zdravljenja: *»Klasična medicina in njene institucije, mogoče v želji za ohranjanje primata na tem področju, včasih preveč ostro nasprotujejo tej vrsti medicine /.../ nekega opaznega povečanja zanimanja trenutno ni. Je pa vprašanje, kako bo s tem v bližnji prihodnosti, glede na nič kaj rožnate obete v našem zdravstvu.«*

Spreminjanje statusa živali in odnosa ljudi do živali

Intervjuvanci ob na splošno vprašanje glede statusa živali najprej začnejo govoriti o statusu hišnih ljubljencev (termin uporabljajo udeleženci sami).

Večina udeležencev je mnenja, da se je na bolje predvsem spremenil status hišnih ljubljencev in navajajo različne vidike izboljšanja statusa. Večinoma navedejo, da psi niso več priklenjeni na verige, tudi na podeželju: *»V zadnjih dvajsetih letih se je odnos močno spremenil. Včasih je imel pes mesto zunaj, na verigi, v pesjaku, zdaj se seli v stanovanje. Vse te faze sem doživljala sama. Šele ko sem imela svojo družino in svojo hišo, je nov pes bival z nami v stanovanju. Takrat se je razvil popolnoma nov odnos med člani družine in živaljo in to ni počlovečenje psa.«*

Kot druge vidike izboljšanja statusa hišnih ljubljencev, predvsem psov opišejo:

- *»Ljudje se dandanes skoraj vedno odločijo za kastracijo oziroma sterilizacijo mačk in psov. Zato ni neželenih legel.«*
- *»Sprememba se vidi v vse večji odgovornosti skrbnikov do svojih ljubljencev, predvsem pri odločanju o sami nabavi, kakor tudi njihovi prehrani, negi in veterinarski oskrbi. Vse več je takih ki vzamejo žival iz zavetišča. Prav tako je vse več prijav neodgovornih skrbnikov živali v primerih zanemarjanja ali mučenja s strani ljudi ki to opazijo.«*
- *»Približno že vedo, kaj bi z njimi počeli...pred dvajsetimi leti si ne bi mogel zamisliti, da bi šel s psom na sprehod po mestu, danes greš lahko skoraj povsod tudi brez nagobčnika, je pa dobro, da je pes na povodcu, zaradi varnosti. Tudi vse več restavracij ima pred vhodom ali na vrtu vodo za pse.«*
- *»Družba se do psov počasi odpira, saj s psom lahko hodim tudi v službo.«*

Ena od intervjuvank meni, da se na podeželju status psov ni spremenil: *»Mislim, da se izboljšuje, vendar le v urbanih okoljih, psi imajo večjo veljavo, saj niso na verigah. Na podeželju pa vidim, da je ljudem vsakega evra za pse škoda in da so predvsem čuvaji na verigah.«*

Dve intervjuvanki se ne strinjata, da se je odnos do hišnih ljubljencev spremenil, ampak sta mnenja, da je o tej tematiki le več govora, predvsem, kar se tiče krutega ravnanja s hišnimi ljubljenci. Ena od njiju opozori na dejstvo, da psov še ne sprejemamo kot enakovrednih družinskih članov:

Še vedno so razmere slabe, s tem ne mislim samo glede večanja števila potepuških psov, npr., ampak tudi drugače, so razmere slabše kot v tujini. S psom, npr. ne smeš v restavracijo, ponekod tudi zunaj, na javnih površinah, npr. v parkih omejujejo gibanje psov in pse moramo imeti na povodci. Družba bi morala biti bolj odprta in pse spustiti zraven. Želim si da bi živali spustili v trgovino ali restavracijo. Vilma je šla vedno z nami v Nemčijo k mojim staršem na obisk, kjer je psom dovoljeno skoraj povsod, v trgovine, v restavracije, tudi muzeje. Psi v Nemčiji so v parkih spuščeni, mirni so in socializirani, ker imajo veliko možnosti družiti in se učiti. Ves dan imajo učenje, nekateri so na dolgih povodcih, ki se vlečejo za njimi, ampak pes začuti svobodo in se hkrati uči, vodnik pa ima kontrolo. Neprimerljivo. Psi so drugačni in sprejeti v družbi

Na splošno življenje s hišnimi ljubljenci odobravajo. Pravijo, da življenje s hišnim ljubljencem tako človeku kot živali prinaša korist, če so skrbniki odgovorni in: *»jim omogočimo, da so resnično naši družinski člani.«* Nekdo pove: *»Menim, da je sobivanje z živalmi, še posebej s hišnimi ljubljenci nujno, ker zaradi njih postanemo bolj človeški.«*

Udeleženci uporabljajo termin *»skrbnik«* kadar govorijo o hišnih ljubljencih, ena udeleženka hišne ljubljence imenuje *»družinske živali«*, ostali govorijo o hišnih ljubljencih.

Glede posedovanja drugih živalskih vrst kot hišnih ljubljencov večina ni proti, navajajo pa, da mora imeti skrbnik ustrezno znanje:

- *»Eksotične živali zahtevajo posebno skrb. Je upravičeno, ampak potrebuješ znanje.«*
- *»Nekateri ljudje si omislijo preveč vrst živali, z katere potem ne morejo primerno skrbeti, ker ne poznajo njihovih potreb.«*

Nekdo navede: *»Pes je imel korist, gre za simbiozo, eksotične živali pa ne. Pri psih in konjih je več sodelovanja med človekom in živaljo ko med človekom in plazilcem.«*

Dve intervjuvanki sta mnenja, da tudi nekatera ravnanja z mačkami niso etična: *»Ali ni kratenje svobode mački, če jo imaš na povodcu kot to opažam zadnje čase v mestih?«* /.../ *»Mačko so včasih na podeželju imeli zato, da je lovila miši. Sedaj pa jih hranimo, zato so site in ne lovijo več. Ne počnejo več tistega, kar je v njihovi naravi.«*

Nekateri izrazijo tudi pomisleke glede ravnanja s psi:

- *»Če psa pustiš samega zunaj, na cesti, prostoživečega, verjetno umre. Nekoč so znali psi sami poskrbeti zase, danes pa sami niso sposobni preživeti. Ne vem ali je prav, da smo jih tako počlovečili ali ne.«*
- *»V želji po določenem fizičnem izgledu in vedenju nekaterih pasem psov, smo pretiravali pri razvoju nekaterih pasem ter s tem povzročili dedne bolezni in vedenjske težave teh pasem in s tem trpljenje psov.«*
- *»Ne vem ali je prav, da jih steriliziramo ali omejimo možnost parjenja. Manjša krivda je, če žival steriliziraš, kot da mladiče utopiš. Gre za odgovorno skrbništvo, vendar je*

kruto tako razmišljati, saj pravzaprav počnemo v dobro nas, ki nismo več sposobni tega uravnnavati.«

- *»Oblačenje psov je počlovečenje. Proti temu sem. Če je nekomu v veselje in psu ne škodi, se mi ne zdi slabega. Se mi pa zdi odveč, če ima najstnica psa v torbici. Kako se kuža počuti v pajacu, tudi kratkodlaki, v naravi takega psa ne bi bilo oz. bi se znašel.«*

Vsi so proti izvajanju eksperimentov na živalih, proti vsem oblikam krutih športov kot so pasji boji in proti izkoriščanju živali v cirkusu. Za vse te oblike ravnanja z živalmi menijo, da so krute. Ena intervjuvanka izpostavi tudi druge oblike krutega ravnanja z živalmi: *»prizadenejo me vesti o trpljenju živali, npr. pobijanje delfinov na Japonskem, tjulnjevi na Antarktiki, psov v Koreji, pa drugje, npr. v Sočiju pred olimpijado, živali, ki jih gojijo za krzno.«*

Glede primernosti obstoja živalskih vrtov so neodločeni, saj po eni verjamejo, da živali ne živijo v enakih pogojih kot v divjini, predvsem pa se jim smilijo velike zveri kot npr. lev, po drugi strani pa so mnenja, da je živalski vrst zanje najboljša oblika življenja, saj so bile iz divjine odvzete, ker so bile poškodovane ali odtujene staršem. Nekdo navede: *»Živalski vrtovi v Ljubljani mi je grozen, ker so živali v kletkah. V tujini mi je všeč, ker so živalski vrtovi prostorni parki z naravnimi ovirami, da živali ne pobegnejo. Morda je to le iz našega stališča bolj primerno zanje. Najbolje bi bilo, če bi bile živali svobodne.«*

Verjamejo v izobraževalno korist živalskih vrtov: *»Najbrž je medvedu grozno v kletki, ampak ljudje ali otroci nimajo možnosti drugje videti žive živali, kaj šele dotakniti se je.«*

Glede odnosa do rejnih živali večinoma pravijo, da se je spremenilo na slabše. Nekateri primerjajo sedanji status rejnih živali s svojo izkušnjo življenja na kmetiji:

- *»Živela sem na veliki živinorejski kmetiji. Za živali smo lepo skrbeli, skrbno smo jih pitali, torej pazili kakšno hrano jim dajemo in kdaj, pozorni smo bili na to, da so site, da so čiste, da imajo čist nastilj in svežo vodo. Otroci smo bili ob koncu tedna vedno zadolženi za čiščenje, krtačenje živali, tudi prašičev, ker smo vedeli, da bo, zaradi skrbne nege, boljše meso. Danes pa je živinoreja postala masovna produkcija, živali se pita s takšno hrano, da čim prej dosežejo klavno težo, teličke se takoj odstavi od matere, da ostane več mleka za ljudi, grozljivo.«*

- *»Kot otrok sem počitnic preživljala pri babici, ki je imela kmetijo. Njen odnos je bil oseben, vsaka žival je imela ime, redno je bila v stiku z živalmi, jih negovala, se z njimi pogovarjala in jih božala. Zdi se mi, da je tako še vedno na manjših kmetijah, na velikih pa tega odnosa več ni. Izgubili so vsak stik z živalmi, ki živijo v boksih, vsaka ima svojo številko, privezane so in vse delo opravijo stroji...«*
- *»Spomnim se, da se je mama vedno pogovarjala s kokoškami, kravami in prašiči, ki smo jih redili. Ko jo je krava brcnila, ni kričala nanjo, ampak je rekla, da jo je verjetno narobe pomolzla. Imela je odnos do živali in ni ji bilo tako enostavno v dobi kolin, vedela pa je, da to mora narediti zaradi preživetja. Ko sem jo vprašala kako lahko žival ubije, je odgovorila, da je to način življenja. Občudovala sem jo, da to zmore.«*

Nekdo kot dokaz slabšega statusa rejnih živali omeni da *»krav skoraj ne vidiš več na pašnikih.«*

Večina je proti intenzivni živinoreji. So mnenja, da je vsa proizvodnja hrane preveč usmerjena v potrošništvo. Zavedajo se, da živali na novodobnih kmetijah trpijo. Ena od intervjuvank zgroženo pove: *»Živalim se je odvzela vsa identiteta, svoboda, možnost odločanja. Krave zaprejo v bokse, jih oštevilčijo, umetno oplodijo, teličke takoj odstavijo, hranijo z umetnimi hranili, itd. Po nekod je živina v zelo slabem stanju. O klavnicah raje ne razmišljam.«* Nekdo pripomni: *»žival je danes lastnina.«* Večinoma ne verjamejo v popoln ukinitvev živinoreje, so pa mnenja, da se mora način ravnanja z živalmi v živinoreji spremeniti.

- *»Človek vsejed in potrebuje tudi meso.«*
- *»Klavnice vedno bodo obstajale, bolj pomemben je humani odnos /.../ Prašič na farmi ali pes pri nas v dnevni sobi živi, ker smo ga mi ustvarili. Nobeden od njiju se ni 'naravno skotil'.«*
- *»Ljudje ne bomo popolnoma prenehali živali uporabljati za prehrano. Tako kot obstaja hierarhija med živalmi, obstaja tudi med nami in živalmi. Gre za prehranjevalno verigo, pomembno je humano delo z živalmi.«*
- *»Ubijanje živali za našo prehrano je neizogibno, seveda pa sem mnenja da je potrebno žival spoštovati tudi takrat ko je že v klavnici jo humano ubiti.«*

Nekdo omeni lastno odgovornost za današnji slab status rejnih živali: *»Ne bi pa bilo pravično, da bi komentiral status živali, ki se uporabljajo v prehrani, ker uživam tudi meso. Na žalost spadam v veliko svetovno večino, ki sicer soglaša z pravicami živali vseh vrst, za tiste ki se znajdejo na naših krožnikih pa najdemo neskončno veliko izgovorov zakaj je tako.«*

Ena od intervjuvank pove, da dobi občutek krivde, kadar razmišlja o živalih za prehrano, vendar živali vseeno je:

Nisem vegetarijanka, ker ne mislim, ne razmišljam. Groza me je, ko se mimo mene pelje tovornjak in vidim uboge teličke, ki molijo smrčke ven in nočem razmišljati kam grejo /.../ Nisem velik pristaš mesa, priznam pa, da mi vsake toliko paše, kot živalski nagon, paše mi okus. Morda je telo navajeno. Ne bi pa mogla jesti, če bi bili to moje živali. Najbolj kruto mi je bilo, ko so doma klali prašička, zato sem vedno prišla, ko je bilo vsega konec.«

Udeleženci so si enotni, da morajo biti za ohranjanje dobrobiti živali zagotavljeni vsaj minimalni pogoji in kot merila navedli: ustrežna in redna prehrana, sveža in stalno dostopna voda, primerni bivanjski pogoji, možnost gibanja, veterinarska oskrba in nega in stik z vrstniki. V povezavi s hišnimi ljubljenci navajajo tudi ljubeč odnos in druženje z njimi.

Nekateri govorijo o zagotavljanju pogojev kot osnovnih pravicah živali. Eden to utemeljuje sledeče: *»živali vsekakor imajo pravice, saj so živa bitja.«* Nekdo poda mnenje: *»Živali imajo pravico biti in živeti kot živali.«* Ostali so mnenja, da imajo živali pravico do življenja brez bolečine in trpljenja ter humanega ravnanja z njimi. Eden udeleženec je mnenja, da so pravice uzakonjene in nadaljuje: *»Na žalost pa mislim da so to zakoni ki se jih daleč največkrat krši, v veliki večini brez ustreznih kazni.«* Ostali so enakega mnenja.

Glede skrbi za zagotavljanje dobrobiti živali in njihovih pravic kot nosilca odgovornosti najprej navedejo skrbnika živali, nato poudarijo vlogo, ki bi jo pri tem morale igrati državne institucije. Kot odgovorne navedejo Ministrstvo za kmetijstvo in okolje Republike Slovenije, v okviru katerega izpostavijo nezadovoljivo delovanje Veterinarske uprave Republike Slovenije in njenih inšpekcijskih služb. Nekdo v zvezi s tem doda opazko: pripomni: *»Vse se v glavnem vrti okoli mučenja živali, nič pa se ne naredi glede zagotavljanja dobrobiti živali.«*

Glede spreminjanja odnosa do živali na bolje poleg odgovornosti skrbnikov živali in državnih institucij, poudarijo pomen vzgoje in izobraževanja, nevladnih organizacij, medijev in medijskih vodij:

- *»Ljudje so vedno bolj obveščeni kako se dela z živaljo kakšna odgovornost je žival. K temu pa mislim pripomore tudi vedno večja izobraženost mladih ljudi.«*
- *»Razna društva in zavodi, ki se trudijo vsaka na svoj način počasi spreminjati miselnost ljudi na tem področju. Ni zanemarljiv tudi vpliv znanih javnih in slavnih osebnosti v Sloveniji in po svetu ki se pridružijo raznim gibanjem za zaščito živali.«*
- *»Revija Moj pes, spletna stran Moj pes. Net, Moj pes.com in Pes moj prijatelj so veliko pripomogle k izboljšanju. Kinološka zveza je naredila še najmanj, saj se ukvarjajo samo s športnim šolanjem psom, namesto, da bi npr. uvedli obvezen tečaj za vse bodoče skrbnike psov kot ga imajo v Švici. Pri izpitih iz poslušnosti, so denimo zaostri pogoje, npr. v natančnosti izvedbe določenih vaj, kar pa v realnem življenju ni nujno uporabno. Šolanje ni vedno prilagojeno različnim pasmam niti potrebam ljudi.«*

Vloga živali nekoč in danes

Pravijo, da se je spremenila predvsem vloga hišnih ljubljencev, natančneje psov. Med tem, ko so v preteklosti imeli predvsem funkcionalno vlogo, imajo danes igrati raznolike in kompleksne vloge. Navedejo, da so bili včasih čuvaji in pastirji, danes pa imajo vlogo emocionalnih podpornikov, prijateljev, partnerjev in družabnikov:

- *»So naši prijatelji in družinski člani od katerih se lahko ogromno naučimo. Meni je pes popolnoma spremenil življenje. Že od prvega psa sem se ogromno naučil, s kasnejšimi pa še toliko več, saj sem šel z njimi v pasjo šolo. Veliko sem se naučil, ko se imel leglo. Pri prvem leglu sem se uštel in prodal pse ljudem, ki so iz njih naredili zveri. Pred drugim leglom, pa sem opravil izpit za inštruktorja, da bom našel prave skrbnike in jih pravilno ocenil in jim tudi pomagal pri vzgajanju psa.«*
- *»V preteklosti so bili hišni ljubljenci statusni simbol, danes pa ne več v tolikšni meri. Mislim, da za spremembo odločilna t.i. doba informacijske tehnologije. Odtujeni smo drug od drugega, psi pa predstavljajo emocionalno vez in so naši družinski člani. Sprašujem se ali bi roboti lahko zamenjali živali? Sicer ne verjamem v to, ker tudi pri*

prostovoljskem delu opažam, da nobena plišasta žival ne more zamenjati kosmatega in toplega živega bitja kot je pes. Ampak kdo ve, kako bodo razmišljale prihodnje generacije?»

- *»Nekateri si jih omislijo, ker potrebujejo bližino, ki je pri ljudeh ne dobijo.«*

Podali so tudi drugačne odgovore:

- *»Nekaterim so tudi nadomestek igrače.«*
- *»Predvsem mali družni psi, so postali tudi substitut za otroke. Takšno vedenje ni sprejemljivo. Tudi na agilityju se vidi, da imajo nekateri pse še vedno za status oz. jim je pomembna zgolj zmaga in imajo tudi po 3 ali več psov, s katerimi se ne igrajo in družijo, samo tekmujejo.«*
- *»Spremljevalci človeka pri športnem udejstvovanju, pomočniki invalidom in slepim, soigralci v igri in sodelavci pri izobraževanju.«*

Eden od njih poda splošen odgovor o vlogi živali:

»Človeštvo je že vse od svojega nastanka neločljivo povezano z živalmi. Sprva so služile kot ulovljena hrana, kasneje pa je človek določene živali udomačil in jih uporabljal kot pomoč pri svojem delu. Skladno z razvojem človeške družbe je prišla tudi potreba po sobivanju z živaljo zgolj za zabavo in družbo. Ti trije osnovni razlogi za sobivanje z živalmi so prisotni še danes, razlika pa je po mojem mnenju naslednja. Vse do prazgodovine je človek kljub prevladi nad njimi in izkoriščanju živali spoštoval. Odnos med njimi je bil naraven, pristen, nekatere izmed njih so celo po božje častili, saj so se zavedali so se da je njihov obstoj odvisen od obstoja živali. To se je z razvojem družbe postopoma spreminjalo do današnjih dni in sicer izključno v škodo živali. V današnjem skomercializiranem svetu ko se časti izključno kapital, so živali zgolj blago za zadovoljevanje osnovnih človekovih potreb.«

Odnos udeležencev do lastnih psov in njihova vloga

Za življenje s psom so se odločali iz različnih vzgibov. Nekateri so si svojega psa omislili zato, ker so pse od nekdaj imeli v družini in si življenja brez psa ne znajo predstavljati, nekateri ne vedo točno zakaj, povedo pa, da je bila želja imeti psa zelo močna. Drugi navajajo, da niso razmišljali o tem zakaj bi se odločili za življenje s psom, ampak le o tem, kdaj bo primeren čas in izpolnjeni pogoji za takšno odločitev.

Navedejo tudi drugačne vzgibe:

- *»V otroštvu sem se panično bala psov, vendar mi je stric, ki je pse vzrejal pomagal premagati strah. Ko je kot najstnica sem dobila svojega prvega psa in ugotovila koliko ti pes da in te nauči odgovornosti. Ko sem morala prejšnjo uspraviti, sem kaj hitro iskala novega. Ugotovila sem, da sem osamljena, da nikamor ne grem, da sem asocialna in samo gledam tv ali prebijam čas pred računalnikom. S tem, ko sem se odločila k sebi vzeti Jono, sem razširila socialno mrežo. Ugotovila sem, da psička rada počne stvari in da jo moram zaposliti, zato sem začela obiskovati kinološko društvo in tu navezala stik z ljudmi, ki sem jih sicer že zdavnaj spoznala, ko sem se šolal s prejšnjo psičko. Ker sem psički želela ponuditi veliko novih dejavnosti, saj je kazala je potrebo po delu, sem iskala nove skupne dejavnosti in spoznala ogromno ljudi. Spoznala povsem nove ljudi in razvila so se tudi prava prijateljstva. Ugotoviš kam spadaš in na katere ljudi se lahko zanesesh. 'Pesjanarji' smo, posebne sorte klan.«*
- *»V skupini za pomoč, ki jo je obiskoval, pa so predlagali terapijo s psom. Mačke je imel rad in je bil zelo pozoren, psa je pa izrazito zavrnil. Sicer je povedal, da ga ne želi, ampak jaz sem situacijo precenila. Psa smo takrat že pripeljali iz zavetišča, zato sem se odločila, da se ga obdržimo in da se bom z njim skušala v tej smeri vseeno ukvarjati. Ker sem se začela ukvarjati s psom, sem otroka spustila iz rok in se je vse uredilo. Sin ima danes službo, se pa še vedno ne ukvarja s psom.«*
- *»Ko so prihajali psi Ambasadorjev nasmeha k nam v službo, sem opazila njihov značaj in dobre lastnosti. Videla sem kako se naravno vedejo in všeč mi je bilo. Takšnega psa sem si želela tudi sama /.../ za border collija smo se odločili zato, ker smo želeli imeti aktivno življenje in psi te pasme resnično potrebujejo veliko gibanja in igre.«*

Odnos s svojimi psi opisujejo kot iskren, prijateljski in emocionalno zadovoljujoč in izpostavijo željo po skupnem preživljanju prostega časa. Ena od intervjuvank tako pove: *»meni je zelo lepo z Vilmo plavati. Medve greva plavati, ne plavam z možem, ampak z Vilmo.«* Psi jih spremljajo skoraj povsod, tudi na dopustih, nekateri celo v službi, vključujejo jih v družinska praznovanja in praznujejo tudi njihove rojstne dneve. Nekdo skupne rituale opiše sledeče: *»Hodiva na kavice in obvezno dobi kepico vanilje ali čokolade. Ta dva okusa ima zelo rada. Enkrat sem ji dala limono, pa ji ni všeč /.../ sama ne praznujem rojstnega dneva in nimam odnosa do praznikov, vendar Ila za rojstni dan dobi pozornost, pa tudi ob Božiču, pravzaprav sta s tem pričeli hčerki, ampak je lepo.«*

Vsi poudarjajo pomen psa v družini. Pri opisih svojih psov izpostavijo: zvestobo, nežnost, ljubeznivost, potrpežljivost, da imajo radi ljudi, da se radi igrajo in inteligenco svojih psov:

- *»Je mešanka in ima neverjetno prijazen pogled. Z njenimi 'lubanimi' očki očara vsakega in tega daru se še kako zaveda. Je zelo prebrisana. Točno ve, kje se dobijo dobrote. Dovolj vse, božanje, objemanje, tudi ščipanje. Zelo se razume z otroci, saj le-te najlažje, da ji dajo piškot. Je balzam za našo družino, središče naše pozornosti in to veselje želimo deliti z drugimi. Je zelo poslušna – opravljen imava tudi izpit. Je prava dama in je malo sramežljiva. Vedno te spravi v dobro voljo. Imava skupno lastnost, da radi hodiva na kave in navadno si jo vzamem zraven, to je nekaj najlepšega, kar imava.«*
- *»Jona je navihana, učljiva in predvsem – zelo razvajena. Je hiperaktivec. Ogromno delava skupaj, da je postala prijeten, družinski sopotnik, ki si jo upam vzeti kamorkoli – morje, smučanje, v hribe, kampirati. Pes, za katerega si nikoli nisem mislila, da bo prišel tako daleč kot je.«*
- *»Tornjak je izredno pameten, pastirski pes, če ga boš pazil, boš naredil izrednega psa, če popustiš, ti hitro zraste čez glavo. Nikoli na silo, nikoli s trdo roko ali se ti bo zoperstavila ali se te bal. Če ga na začetku ne znaš držati nazaj, za vsako stvar, pa ne na ostro, ker se ti bo zameril ali pa se te bo bal, kar je še slabše. Odnos med nama je prijateljski, pri čemer pa vseeno jaz vodim pravila igre, saj je tudi za psa boljše tako. Je enakovreden član, je skoraj cel dan z nami, zvečer pa gresta spat v pesjak.«*
- *»Pes me pomirja in mi popestri družinsko življenje.«*
- *»Pes je tisti, ki me spravi ven, na sprehod in mi po napornem službenem dnevu pomeni sprostitev ter zbistritev glave.«*
- *»Ker se rad igra, vsakemu, ki pride na obisk, prinaša igračke, zunaj pa palice. Vedno nas pripravi do igre.«*
- *»Druženje z Donom mi ogromno pomeni. Prične se z jutranjim bujenjem in traja cel dan. Prav taka situacija je z vsemi ostalimi člani družine. Včasih že skoraj tekmujemo med seboj za čas, ki ga lahko preživimo z njim, predvsem na sprehodih v naravi. Niti enkrat v vseh letih našega druženja namreč prav nihče od nas ni nanj pomislil kot na neko breme oz. odvečno obveznost.«*

Omenjajo tudi, da psi izražajo potrebe, želje, in interese, ter da se na določen način vedejo in z nami komunicirajo z določenim namenom:

- *»Imam še enega psa Maxija. Z Luno sva nekoč nekje sedeli in Maxi je želel k meni v naročje, vendar se je bal Lune. Šel je k oknu, začel lajati in Luno zvabil k oknu, tako da je ime prosto pot do mene. Zelo inteligenten način komunikacije imajo, z nami in med seboj.«*
- *»V komunikaciji so psi odlični, le še govoriti bi morali. Mi smo tisti, ki jih pogosto ne razumemo. Pred nekaj meseci je Jona dobila kos slanine. Gre na balkon in žveči, pride noter s kosom v gobcu in cvili. Jo vprašam, kaj je Jona, a mami nareže? Pljune ven in mami nareže. Šele nato je pojedla.«*
- *»Ko se zbudim me pozdravi, pride k meni, maha z repom, ona tako govori, tako govori, ogovarja me. Sprašuje me, a greva na sprehod?«*
- *»Vilma komunicira z očmi. Nekoč, ko smo že povečerjali in odšli od mize, je nepremično sedela pred v jedilnici pred mizo in stremela vanjo. Vprašala sem jo, kaj počne, pa me je pogledala in nato pogledala mizo. To je večkrat ponovila. Dokler nisem ugotovila, da je na mizi ostal košček hrane, ki ga je želela.«*
- *»Avša je zelo inteligentna psička in njeno vedenje ni zgolj odzivanje na povelja in dražljaje. Vidim kako štarta za palico, preceni smer in dolžino leta. Kadar ji mečem palico v Savo, točno ve kam mora skočiti in plavati, ker ve da bo palico tok odnesel.«*
- *»Strinjam se z razmišljanjem nekaterih sodobnih kinoloških inštruktorjev, da pes ugotovi, kdo je njegov vodja, ga spoštuje in mu z veseljem ustreže, vendar le če od njega nekaj zahtevaš na primeren način. Sicer pa me Ari večkrat okrog prenaša.«*

Eden udeleženec se strinjata, da so psi inteligentni in da komunicirajo, vendar ni prepričan ali gre pri tem za razmišljanje ali tako dobro razvite čute in refleksen odziv na določene situacije: *»Vsekakor besedičenja ne razume, verjetno pa zelo dobro zazna kdaj govoriš pohvalno in prijateljsko in predvsem sproščeno in kdaj ti kaj ni všeč. Mlajša Viki ne upa mimo glave njene mame Žanke, kadar ta leži raztegnjena čez pol dnevne sobe. Takrat vstane, prav otožno gleda in maha z repom. In ko ji rečem da naj pride na nek prostor, ve, da ji bo mama pustila tudi hojo čez glavo, saj jaz tako rekel.«*

Eden udeleženec pa je mnenja, da gre lahko tudi za naše idealiziranje, kadar menimo, da nas pes razume: *»pes pač reagira na naučena povelja, zato ker primernemu odzivu vedno sledi*

nagrada, bodisi pohvala ali pa priboljšek. Iz lastnih izkušenj pa lahko potrdim, da je pes ki živi 24ur na dan v naši družbi, bolj odziven na naša povelja in vodljiv kot če bi bil npr. zaprt v pesjaku ali privezan na verigi.«

Zaradi spremstva psa imajo več socialnih stikov z drugimi ljudmi:

»Prvi stik se hitreje vzpostavi. Predvsem z ljudmi, ki imajo tudi sami pse ali druge hišne ljubljence. Potem z ljudmi, ki sami nimajo živali so pa njihovi ljubitelji. Nenazadnje pa določene ljudi spoznamo, ker smo se zaradi svojega ljubljence pridružili raznim društvom. Ti odnosi niso omejeni le na vsakodnevna ali občasna srečanja na sprehodih, kjer si izmenjamo, koristne nasvete in izkušnje z svojimi ljubljenci. V nemalo primerih takšna poznanstva prerastejo v dolgoletna prijateljstva ali celo trajne zveze.«

Verjamejo, da psi izražajo čustva. Največkrat omenjajo kako so jih psi veseli, ko se vrnejo iz službe. Nekdo pove: *»Najbolj mi je všeč, da zna jasno pokazati kdaj je žalostna. Ko grem v službo, ve da grem in da mora v sobo. V njenih očkah vidim, da je žalostna. Gleda me in zavzdihne, kot da bi me hotela vprašati ali res mora ostati doma.«*

Da občutijo bolečino, tako fizično kot psihično, sploh ne dvomijo. Prav tako povejo, da so psi empatična bitja. Nekdo navede: *»Kadar je Avša z mano v službi na veterinarski kliniki, hodi okoli pacientov v post operativni sobi in cvili.«* Ena od intervjuvank pa opiše empatijo njenega psa do človeka: *»Enkrat je prišla k Maši, hčerki, ki je bila zaradi težav s pogostimi vnetji ušes zelo razdražljiva. Hodila je okrog nje in jo skušala zvabiti k igri kot bi jo želela razbremeniti.«*

O skrbi za pse povejo, da morajo poleg osnovnih življenjskih pogojev, primerna hrana, sveža voda in primeren bivanjski prostor, psu zagotoviti tudi redne vsakodnevne sprehode, ne le zaradi zadovoljevanja potrebe, ampak tudi zato: *»ker je klatenje in gibanje som v naravi«,* zato, da *»berejo novice«,* ko ovohavajo okolico in *»da se pes družijo s skrbnikom, z drugimi psi in zadovoljijo potrebo po igri.«* Poleg rednih sprehodov psa, so izpostavili tudi *»učenje novih veščin«* in *»zadovoljitev potrebe psa po nežnosti.«* Vsi poudarijo, da si skrb za psa deli cela družina, občasno pa pomagajo tudi prijatelji.

B. TERAPEVTSKI PSI IN IZKUŠNJE VODNIKOV TERAPEVTSKIH PSOV IN STROKOVNIH OSEB Z NJIMI

V drugem sklopu vprašanj sem se posvetila delovnim izkušnjam vodnikov terapevtskih psov s terapevtskimi psi, na njihovo dožemanje psa v odnosu vodnik – terapevtski pes.

Vzgibi za odločitev za delo s terapevtskim psom

Kot razloge navedejo željo po tem, da pomagajo ljudem, da delajo dobra dela in seznanjajo ljudi o sožitju s psi.

- *»Zadala sem si obljubo, da bom s psičko delala karkoli dobrega, če bo le zdrava in sposobna.«*
- *»Deliti ljubezen, veselje, in srečo, ki jo prinaša pes z ljudmi, ki tega nimajo možnosti izkusiti ali pa to potrebujejo, da lažje preživijo v težkih situacijah /.../ osveščati o pravilnem sobivanju s psom in odgovornostjo, ki jo pes prinaša.«*
- *»S podarjenim časom pomagati bolnim, nemočnim in pomoči potrebnim ter hkrati osveščati o odgovornem odnosu do živali /.../ preživeti kakšno prijetno urico v drugače enoličnem vsakdanu.«*
- *»Uživam, če vidim, da drugi uživajo poleg tega da se zraven še učiš«*
- *»V vrtcu želela narediti nekaj novega, spremeniti rutino, popestriti dogajanje. Udejstvovanje mi pomeni osebnostno rast.«*
- *»Želim, da tudi tisti, ki nimajo možnosti imeti psa začutijo, da je to čudovito bitje. Dejavnost me notranje izpolnjuje.«*

Nekateri omenijo željo po ukvarjanju s psom, da bi ustregli potrebam psa:

- *»Joni ponuditi čim več zadev in iskati zadeve, v katerih se bo našla. Ker sem po izobrazbi specialni pedagog, sva se v tej dejavnosti našli obe, poleg tega pa mi veliko pomeni tudi druženje s podobno mislečimi.«*
- *»Zdelo se mi je da moram z njim nekaj početi. Sprehodi so premalo zanj, agilityja jaz ne zmorem, potem me je prijateljica, ki je Arija čuvala, opozorila, da bi Ari bil primeren za takšno dejavnost. Poskusila sem in ugotovila, da je to tudi zame primerna aktivnost.«*

Ena od intervjuvank, ki psičko vključuje v svoje poklicno pove, da je želela, da bi bila psička stalno ob njej, tudi v službi, drugi dve intervjuvanki, ki psa tudi vključujeta v svoje

poklicno delo povesta, da sta tako videli možnost združiti željo po druženju s psom in pomoči ljudem.

Vloga vodnika terapevtskega psa v AAI

Ko se pričnemo pogovarjati o njihovem udejstvovanju s psom v AAI, vsi spremenijo uporabo terminologije. O psih govorijo kot o terapevtskih psih, sebe pa imenujejo vodniki. Kot vlogo vodnika vsi najprej izpostavijo dobro poznavanje psa in skrb zanj ter vez med vodnikom in psom oz. dober odnos med njima:

- *»Dobro moraš znati voditi psa, tudi čez najtežje vaje«*
- *»Vloga vodnika je, da psa tako dobro poznaš, da veš, kaj zmore in kaj lahko v danem trenutku ponudi.«*
- *»Poskrbeti mora, da se terapevtski pes dobro počuti in zabava med delom.«*
- *»Vloga vodnika je predvsem odgovornost do tega kar počne, predvsem do živali. Ne sme slediti pretirano cilju AAI in zaradi tega izsiliti neko vedenje iz psa, bolje je prepustiti, da dejavnost poteka na naraven način preko psa.«*
- *»Pomembno je prisluhniti psu, potrebam, počutju, zaznati spremembe in se biti zmožen prilagajati temu, predvsem pa zaupanje vase.«*
- *»Vodnik mora znati oceniti predvsem primernost svojega psa za različne oblike AAI, za uspešno izvajanje AAI pa morata delovati 'kot eden'.«*
- *»Vsak dan mora dobro skrbeti za psa, ne le med izvajanjem AAI. Mora ga pravilno hraniti, negovati in vzdrževati psihofizično kondicijo, saj bo le tak terapevtski pes sposoben odigrati svojo vlogo pri uporabniku /.../ med samim izvajanjem AAI se posveča izključno svojemu psu in je skrajno pozoren na njegovo vedenje, da bi lahko po potrebi odreagiral in psa zaščitil.«*

Vsi udeleženci poudarijo, da je vloga vodnika tudi skrb za nego in zdravje psa, da pred obiskom poskrbijo, da je pes sprehojen, da je sit in da opravi potrebo, med izvajanjem dejavnosti pa, da ima na razpolago vodo, da izvajata vaje, ki jih zna in jih rad počne, da mu nudijo sprostitev in omogočijo možnost umika ter v primeru stresa psa prekinejo ali zaključijo dejavnost.

Ob koncu omenijo, da za uspešno delovanje v AAI pomembno tudi, da morajo vodniki imeti radi ljudi, da morajo biti iznajdljivi, komunikativni, vestni in spoštljivi do vseh udeležencev, predvsem pa imeti veliko znanja in biti pripravljeni se učiti.

- *»vodnik vsem udeleženi razloži svojo dolžnost in njihove dolžnosti v odnosu do psa.«*

Strokovne osebe vlogo vodnika opišejo podobno kot vodniki sami. Ena od intervjuvank daje večji poudarek na izvedbi samih vaj in ne toliko na sam odnos med vodnikom in terapevtskim psom: *»vodnik mora poleg ustrezne priprave in sproščanja psa, točno vedeti, kaj bo z njim izvajal. Psa mora znati dobro voditi tudi skozi zahtevne vaje.. Zdi se mi, da vodniki velikokrat ne vedo, kaj točno bi počeli, zato se odločijo za igro ali trike, pri terapevtski obravnavi, pa je vloga strokovne osebe odločilna in terapevtski par mora imeti več znanja.«* Doda tudi, da je vodnik strokovni oseb v veliko pomoč, vendar se ji zdi, da se vodniki občasno želijo preveč vtikati v delo strokovne osebe:

»Včasih pridejo vodniki, ki mislijo, da vse vejo. Postaviti jim moram meje. Dobro bomo sodelovali, če bomo vsi vedeli kaj je čigava naloga, se pa vsi lahko učimo drug od drugega. Vodniki prevečkrat želijo igrati vlogo strokovne osebe. Nikakor ne smejo biti odgovorni za moje delo. Včasih vodnike razumem, ker so v nekaterih ustanovah sami sebi prepuščeni. Na izobraževanjih pa je očitno preveč poudarka na tem, kako pomagati ljudem in premalo kako delati s psom.«

Vloga strokovne osebe v AAI

Glede lastne vloge med izvajanjem dejavnosti so mnenja, da je veliko težje biti hkrati v vlogi strokovne osebe in hkrati v vlogi vodnika terapevtskega psa, saj moraš hkrati usmerjati psa in uporabnika. Ena od intervjuvank pove, da je nekaj časa v poklicno delo vključevala svojo psičko, vendar se odločila, da raje vključuje druge terapevtske pare, saj je tako delo kakovostnejše: *»Ker sem bila v dvojni vlogi, sem morala usmerjati uporabnika in psa ter na oba paziti. Zato sem vedno spisala lažji program ter bila pozorna, da sem izkoristila tisto, kar zna Ila. Ila je čudovita psička, vendar se ne koncentrira tako dolgo ali ne zadrži položaja, če moram skrbeti še za drugo osebo.«*

Navedejo, da strokovna oseba izbere primerne uporabnike, jih pripravi na dejavnost, določi cilje, pripravi načrt obravnave ter beleži rezultate. Pripravi prostor in pripomočke, vodniku posreduje osnovne informacije o težavah uporabnika in skupaj z njim izbere ustrezne vaje za psa. Uporabnika namešča v položaj, ga spodbuja, vodi in po potrebi pomaga, opazuje ter skrbi za njegovo varnost. Pri tem ne moti dela psa, vodniku pa daje jasna navodila glede postavitve

psa, upošteva njegova ter povezuje srečanje. Je ključna vez z vodstvom, zaposlenimi, uporabniki in svojci. Pomembna je pri osveščanju strokovne in splošne javnosti.

Vodniki terapevtskih psov poleg navedenega povedo, da jim sodelovanje strokovnih oseb veliko pomeni in pomaga pri delu, saj vedno ne poznajo uporabnikov in ne vedo kako se v določenih situacijah odzvati. Strokovne osebe, ki uporabnike poznajo, so jim pri tem v veliko pomoč. Nekaj jih to pomoč med izvajanjem AAI pogreša in se počutijo prepuščeni samim sebi.

Vloga psa v AAI

Glede vloge psa udeleženci najprej navajajo značajske lastnosti psa, da mora sprejeti uporabnika, iskati stik z ljudmi, poslušati vodnika in izvajati povelja, biti prijazen in dovoliti dotike, česanje, vodenje s strani drugih in da tudi z drugimi izvajati trike ali povelja.

Pogovor usmerim na sam odnos z uporabnikom. Povedo, da mora uporabnik psa sprejeti oz. imeti naklonjen odnos do psa, drugače je izvajanje AAI nemogoče, saj ni komunikacije med psom in uporabnikom. Naštejejo zelo raznolike vloge psa:

- *»Moja Lu ljudi povezuje.«*
- *»Je vmesni člen in motivacija za uporabnika, s pomočjo terapevtskega psa dosežemo terapevtski učinek ali pa vsaj dobro voljo uporabnika.«*
- *»V razvojnem oddelku je otrokom pes motivacija. Čeprav težko iztegnejo dlan, da lahko dajo priboljšek psu, to storijo, izboljšala se je tudi komunikacija, otroci pa vsak teden težko pričakajo psa.«*
- *»Psička pomaga odpravljati strah pred psi.«*
- *»Terapevtski psi so predvsem emocionalna in socialna podpora. Otroci na Pediatrični kliniki, npr. nehajo jokati, spremeni se razpoloženje, pozabijo na bolečino, se razvedrijo in vsaj tisto uro pozabijo na skrbi, več se pogovarjajo med sabo in družijo.«*
- *»Pes ustvari prijetno in sproščeno vzdušje, čustven naboj. Uporabniki so srečni. V domu starejših so predvsem razvedrilo za uporabnike, pa tudi nezavedno treniranje telesa in uma, saj jih pripravim do tega, da se z Viki sprehajajo, jo češejo, hranijo in obujajo spomine na svoje pse. Zanimivi so rezultati, ko uporabniki odložijo hojco ali bergle, ko sprehajajo Viki, češ, da tega ne rabijo.«*

- *»Ljudje verjamejo v psa kot v aspirin, ampak na čustveni ravni. Neka gospa z rano na nogi je verjela, da jo je pes ozdravil, ker se je ulegel nanjo. Večkrat opisujejo, da je terapija ob prisotnosti psa prijetnejša. Psu rečejo, kaj se sta tisto uro skupaj dosegla, npr. koliko sva danes prehodila in podobno. Če verjameš, da ti pes lahko pomaga, je pes res lahko placebo, ampak menim, da bi ga to imenovanje ponižalo. Ljudem v današnjem času, sploh starejšim, manjka podpora bližnjih. S psi vzpostavijo komunikacijo kot da je pes pomočnik njemu v življenju. Zaželejo si, da bi šli psi z njimi spat ali da bi ga imeli za vedno. Psu rečejo, da je edini, ki jih razume. Pogrešajo jih in pričakujejo kdaj bodo spet prišli. Tudi, ko psi niso več prisotni se pozna njihov učinek. Ljudje se med sabo pogovarjajo o njih in tudi vzdušje je bolj veselo.«*
- *»V času, ko je pes pri uporabniku, uporabnik zaupa določene misli. Vodnik sliši zadeve, ki jih zaposleni mogoče ne in tako pridemo do informacij, kaj uporabnik res potrebuje. Zaupanje je pomembno, je pa lažje preko psa.«*
- *»Pes vabi kot magnet tudi druge ljudi, ne le otroke, tudi zaposlene. Naš razred med odmorom obiščejo tudi drugi ljudje in je več druženja.«*
- *»Izboljšala klimo v ustanovi, predvsem veliko več komuniciramo med sabo, saj pogovor pogosto nanese na pse.«*

Odnos med vodnikom terapevtskega psa in terapevtskim psom oz. strokovno osebo in terapevtskim psom

Intervjuvanci so mnenja, da so njihovi v prvi vrsti njihovi *»družinski člani in družabniki«*, ki lahko, zaradi prijetnega značaja in želje po stiku z ljudmi, postanejo dobri družabniki tudi uporabnikom. Večina jih pove, da so psi njihovi *»delovni partnerji«* ali *»sodelavci.«* Nekdo hudomušno pripomni: *Decembra sem kolektivu rekla, da bi bilo prav, da bi tudi Vilma prišla na službeno zabavo, saj je tudi ona sodelavka.«* Ena od strokovnih oseb psa opiše kot *»so-terapevta.«*

Nekateri terapevtske pse opisujejo tudi kot *»pripomočke.«* To tudi pojasnijo:

- *»Luna je moja prijateljica, je pa tudi živi pripomoček, če uporabim terminologijo, ki jo uporabljajo strokovne osebe. Uporaba besede pripomoček se mi ne zdi sporna, saj z uporabo besede strokovni osebi, ki dejavnosti ne pozna lažje razložiš*

vrednost vključevanja terapevtskih psov v ustanovo in na splošno sprejemanje terapevtskih psov med strokovno javnostjo.«

- *Kot specialni pedagoginji se mi uporaba besede pripomoček kot zgolj retoričnega sredstva ne zdi sporna in ne bi smela vplivati na dobrobit živali, saj vodniki vedno poudarjamo, da je pes živo bitje, torej živi pripomoček.«*

Poudarjajo, da je za uspešnost AAI zelo pomembno, da je odnos med vodnikom in terapevtskim psom spoštljiv in da si morata popolnoma zaupati, saj je izvajanje AAI velikokrat naporno za oba. Ena od intervjuvank, ki v svoje poklicno delo vključuje druge terapevtske pare poudari tudi spoštljiv odnos strokovne osebe do terapevtskega psa.

Učinek dela terapevtskega psa v ustanovi na psa samega

Večinoma navajajo, da so psi med delom sproščeni in da ne kažejo znakov stresa, kar pripisujejo primerni pripravi sebe in psa na takšno delo, ter primernim pogojem v ustanovah, predvsem pa so mnenja, da psi delo v ustanovah povezujejo s pozitivnim, saj se jih uporabniki razveselijo, se z njimi igrajo in jim dajejo priboljške. Vsi povejo, da se psi veselijo odhoda v ustanovo, da pa so po koncu izvajanja AAI vidno utrujeni in potrebujejo počitek.

- *»Imam občutek, da se pes v kontaktu z uporabnikom zaveda, da mu pomaga«*
- *»Jona ve, da gre delati in kar zraste, ko ji nadenem rutko. Rada hodi delati, morda tudi zato, ker je z mano.«*
- *»Med treningi zabavne poslušnosti sem se kdaj pa kdaj vprašala ali Ari res uživa v tem? Po izvajanju AAI sva oba utrujena, ampak Ari gre vedno znova rad v ustanovo. Točno ve, kaj ga čaka, ko vidi, da pripravljam nahrbtnik in se veselo muza okrog mene.«*
- *»Utrujenost, včasih tudi preplašenost ob prvem obisku, potem pa tudi navdušenje in veselje. Verjamem, da delo na pse ugodno vpliva, saj se morajo tudi psi, tako kot ljudje čutiti koristne. Me delom dobijo veliko pozornosti.«*
- *»Ker izbiram dejavnosti primerne njemu in mu omogočam reden počitek ter primerne pogoje dela, je zanj zabavno. Rad obiskuje šolo.«*

C. DELOVANJE ORGANIZACIJ IN POGOJI DELOVANJA

Definicije in programi

Predstavnica Zavoda PET razloži, da se osnovna dejavnost imenuje Posredovanje s pomočjo psa, kot okrajšavo pa uporablja angleško kratico AAI, posamezna osnovna programa naziva Aktivnosti s pomočjo psa in Terapije s pomočjo psa ter uporablja kratici v angleškem jeziku AAA in AAT. Društvo Ambasadorji nasmeha ne uporabljajo krovnega naziva AAI, vendar svojo osnovno dejavnost imenuje Terapije in aktivnosti s pomočjo živali in uporablja slovenski kratici APŽ ter TPŽ.

Zavod PET poleg dveh osnovnih programov ponuja tudi Posredovanje s pomočjo psa na specifičnih področjih. Prvi program je Izobraževanje s pomočjo psa, za kar uporablja angleško kratico AAE. Definira ga kot posredovanje s pomočjo psa v izobraževalne namene v šolah, vrtcih in drugih ustanovah oz. organizacijah, ki izvajajo izobraževanje otrok in mladine. Izvaja se lahko kot terapija ali aktivnost, s posamezniki ali skupino. Izvaja se lahko kot enkratno srečanje ali kot sklop srečanj v daljšem časovnem obdobju. Izobraževanje s pomočjo psa je usklajeno s kurikulumom. Namen AAE je osveščanje o sožitju z naravo in ravnanju z živalmi, o prostovoljstvu in odgovornosti do skupnosti, v kateri živijo ali pa kot motivacija pri učenju učne snovi pri pouku, športnih in naravoslovnih dnevih ali dodatni strokovni pomoči. V sklopu tega programa se izvajajo tudi kinološke urice in pomoč pri odpravi strahu pred psom.

Drugi program je Branje s pomočjo psa, za kar se uporablja angleška kratica R.E.A.D ®. Cilj tega posredovanja je izboljšati bralno pismenost otrok, povečati motivacijo, interes ter pozitivni odnos do knjig in branja. R.E.A.D.® je licenčni program INTERMOUNTAIN THERAPY ANIMALS iz ZDA in se izvaja kot terapije ali aktivnosti, vedno s posameznikom. Zavod je poimenoval program Berem za Pet. Tretji program se imenuje Poslušam za PET, ki je izpeljanka zgoraj navedenega programa. Cilj je izboljšanje slušne pozornosti in večanje besednega zaklada. Izvaja se kot aktivnost in sicer tako, da vodnik v spremstvu psa skupini otrok bere zgodbo, o kateri se nato pogovarjajo in izvedejo tudi različne interaktivne vaje s psom

Društvo Ambasadorji nasmeha tega termina Izobraževanje s pomočjo psa, niti kratice ne uporablja ne uporablja, ampak izvaja program Učna pomoč, v glavnem v okviru terapij. Kot posebne izobraževalne programe izvaja še Kinološke urice in Sožitje z živaljo, Odpravljanje

strahu pred psom in Bralne urice s psom, ki jih ne izvajajo kot licenčni program R.E.A.D ®, način dela in namen pa je podoben.

Obe organizaciji aktivnosti in terapije definirata podobno, s to razliko, da društvo Ambasadorji nasmeha med aktivnosti vključujejo tudi kinološke urice in družabništvo, Zavod PET pa se, zaradi razlogov navedenih v 5. poglavju, termina *družabništvo* namenoma izogiba. Različne definicije AAI navedejo tudi intervjuvanci. Dve intervjuvanki vodnikov terapevtskih psov Zavoda PET navedeta definicijo, kot je navedena v Pravilniku o strokovnem delu Zavoda PET, intervjuvanec navede posamezne programe AAI, dve pa izpostavita namen izvajanja AAI:

- *»namen pomagati uporabnikom in osveščati otroke in mladino o sožitju z živalmi.«*
- *»doseganje terapevtskih ali izobraževalnih in motivacijskih učinkov pri uporabniku.«*

Intervjuvanci Ambasadorjev nasmeha kratice AAI niti izraza posredovanje s pomočjo živali oz. psa ne poznajo. Povejo, da se pri njih uporablja izraz *»Terapije in aktivnosti s pomočjo živali«* kot namen pa navedejo v glavnem *»izboljšanje počutja ali kvalitete življenja posameznikov in skupin.«*

Ena intervjuvanka strokovnih oseb izraza Posredovanje s pomočjo psa ali kratice ne pozna in prvi, da izvaja: *»Terapije in aktivnosti s pomočjo psa z namenom dviga kvalitete življenja posameznika.«* Ena od njih navede definicije osnovnih programov, torej Terapij in Aktivnosti s pomočjo psa in doda: *»ne smemo podcenjevati tudi družabništva, spontanih obiskov psov, ki največ pomagajo ravno ljudem, ki se počutijo osamljene. Mora pa biti pravilno aplicirano in pri pravem uporabniku«* Ena navede, da so to: *»so izobraževalne, zabavne, sproščene aktivnosti preko katerih skušamo na uporabnika delovati motivacijsko, izobraževalno in/ ali terapevtsko.«*

Testiranje psov in izobraževanja oz. usposabljanja

Zavodu PET potencialne terapevtske pare najprej povabi na testiranje, ki ga s pomočniki (dolgoletnimi terapevtskimi pari) izvede evalvator, kinološki inštruktor. Vodniki morajo biti stari najmanj 18 let, psi pa najmanj 1 leto in ne smejo imeti zavedenega ugriza v Centralnem registru psov. Testiranje sestoji iz evalvacije značaja psa, evalvacije odnosa med psom in vodnikom, ter osebnega razgovora z vodnikom. Uspešno opravljenem testiranju sledi udeležba v programu splošnega izobraževanja. Če se kadarkoli med izobraževanjem izkaže,

da pes ali vodnik nista primerna za opravljanje dejavnosti, se sodelovanje zaključi. Program splošnega izobraževanja za pridobitev naziva Terapevtski par je deloma povzet po programih tujih organizacij, deloma sloni na lastnih izkušnjah. Splošno izobraževanje traja štiri dni, na katerem predavajo predavatelji različnih strok (kinologi, veterinarji in veterinarski tehniki, pedagogi, specialni pedagogi, delovni terapevti, fizioterapevti, zdravstveni delavci, socialni delavci itd.). V teoretičnem delu splošnega izobraževanja se vodniki seznanijo z delovanjem zavoda, z osnovami AAI in s programi, pridobijo osnovno znanje iz veterine o negi in skrbi za terapevtskega psa, iz kinologije s poudarkom na psihofizičnih lastnostih in potrebah psa, komunikaciji in predvsem vedenju v stresnih situacijah, seznanijo se s postopki dela v ustanovah ter pridobijo osnovno znanje o uporabnikih, s katerimi se bodo srečevali. Seznanijo se tudi z možnimi nepredvidljivimi situacijami, v katerih se bodo lahko znašli ter s postopki ukrepanja. V okviru teoretičnega dela splošnega izobraževanja vodniki s psi opravijo tudi osnovno praktično delo s psom v simuliranih situacijah. Nato mora terapevtski par – pripravnik opraviti najmanj 25 ur prakse v različnih ustanovah in sicer pod vodstvom mentorja. Pripravnik vsako ustanovo enkrat obišče brez psa, nadaljnji obiski pa se prilagajajo znanju in počutju obeh. Potek obiskov, vedenje vodnika in psa, se beležijo. Po končanem praktičnem usposabljanju in predložitvi dokumentov, terapevtski par – pripravnik opravlja teoretični in praktični izpit za pridobitev naziva terapevtskega para. Teoretični del se opravlja pisno, praktični del izpita pa zajema prikaz dela s psom v eni od ustanov v kateri je deloval in si jo izbere sam. Za testiranja in izobraževanja je odgovoren Strokovni svet zavoda, ki predpisuje način izvedbe testiranja, izobraževanja in praktičnega usposabljanja ter imenuje evalvatorje, pomočnike, izpitno komisijo in mentorje. Celotno usposabljanje od testiranja do pridobitve Licence Zavoda PET za opravljanje Posredovanja s pomočjo psa in s tem naziva Terapevtski par, traja okvirno leto dni. Licenco terapevtski pari obnavljajo vsaki dve leti. Za obnovo licence morajo opraviti najmanj eno uro AAI na mesec, redno opravljati veterinarske preglede s psom in se vsako leto udeleževati seminarjev in delavnic namenjenih obnovitvi znanja.

V društvu Ambasadorji nasmeha poteka vključevanje bodočih terapevtskih parov (uporabljajo tudi naziv Delovni par) podobno, ravno tako je čas trajanja usposabljanja cca. 1 leto. Za vključitev v usposabljanje morajo biti vodniki stari najmanj 21 let, psi pa dve leti. Zaželeno je, da ima pes/psica opravljen izpit iz poslušnosti. Od zavoda se postopek razlikuje po tem, da za vključitev nimajo predvidenega posebnega testiranja, ampak bodoče terapevtske pare ocenijo v prvem sklopu tečaja: *»testiranje nimamo, ker smo mnenja, da nismo usposobljeni*

ocenit v eni uri psa in vodnika o njunem odnosu. Še posebej, ker so kandidati na novi lokaciji, polno je novih vonjev, ljudi, psov, ki so mogoče vstali z levo šapo. Zato se nam testiranje ne zdi korektno, ker podaja izkrivljeno sliko.» Vodnike in pse med tečaji preverjajo kinološki inštruktorji in dolgoletni poznavalci dela s terapevtskimi psi. Program usposabljanja je ravno tako deloma povzet po tujih programih, deloma plod lastnih izkušenj, predavatelji izhajajo iz istih strok, ravno tako se udeleženci seznanijo z istimi temami in podobnimi praktičnimi vajami. Izobraževanje za delovne pare je sestavljeno iz štirih poldnevnih praktičnih izobraževanj v društvenih prostorih in dvodnevni seminar in delavnica iz teoretičnega dela izobraževanja. Sledi delni izpit iz praktičnih vaj in pisni izpit iz teorije. Če to uspešno opravijo, morajo opraviti še obvezne hospitacije oz. opazovanje izkušenih delovnih parov pri delu pri vsaj osmih tipih uporabnikov. Nato sledijo obiski in delo s psom v ustanovah pod nadzorom pri vsaj osmih tipih uporabnikov pod nadzorom vodnikov terapevtskih psov z dolgoletnimi izkušnjami, vendar se tečajniki odločajo za vse večje število obiskov pod nadzorom. Ko to uspešno opravijo, pridobijo certifikat usposobljenosti za Delovni par za aktivnosti s pomočjo psa. Po enem letu jo je potrebno obnoviti. Če želijo postati delovni par za izvajanje terapij, morajo najprej vsaj dve leti delovati in opraviti minimalno 20 obiskov na leto, pripraviti pregled dela in predstaviti svoje delo komisiji, ki odloči o ustreznosti usposobljenosti. Komisija prej tudi preveri delo para v ustanovi. Tudi pri Ambasadorjih nasmeha imajo uvedeno dokumentacijo glede dela terapevtskih parov. Licenca se kot praktično delo obnavlja enkrat na leto, na vsake tri leta pa pišejo tudi teoretični izpit. Vsi člani so obvezani udeležiti seminarjev in delavnic, na katerih obnavljajo znanje, vmes pa preverjajo tudi delo parov v ustanovah.

V obeh organizacijah je čas usposabljanja za pridobitev naziva Terapevtski par oz. cca. Delovni par za aktivnosti s pomočjo psa traja cca. 1 leto. Koliko časa bo Vodnik s psom potreboval za pridobitev naziva Terapevtski par, je odvisno od razpoložljivosti časa vodnika. Nekateri vodniki opravijo več praktičnih ur oz. obiskov pod nadzorom na mesec, nekateri samo eno uro. Ena ura na mesec pa mora vodnik opraviti obvezno. Poleg tega se nekateri vodniki odločijo opraviti več ur pripravištva oz. obiskov pod nadzorom, kot jih je predpisanih s strani organizacije.

Poleg osnovnih izobraževanj, ponujata obe organizaciji tudi specifična oz. dopolnilna izobraževanja za svoje člane in sicer s širšimi vsebinami (poleg dela s psom, tudi iz področja dela z uporabniki, komunikacije, dela v skupini, itd.), prirejajo razna srečanja in izmenjave

mnenj. Obe organizaciji ponujata tudi izobraževanje za strokovne osebe, ki želijo terapevtske pare vključiti v svoje strokovno delo ali v strokovno delo vključiti svojega psa. Izobraževanje je obvezno le za strokovne osebe, ki želijo v okviru ene ali druge organizacije delati s svojim psom, za strokovne osebe, ki želijo v svoje delo vključiti druge terapevtske pare, je obvezno le v primeru izvajanja AAT. Opažajo, da je med strokovnimi osebami veliko zanimanja. Predstavnica Zavoda PET poudari: *»stremimo k temu, da je tudi strokovna oseba, ki deluje s svojim psom, najprej usposobljena za vodnika terapevtskega psa in šele nato psa vključi tudi v lastno strokovno delo, saj je biti v dveh vlogah zahtevno, mora strokovna oseba tako voditi psa in uporabnika.«*

Vodniki ki so si že pridobili licenco oz. certifikat za samostojno izvajanje AAI, se zaradi izobraževanj in izkušenj čutijo usposobljene za izvajanje dejavnosti, vendar so vsi mnenja, da potrebno znanje utrjevati in nadgrajevati. Tisti, ki so še v postopku pridobivanja naziva menijo, da jim organizacija nudi kvalitetna izobraževanja, v veliko pomoč so jim mentorji oz. kolegi iz organizacije z dolgoletnimi izkušnjami in strokovne osebe s katerimi sodelujejo. Ena od strokovnih oseb je mnenja, da bi moral izobraževalni program za bodoče vodnike terapevtskih psov moral dati več poudarka na pripravi psa in vodnika na delo samo:

»Želim si, da bi bili vodniki s psi bolj pripravljeni, ko prihajajo, poznali različne položaje, delo na različnih višinah in površinah ter psa znali voditi. Terapije in aktivnosti niso samo božanje, česanje in trikci. Pes mora marsikaj znati in, če z vodnikom tega predhodno ne vadita, tudi v ustanovi ne moreta izvajati, saj je pes kaj hitro v stresu, vodnik je nesiguren in prelomi se zaupanje. Jaz potrebujem bolj izdelane vodnike in pse.«

Pravi, da je samouk in da jo je sram, da nima nobenega uradnega potrdila o svoji usposobljenosti na področju AAI: *»Nobenega priznanega izobraževanja nisem opravila, ker sem pred desetini leti bila ena prvih, ki smo pričeli pri nas izvajati AAI /.../ Prebrala sem ogromno literature, bila na vezi s strokovnjaki v tujini in na koncu ugotovila, da ne delam slabo. Na obisk je prišla moja teta iz ZDA in povabila sem jo na ogled ene od aktivnosti. Je kar obnemela in priznala, ker pozna dejavnost, da pri njih še zdaleč ne delajo tako dobro in strokovno.«*

Vodnikom terapevtskim psov se zdi za kvalitetno izvajanje AAI pomembno, da so s področja AAI izobražene tudi strokovne osebe, predvsem s področja kinologije.

V glavnem poznajo izobraževanja in usposabljanja, ki jih nudijo sorodne organizacije v Sloveniji, programov tujih izobraževanj ne poznajo oz. so zgolj slišali zanje. Tako vodniki kot strokovne osebe si želijo dodatnih izobraževanj, saj menijo, da znanja iz področja AAI ni nikoli dovolj. Tri intervjuvanke si želijo udeležiti se izobraževanja v tujini. Nekateri izpostavijo željo, da bi organizacije, ki se v Sloveniji ukvarjajo z AAI, skupaj organizirale izobraževanja, na katerih bi imeli udeleženci možnost izmenjave znanj in praktičnih izkušenj.

Zdravstveno stanje psa

V Zavodu PET mora prvi kompletni veterinarski pregled vključno s parazitološkim pregledom blata pes opraviti pred prvim obiskom ustanove. Nato se veterinarske preglede izvaja enkrat na 6 mesecev, pri enem veterinarjev s katerimi ima organizacija sklenjeno pogodbo. Psi morajo biti tudi redno cepljeni proti zakonsko predpisani boleznim (steklini), Zavod PET pa predpisuje tudi cepljenje proti zoonozi leptospirozi. Vodniki krijejo le stroške cepljenj. Psi so redno negovani.

V društvu Ambasadorji nasmeha mora pes ravno tako opraviti kompletni veterinarski pregled pred prvim obiskom v ustanovi in nato obvezno enkrat na leto. Z veterinarskimi klinikami nimajo sklenjenih pogodb, vodniki terapevtskih psov morajo vse stroške poravnati sami. Nekatere klinike za opravljanje pregledov terapevtskih psov nudijo popust.

Zavarovanje

Zavarovanje imata obe organizaciji urejeno podobno. Psi so zavarovani za primer odgovornosti, torej v primeru da poškodujejo osebo ali stvar, vodniki za lastno zavarovanje poskrbijo sami oz. so kot prostovoljci zavarovani v okviru ustanov, v katerih delujejo.

Pogoji, ki jih mora izpolnjevati ustanova

Zavod PET v ustanovi, ki se zanima za redno sodelovanje, najprej pripravi predavanje za vodstvo in vse zaposlene, ter predstavi dejavnost in pogoje dela ter skuša uskladiti pričakovanja. Z ustanovo zavod podpiše dogovor o sodelovanju, ki vsebuje vsa dovoljenja in tudi standarde delovanja terapevtskih parov. Ustanovo zaprosi, da se na področju AAI izobrazijo vsaj ena strokovna oseba. Za izvajanje AAT je udeležba v izobraževanju vsaj ene strokovne osebe ustanove obvezna, za izvajanje AAA pa ne. Terapevtski pari in strokovne osebe vodijo evidenco ur in beležijo potek obiskov. V primeru enkratnih obiskov ustanov je

postopek enostavnejši, gre samo za ustni dogovor oz. dogovor preko elektronske pošte, ob koncu obiska, pa se zapiše poročilo o sodelovanju.

Ambasadorji nasmeha z ustanovami do sedaj še niso podpisovali dogovorov o sodelovanju, vendar so mnenja, da bodo začeli. Z odgovorno osebo v ustanovi se predhodno dogovorijo in predstavijo dejavnost, slabosti in prednosti ter morebitna tveganja in opozorijo na pogoje dela. Delovni pari beležijo potek obiskov in vtise, ustanova vodi evidenco ur obiskov, ravno tako ustanove hranijo evalvacije obiskov.

Intervjuvanci povedo, da so ustanove vse bolj dojemljive za vključevanje AAI v svoje programe dela. Ena od strokovnih oseb pove, da je pred leti je med zaposlenimi naletela na odpor tudi do tega, da bi prihajali prostovoljci brez psa, kaj šele s psom:

»Vodstvo je skrbelo, da bi kdo videl kakšne so razmere, niso pa razumeli, da bi nam lahko pomagali. Nato imela z direktorico in strokovnim timom sestanek, na katerem sem jim predstavila AAI. Takratna direktorica ni imela odpora, ne vem pa ali je imela psa ali ne. Odločili smo se poskusiti. Nato sem pripravila predavanja za zdravstvene delavce, predavali so tudi kinologi. Od prvega sestanka do pričetka izvajanja dejavnosti je preteklo leto in pol. Danes me stalno sprašujejo kdaj bodo prišli psi.«

Podpora vodstva ustanove in osveščanje vseh zaposlenih v ustanovi o izvajanju AAI pomembno saj

»zaradi nevednosti prihaja do nesporazumov, uskladiti je potrebno pričakovanja ter pogoje ustanove in organizacije, ustanovi predstaviti tako prednosti kot slabosti, npr. možnost alergij, rivalstvo med zaposlenimi, med uporabniki, nasprotovanja staršev in svojcev, itd. ter morebitna tveganja (zoonoze in poškodbe oz. ugrizi) ter jasno določiti protokol in odgovorno osebo v primeru takšne situacije, ravno tako je pomembno, da zaposleni vedo, kako se obnašati v prisotnosti psa ter se zavedati, da je terapevtski pes dejansko v službi, da je namenjen neki osebi ali skupini, ne pa njim za božanje takrat, kadar sami želijo, z odgovornimi za higieno je potrebno doreči higienske standarde, predhodno je potrebno določiti, kje se bo pes gibal in kje ne, predvsem zato, kje je za psa varno.«

Nekaj jih omeni, da pogrešaj pomoč strokovne osebe ali koga drugega od zaposlenih ter da so terapevtski pari prepuščeni samim sebi. Ena od udeleženk razloži: *»Zaposleni imajo drugo*

delo, socialna delavka nikoli ni prišla pogledati. Ponekod nimajo primerne prostora in niti ne razumejo kaj rabiva. Če zaposleni niso vključeni, je delo oteženo, ker ne poznamo uporabnikov niti koliko so zmožni. Po enem letu dela na dementnem oddelku, je enkrat ena gospa popolnoma 'oživila'. Če bi vedela, da se lahko tako odzove, bi jo že prej bolj motivirala.»

Vsi intervjuvanci navajajo, da je ustanova odgovorna za pripravo ustreznih pogojev za delo: izbira primernih uporabnikov, dovolj velik, in svetel prostor primerne temperature, nehrseča tla ter varne tehnične pripomočke za delo ter prilagoditi urnik dela zaposlenih. Nekateri intervjuvanci si želijo, da bi v ustanovah imeli prostor za priprav psa na delo (brisanje tačk, česanje) in omarico za svoje pripomočke (igračke, za psa, didaktične igre, odejico za psa, itd.) za delo s psom.

Na splošno so vsi zadovoljni s sodelovanjem z ustanovami na področju AAI. Dve strokovni osebi navedeta, da bi si želeli med izvajanjem AAI dodatno pomoč zaposlenih.

Predstavnici organizacij povesta, da je povpraševanja za sodelovanje s strani ustanov veliko in da sodelovanja organizaciji sami ne ponujata. Predstavnica Ambasadorjev nasmeha pove, da sta jih zavrnila dve ustanovi, ker jim nista zmogli povrniti potnih stroškov. Predstavnica Zavoda PET pove, da sodelovanja z organizacijo še ni zavrnila nobena ustanova in dodaja, da: *»v primeru, da ustanova ni izpolnjevala pogojev za dobrobit vseh udeležениh, smo sodelovanje z ustanovo zavrnilo mi.«*

Sprejemanje in razumevanje AAI v Sloveniji ter status terapevtskih psov

Intervjuvanci imajo deljeno mnenje o tem ali je dejavnost dovolj prepoznavna in sprejeta v Sloveniji. Nekateri so mnenja, da se o njej na splošno še premalo govori, spet drugi, da je javnost vse bolj osveščena in da je odziv javnosti zelo pozitiven.

Intervjuvanci povejo, da skoraj vedno naletijo na pozitivne odzive uporabnikov in njihovih svojcev ter večine zaposlenih v ustanovah. Ena intervjuvanka pove, da je pred dvanajstimi leti, naletela tako na odpor uporabnikov, stanovalcev doma starejših občanov, v katerem je delala kot tudi zaposlenih: *»Stanovalci so bili začudeni, nekateri niso želeli sprejeti malih družnih psov, predvsem pa, da pes spada na verigo ne v socialno varstveno ali zdravstveno ustanovo. Danes negativnih odzivov med stanovalci in zaposlenimi ni.«*

Pravijo, da so negativni odzivi uporabnikov, svojcev, zaposlenih ali splošne javnosti na delovanje terapevtskih parov predvsem posledica nevednosti, slabe osveščenosti, vzgoje in kulture nekega posameznika in ravno zaradi tega velik poudarek dajejo tudi na osveščanje javnosti. Nina: *»Predvsem mediji imajo tu veliko vlogo, saj kaj hitro podajo napačne predstave o terapevtskih psih.«*

Nekateri pravijo, da je dejavnost oz. vloga terapevtskega psa napačno razumljena. Ena od intervjuvank pove:

- *»terapevtski pes za širšo javnost tisti prijazen, priljuden pes, ki se ga boža, ob enem pa se sprašuje kakšna sploh je njegova vloga. Vloga psa terapevta je več kot to, predvsem osebi, ki ga potrebuje, ko se v določenem življenjskem obdobju znajde v stiski. Pa vendar je njegova vloga v Sloveniji podcenjena.«*

Nekaj jih je mnenja, da terapevtski psi nimajo nikakršnega statusa, npr. delovnega psa, ki bi njim in vodnikom omogočal kvalitetnejše delovanje v AAI:

- *»Morali imeti poseben status, saj so delovni psi. V bistvu ga že imajo, ker lahko vstopajo v ustanove, kjer je vstop psom sicer prepovedan, vendar je to odvisno od vodstva ustanove, pravilno pa bi bilo, da bi bilo to zakonsko določeno. Imeli bi identifikacijsko kartico ali oznako. Bojim se pa, da bi nekateri skrbniki te pravice izkoriščali.«*
- *»Če bi s terapevtskimi psi imeli dovoljenje iti na avtobus ali vlak, v trgovino, v restavracijo, bi se delo razširilo, postalo bolj kvalitetno in uporabnikom prijazno. Uporabnike bi lahko peljali ven iz ustanove, v življenje in kot specialni pedagog menim, da bi bilo to zanje dobro.«*
- *»terapevtski psi si zaradi svojega humanega delovanja kot prostovoljci, za kar smo se sicer odločili njihovi skrbniki, zaslužijo poleg posebnega statusa tudi določene pravice kot so brezplačne veterinarske storitve, dovoljen vstop na področja in objekte kamor sedaj z njimi ne smemo. Če upoštevamo da pri izvajanjih AAI vstopamo v bolnišnice, šole, vrtce itd., ni smotrno, da ne smemo vstopati v planinske postojanke, restavracije, trgovine, itd. To bi vsekakor pripomoglo k lažjem šolanju naših psov, saj bi jih lahko tudi v vsakdanjem življenju navajali na več različnih situacij, s tem pa pravzaprav pomagali psu in postali tudi bolj prepoznavni v družbi.«*

- *»Če bi bila AAI priznana s strani zdravnikov, ovrednoteno s strani zavarovalnic, in dostopno ne le samoplačniško, ampak v sklopu zavarovanja, torej, bi zdravnik smel AAI predpisati na napotnici, bi sigurno vrednota našega dela narasla in s tem tudi vrednost terapevtskih psov. Dejavnost bi morala biti uzakonjena in z zakonom regulirana.«*

Vzroki za napačno razumevanje dejavnosti in vloge terapevtskega psa

Zakonska neurejenost

Predstavnici organizacij pojasnita zakonsko neurejenost področja AAI. Področje izvajanja posredovanja s pomočjo živali je v Sloveniji neurejeno, delno je urejeno le za hipoterapijo. Ne z zakonom niti s pravilniki, ki bi veljali na nacionalni ravni, ni opredeljeno kdo sme dejavnost izvajati, ni določeno zahtevano izobraževanje za evalvatorje primernosti živali za opravljanje tovrstnega 'dela', inštruktorje terapevtskih živali, za mentorje delovnih parov (vodnik in terapevtska žival) niti za strokovne osebe, ki posredovanje s pomočjo živali vključujejo v svoje strokovno delo, večinoma prostovoljno oz. izven delovnega časa. Ravno tako nimamo ekspertne skupine, ki bi preverjala usposobljenost delovnih parov in tudi standardi izvajanja dejavnosti niso določeni. Vsaka prostovoljska organizacija, sama postavlja svoje standarde in strokovne kriterije, ki so večinoma neusklajeni s standardi in kriteriji mednarodnih organizacij za posredovanje s pomočjo živali. Inštruktorji terapevtskih živali ter mentorji in strokovne osebe se poslužujejo izobraževanj, ki jih ponujajo prostovoljske organizacije, ki se s to dejavnostjo ukvarjajo v Sloveniji ali specialnih izobraževanj v tujini. Poleg prostovoljskih organizacij se s to dejavnostjo v Sloveniji ukvarjajo tudi posamezniki, ki dejavnost opravljajo na lastno pest in po lastnih kriterijih, brez kakršnihkoli potrdil o zdravstvenem stanju in primernosti živali, dokazil o potrebnem znanju, itd. Napačno oz. nestrokovno izvajanje posredovanja s pomočjo živali, pa lahko privede do hudih strokovnih napak, ki bi škodovale tako institucijam in uporabnikom kot tudi organizacijam, ki se ukvarjajo s tovrstnim posredovanjem in nenazadnje dejavnosti sami. Nemalokrat pa z malomarnim delom takšni posamezniki škodujejo tudi svojim živalim.

V Sloveniji posredovanje s pomočjo živali ni opredeljeno oz. niti omenjeno v nobenem zakonu ali pravilniku. Organizacije delujejo in so zavezane ali Zakonu o zavodih (Ur. l. RS 12/91) ali Zakonu o društvih (Ur. l. RS 64/2011) ter Zakonu o prostovoljstvu (Ur. l. RS 10/2011), v katerih naše specifično delovanje ni opredeljeno. V Uradnem listu Slovenije sta

dva zakona, ki omenjata pse spremljevalce in sicer Zakon o izenačevanju možnosti invalidom (Ur. l. RS 94/2010) Zakon o zaščiti živali (Ur. l. RS 43/2007). Iz slednjega izhaja Pravilnik o zaščiti hišnih živali (Ur. l. RS 51/2009). Ta pravilnik določa minimalne pogoje za zaščito hišnih živali. V teh dveh zakonih je le skopo napisano za pse spremljevalce in delovne pse, da smejo spremljati svoje lastnike tudi v javne prostore. Natančnejših informacij in navodil za dejavnosti posredovanja s pomočjo psov ter psov spremljevalcev ne zasledimo. Zakon o zaščiti živali je namenjen na splošno vsem živalim.

Predstavnica Zavoda PET pove, da je zavod leta 2012 naslovil pobudo za sistemsko ureditev AAI v Sloveniji na tri pristojna ministrstva: Ministrstvo RS za zdravje, Ministrstvo RS za izobraževanje, znanost in šport in na Ministrstvo RS za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, prav tako je bilo Ministrstvo za zdravje seznanjeno s tovrstno problematiko že na sestanku s člani Zavoda PET februarja 2012 ter na Forumu o prostovoljstvu v bolnišnicah novembra 2012. Od tedanje vlade RS je Zavod PET dobil odgovor, da za pričetek sistemskega urejanja AAI vlada RS oz. pristojna ministrstva, potrebujejo podatke o zakonski ureditvi AAI v drugih državah Evropske unije in v drugih svetovnih državah, kjer se AAI že izvaja.

Predstavnici organizacij povesta, da je v Avstriji, Nemčiji, Italiji, Veliki Britaniji in skandinavskih državah, kjer je terapija s pomočjo živali že **vključena v zdravstveni in psihosocialni sistem**. V Avstriji npr., je mogoče terapijo s pomočjo živali preko napotnice predpiše zdravnik, v Nemčiji je terapija s pomočjo živali urejena preko samoplačniškega sistema. Medicinske sestre imajo v nekaterih državah Evropske unije kompetence, da lahko same ponudijo terapijo s pomočjo živali kot dopolnilno dejavnost. Predstavnici organizacij povesta, da je poleg finančnega vidika in pristojnosti predpisovanja AAI, v Avstriji ustrezno in enotno verificiran tudi strokovni kader, ki deluje na področju AAI.

Nihče od udeležencev ni mnenja, da bi AAI lahko dobila status v okviru alternativne medicine. AAI ne more biti samostojna disciplina alternativne medicine. Stališče, ki ga zastopajo lahko strnem v »*AAI je komplementarna metoda, ki jo lahko uporabimo skupaj z že uveljavljenimi metodami medicine ali na kateremkoli drugem področju izboljševanja zdravja in kvalitete življenja posameznika, saj je že sama prisotnost psa sprošča in motivira uporabnike.*«

Odnos stroke in strokovnih državnih ustanov s področja šolstva, sociale in zdravstva

Večina intervjuvancev je mnenja, da je interes psihologov, socialnih delavcev, pedagogov, delovnih terapevtov in fizioterapevtov se večji, kar se vidi v povpraševanju po vključevanju terapevtskih psov v strokovno delo. Nekaj jih je mnenja, da je tudi vse več izvedenih raziskav in študij primerov, nekaj jih navede, da se študije primerov izvajajo večinoma v okviru diplomskih nalog. Vendar interes ostaja na nivoju posameznih strokovnih oseb.

Dve intervjuvanki povesta, da ima AAI v šolstvu podporo tudi na nacionalnem nivoju. Ena pove: *»Zavod za šolstvo pa je podprl inovacijski projekt Terapevtski pes v šoli.«* Druga pove, da so strokovna združenja na področju izobraževanja pa tudi Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport podprla projekte, oz. vse nove oblike dela, ki otrokom popestrijo dogajanje v šoli in jih dodatno motivirajo za sodelovanje. Prva pogreša drugačno podporo: *»Učiteljem bi morali omogočiti pridobiti status učitelja s psom v šoli, na podlagi katerega bi učitelj morda imel kakšno uro manj učne obveznosti, na račun timskega dela in priprave na delo s psom. Organizirati bi morali skupno izobraževanje in posvete s ciljem strokovne rasti.«*

Ena od intervjuvank pove, da se veljavo AAI dajejo tudi posamezni predstavniki medicinske stroke, vendar nikoli uradno: *»Vem, da opazijo učinke. Medicinske sestre mi na listek napišejo, da je npr. sprejet nov stanovalec in kaj potrebuje, med drugim predpišejo tudi terapijo s pomočjo psa. Občasno delo s psom ustno priporoči tudi zdravnik ali fizioterapevtka iz URI Soča. To seveda ni formalno, je pa moralna podpora.«*

Ignoranco vidi na nivoju državnih strokovnih ustanov:

»Pisala sem na Zdravstveno fakulteto Univerze v Ljubljani, na oddelek del terapije, da sem pripravljena predavati o vključevanju AAI v delovno terapevtsko delo, pa so me zavrnil, saj bi jih to nekaj stalo. Niti pogovarjati se niso želeli, niti sprejeti predlog, da pridem zastoj predstaviti in se nato pogovarjamo dalje. Na brezplačno predstavitev so nato povabili eno od organizacij kot ste vi. Sem mnenja, da bi se zunanji predavatelji lahko vključevali v posamezne predmete, vendar se fakultete odločajo zgolj za posamezne predstavitve, ne pa tudi za sistematično vključevanje v učni načrt.« Nadalje razmišlja: *»Na dodiplomski stopnji, morda celo prej v srednjih šolah, bi lahko študente seznanili z AAI v obliki posameznih seminarjev ali v okviru posameznih predmetov, samostojno pa kot magistrski študij oz. kot specializacij ena od možnosti je nuditi izobraževanje preko tečajev v okviru inštitutov.«*

Vsi navajajo ignoranco medicinske stroke do AAI. Dejavnost se vse več izvaja tudi v zdravstvenih ustanovah, npr. na Pediatričnih klinikah v Ljubljani in Mariboru, kjer pa se izvajajo le aktivnosti, pri katerih strokovne osebe niso prisotne, uporabniki niso načrtno izbrani, dejavnost ni načrtovana, niti se ne beležijo učinki. Vsi poudarjajo, da se na področju zdravstva skoraj ne izvaja raziskav. Ena od intervjuvank pove, da nekaj raziskav je, vendar so premalo kvalitetne.

Kot razlog, zakaj znotraj medicinske stroke ni zanimanja za izvajanje raziskav na področju AAI nekdo navede sledeče: *»Medicina želi sloneti na oprijemljivih dokazih. Zdravniki želijo vse izmeriti in prijeto. Električne, npr. ne moreš prijeto in če bi bili elektroinženirji tako usmerjeni kot zdravniki, še danes ne bi imeli nobenega elektromotorja.«* Ena od intervjuvank pravi, da je *»težko meriti učinek, saj gre lahko za vpliv več dejavnikov, ne le psa.«* Ena je nezmožnost merjenja učinkov le izgovor : *»prepreko predstavljajo medicinski in tudi farmacevtski lobiji in strah pred konkurenco, tudi med delovnimi terapevti.«*

Prostovoljska osnova delovanja

Obe organizaciji delujeta kot nepridobitni organizaciji, osnovani na prostovoljskem delu. AAI torej izvajajo prostovoljsko, ustanove pa obe organizaciji zaprosita za povračilo potnih stroškov, ki prostovoljcem pripada po Zakonu o prostovoljstvu (Ur. l. RS 10/201). Obe organizaciji se financirata na podlagi članarin, sponzorskih sredstev in donacij. Sredstva za delovanje delno prejmejo tudi iz naslova prodaje lastnih izobraževanj.

Predstavnica Ambasadorjev nasmeha pove, da so kot društvo lahko pridobili status humanitarne organizacije in organizacije, ki deluje v javnem interesu na področju zdravja. S tem imajo priznane določene ugodnosti kot npr.: upravičeni so do kandidiranja za sredstva Fundacije za financiranje invalidskih in humanitarnih organizacij, prejemanje dohodkov z naslova dohodnine, možnost brezplačne uporabe nepremičnega premoženja države ali občine. Status društva v javnem interesu se kot merilo upošteva pri javnih razpisih za pridobivanje sredstev iz državnega proračuna, namenjenih društvom in oproščeni so plačila upravne takse za dokumente in dejanja v zvezi z opravljanjem njihovih dejavnosti, ki so v javnem interesu.

Predstavnica Zavoda PET ravno tako pove, da zaradi formalno pravne podlage delovanja, statusa humanitarne organizacije ne more pridobiti. Možnost ima pridobiti status organizacije,

ki deluje v javnem interesu pridobi preko Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano RS. Predstavnica Zavoda PET se odzove: *»Zdi se nam malo da ne smešno, da lahko status pridobimo le na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano RS in še to zgolj na podlagi tistega dela naše organizacije, ki se tiče zaščite živali. Naše delovanje pravzaprav spada pod okrilje še treh ministrstev in sicer Ministrstva za zdravje, Ministrstva za izobraževanje, šolstvo in šport ter Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.«*

Intervjuvanci menijo, da prostovoljska narava dejavnosti znižuje težo njihovega delovanja. Nekdo pove: *»vse delo v organizaciji, ne le prostovoljsko delo s psom v ustanovi, opravimo delamo prostovoljci, ki se nimamo ne časa, ne niti ukvarjati še z organizacijo in lobiranjem v naši zbirokratizirani državi, kjer te pošiljajo od Poncija do Pilata, ko želiš nekaj urediti. Ko se bodo te storitve začele ponujati kot plačane storitve, bo pa država zagotovo hitro pojavila kot korektor ali nadzornik.«*

Nekdo v šali pripomni, da bi terapevtski psi morali imeti *»benificiran staž«*, eni od intervjuvank je žal *»da ne more biti to moja služba, vendar verjamem, da nekoč bo.«* Nekdo razmišlja v smeri polpoklicne urejenosti dejavnosti:

»Država bi morala subvencionirati določene stroške kot so veterinarski pregledi, opremo, del prehrane in dodatno izobraževanje, kar je sedaj vse strošek vodnika, deloma društva. Konec koncev prostovoljcem priznava samo pravico do povrnitve potnih stroškov, kje pa so še vsi ostali stroški in porabljen čas. Če nič drugega, bi morala država omogočiti delovno mesto vsaj za eno osebo, ki bi se, vsaj v večjih organizacijah, profesionalno ukvarjala z administracijo in organizacijo. Od nas enako poslovanje kot od nekega podjetja, omejujejo pa nas pa pri pridobivanju prihodkov. Sam menim, da bi moralo biti to organizirano podobno kot pri gasilcih. Pa ne bi želel sedaj enačiti našega dela z njimi, ampak prav tako ima država posredno korist od nas kot od gasilcev.«

Nekdo drug izrazi željo: *»da bi bila dejavnost urejena ali preko napotnice zdravnika, torej zdravstvenega zavarovanja.«*

Glede morebitnega izkoriščanja psov v primeru, da se dejavnost ne bi izvajala prostovoljsko, ampak za plačilo menijo, da bi se gotovo našli posamezniki, ki bi psa izkoriščali, vendar verjamejo v nadzorno moč organizacije, ki se ukvarja z AAI in zakonodajno regulativo, ki bi področje urejala, prekrškarje pa sankcionirala. Ena od intervjuvank pripomni:

»psom bi pripadali brezplačni veterinarski pregledi, določena količina hrane, priboljški, igrače, itd. /.../ plačani bi morali biti psi, glede vodnikov pa sem mnenja, da bi moralo ostati na prostovoljski bazi. Na enem od posvetov, je generalni sekretar International Society for Animal Assisted Therapy dejal, da morate vodniki ostati prostovoljci, drugače lahko pride do izkoriščanja psa, med tem, ko imamo strokovne osebe možnost dejavnost računati v okviru lastnih storitev. Sem pa tudi mnenja, da bi moral biti vsak, ki se ukvarja s terapevtskimi psi, naj bo to vodnik ali strokovna oseba, član ene od organizacij, ki regulirajo izvajanje in s tem preprečijo izkoriščanje psov.«

Odgovornost vodnikov terapevtskih psov in organizacij, ki se v Sloveniji ukvarjajo z AAI

Dve intervjuvanki vidita vzrok v napačnem razumevanju dejavnosti in vloge terapevtskega psa v tem, da vodniki sami pogosto napačno predstavijo dejavnost in njen pomen:

- *»Vodnik je odgovoren do ustanove v smislu pravilnega prikazovanja z. osveščanja o vlogi terapevtskega psa ter o pozitivnem pomenu AAI za uporabnike, ustanovo in širše okolje.«*
- *»Odgovoren tudi za to, da pravilno predstavlja svoje delo. Navadno me v ustanovi kdo ustavi in vpraša, kaj počnem s psičko. Večkrat so to tudi strokovne osebe. Zelo je pomembno kaj poveš ljudem o svojem udejstvovanju, kako jim dejavnost predstaviš. Poudariti moraš, da je prostovoljsko delo odgovorno, ne le da imaš čas in da prideš malo zabavati ljudi. Prostovoljstvo zmanjša teža dela, ker si nekdo misli, da prideš, ker imaš čas.«*

Sodelovanje med sorodnimi organizacijami, ki se v Sloveniji ukvarjajo z AAI

Eden od intervjuvancev navede: *»vse prevečkrat drug pred drugim skrivamo svoje znanje, pa tudi neznanje. In dokler se tisti, ki to delamo, ne bomo znali povezati med seboj, ne moremo pričakovati, da nam bo država sama prišla naproti.«*

»Sodelovanje s sorodnimi organizacijami se zadnje leto počasi izboljšuje, čeprav je še vedno daleč od zglednega. Preveč je rivalstva in premalo se upošteva strmenje k istemu cilju – pomagati človeku.«

Intervjuvanka, ki deluje z dvema različnima organizacijama, je mnenja, da bi bilo treba poenotiti kurikulume usposabljanj in standarde na nacionalni ravni, čeprav pravi, da imajo vse organizacije, ki se v Sloveniji ukvarjajo z AAI zelo podobno organizacijo in pravila, vseeno pa bi poenotenje še bolj olajšalo delo.

Za zaključek me je zanimal tudi njihov pogled na prihodnost razvoja AAI v Sloveniji.

Razvoj dejavnosti v prihodnosti

Glede razvoja AAI v prihodnosti so precej optimistični, saj verjamejo, da bodo terapevtski psi vse bolj sprejeti v družbi, zavedajo pa se, da bo uveljavljanje težko, vsaj *»dokler se bodo ustanove ukvarjale zgolj z eksistenčnimi problemi in ne bodo mogle normalno delovati ali si privoščiti nadstandarda«*, Franc. Mišo in ostali vidijo rešitev v *»povezovanju med vodniki, strokovnimi osebami in organizacijami, akumuliranju znanja in pritisku od spodaj navzgor.«* Ena od intervjuvank, ki je raziskovala tudi kakšno je stanje AAI v tujini, si želi, da bi se pri nas AAI razvijalo v podobni smeri:

»V Avstraliji npr., pa tudi povsem v naši bližini, v Avstriji, obstajajo t.i. predvsem terapevtske farme. Uporabnik najame hišo, tam živi, skrbi za živali in se vključuje v razne terapevtske programe pod strokovnim vodstvom. Živali so svobodne, v naravnem okolju, niso v ustanovah in ljudje jih obiskujejo v njihovem okolju, ne obratno, da živali vodimo v neko tuje in stresno okolje /.../ ponekod v tujini terapevtski psi sproščajo otroke pri zobozdravniku, jih spremljajo na operacije, so prisotni v študentskih kampusih med izpitnim obdobjem in podobno. Prihodnost je, se pa bojim, da ne vodniki, ne peščica strokovnih oseb, ki smo že tolikokrat naleteli na zaprto pot, nimamo več energije. Potrebovali bi nekoga, ki bi se ukvarjal samo s politiko oz. z lobiranjem.«

6.5.2 Predstavitev mnenj in pričevanj staršev, svojcev ali skrbnikov uporabnikov ter strokovnih oseb ali zaposlenih o terapevtskih psih

Iz mnenj in pričevanj zaposlenih, uporabnikov in staršev oz. svojcev, ki smo jih v Zavodu PET prejeli v letih delovanja, lahko izluščim sledeče:

Terapevtski psi in njihovi vodniki so v ustanovah dobrodošli, široko sprejeti in cenjeni. Marta Marenče, specialna pedagoginja na Oddelku službe za otroško psihiatrijo opiše enega od obiskov: *»Sreda ob petih. Vsi otroci na oddelku Službe za otroško psihiatrijo vedo, kaj to pomeni: takrat jih obišejo kosmati in repati prijatelji skupaj s svojimi nasmejanimi vodnicami. Točne so kot ura. Vedno s skrbno pripravljanim programom poskrbijo, da je vsak obisk za naše otroke doživetje in prav posebno učenje.«*

Pozitiven učinek terapevtskih psov opažajo tako pri uporabnikih, kot tudi pri svojcih in med zaposlenimi.

Martina Bürger Lazar, univ.dipl.psih., npr. pove: *»Opažam, da obiski psov, skupaj z njihovimi skrbniki-vodniki, v bolnišnici vplivajo na razpoloženje bolnih otrok in mladostnikov, prav tako njihovih staršem ter nenazadnje tudi zdravstvenega osebja. Tudi sama sem, kot zaposlena na oddelku, skozi skupno delo in sodelovanje, ogromno pridobila v razvijanju svojega odnosa do živali, zlasti do psa.«*

Valda Janjanin, vzgojiteljica z oddelka Kirurgije Pediatrične klinike v Ljubljani razloži:

»Za otroka, ki leži dlje časa v bolnišnici je dan, ko pride kuža na obisk, dan, ki ga radostno pričakuje. Nenavadno je videti kužka v bolnišnici, saj spominja na domače okolje. Že ob misli na srečanje s kosmatincem se v otrocih vzbudi veliko spominov na najrazličnejše izkušnje, ki jih imajo s psi in v nemalo družinah je kuža družinski član. Tako se že v pogovoru o kužku oziroma najavi, da pride na obisk, v otroku poraja veliko prijetnih občutij, le ta pa so njegovemu zdravljenju v veliko pomoč. V pomoč so tudi zdravniškemu osebju, ki si v procesu zdravljenja za željeni rezultat – da bi se otrok čim prej pozdravil – vsekakor najbolj želi otrokovega sodelovanja. Pri tem igra vlogo ne le neposreden vpliv kužka na otrokovo psihično počutje; otrok namreč lahko skozi tovrstni obisk pridobi določeno mero zaupanja in bližine prav tako do zdravniškega osebja, saj bližnje srečanje s psom tudi v zdravniku in medicinski sestri vzbudi občutke, ki jih v svojem delovnem okolju sicer ne izrazijo. Otroku se torej lahko ob takšni izkušnji znebi strahu pred belo haljo ali modro delovno obleko, saj ima možnost doživeti zdravnika ali sestro drugače.«

Pogosto omenjajo pomen stika človeka z živaljo v sodobnem odtujenem svetu.

Strokovne delavke iz Vrtca Studenci Maribor, jasli Poljane navedejo:

»V današnjem svetu, ko je življenjski tempo tako hiter, da zmanjkuje časa za drobne človeške pozornosti in nežnosti, je za otrokov razvoj izredno pomemben odnos med otrokom in živaljo. Otroku pomeni ta navezanost ljubezen. Ljubezen, ki zajame srce in pamet, misli in čustva. Stik otroka s kužkom ima neprecenljivo vzgojno vrednost. S pomočjo in razlago se otrok nauči ravnanja z živaljo, ob tem pa tudi odgovornosti in odnosa do slehernega živega bitja.«

Nataša Savec, dipl. vzgojiteljica predšolskih otrok poda sledeče mnenje:

»Tudi v oddelkih prvega starostnega obdobja je posredovanje s pomočjo psa izrednega pomena. Velikokrat se zgodi, da kakšen otrok še ni imel bližnjega stika s psom. Kadar obiščemo te najmlajše otroke, se pogosto zgodi, da kakšnih 20 minut le od daleč opazujejo psa in se mu počasi približujejo. Vendar, ko jim uspe, se znova in znova vračajo k živali, na njihovih resnih obrazih se pokaže smeh, veselje, sprostitjo se... pest, s katero na začetku božajo psa se odpre v odprto dlan in nemalo krat se otrok nasloni na psa in težko je z besedami opisati kako ob tem uživa. Opisati ponos, ko premaga strah in psu ponudi priboljšek. Kako opazuje dele pasjega telesa, jih tipa in poimenuje. Če pa jih ne zna poimenovati, pa poskuša izgovorjeno besedo vodnika psa ponoviti. Torej si ob konkretnem primeru širi besedišče.«

Učinke terapevtskih psov opažajo, tudi po tem, ko terapevtski psi niso več prisotni. Terapevtskega psa največkrat opišejo kot motivatorja in nekoga, ki zmanjšuje stres, spodbuja pozitivne občutke ter izboljšuje splošno dobro počutje, kar posledično vpliva tudi na zdravje. Uporabnikom je v veliko emocionalno podporo, vpliva pa tudi na izboljšanje socialnih stikov.

Martina Bürger Lazar, univ.dipl.psih:

»Bistvo ti. terapije z živalmi je v medsebojnem odnosu med človekom in živaljo ter njuni čustveni povezanosti. Naša čustva, razpoloženje in počutje so v precejšnji meri povezani s telesnim zdravjem. Pes je lahko "pomožni terapevt", preko katerega vplivamo na otrokova čustva in s tem posredno tudi na njegovo zdravje. Na hemato-onkološkem oddelku Pediatrične klinike opažamo, da si naši malčki, pa tudi starejši otroci, v času zdravljenja mnogokrat zaželejo žival, navadno psa ali mačko. Želja je tako močna, da jo starši pogosto tudi uresničijo. V naši bolnišnici ni navada, da bi otroci s sabo pripeljali svojega hišnega ljubljence. Se pa spomnim, kako veselo je bilo in koliko novih moči si je nabralo dekle, ki je v času daljše hospitalizacije za svoj rojstni dan pred vrati vhoda na oddelek ugledalo svojo najljubšo žival – svojega konja.«

Mojca Vidmar Šinkovec, dipl. del.ter. in Nataša Lapajne, dipl.del.ter. iz Psihiatrične bolnice
Idrija povesta:

»Bolniki, ki so vključeni v program, med seboj lažje navežejo pogovor, pogovor pa se razvije tudi med bolniki in vodico ter s psom, saj med sam terapijo bolnik psa ogovarja, ter izgovarja povelja. Starejše osebe težje navezujejo nove stike in se izogibajo stikov z drugimi. Dotik toplega in mehkega kožuha pa prinaša občutek sprejetosti, notranje umirjenosti, prijetnosti in nežnosti.«

Mojca Debevc, prof. športne vzgoje o programu Poslušam za PET:

»Otroci in učiteljice so bile navdušene. Slednje predvsem nad pozitivnim vplivom terapevtskega psa na učence. Učenci so aktivno sodelovali, predvsem pa osredotočeno poslušali. Zaradi velike želje po stiku s psom so bili zelo motivirani predvsem pa ni bilo potrebe po ponavljanju navodil. Celotne generacije ,od prvega do petega razreda, so pridobile znanje o terapevtskih psih, različnih pasmah, kako pravilno pristopiti k psu in kako mu ponudimo priboljšek, pravilno obnašanje ob psu, o pasjih čutilih, pasji govorici, kako ravnati ob neprijaznem psu, kako pobirati pasje iztrebke. Naučili pa so se tudi izvesti kakšen trikec skupaj s psom, kar je pripomoglo k boljši samozavesti, samopodobi in pozitivni klimi v razredu. Za šolo v kateri je potekal projekt je značilna multikulturalnost. Različne kulture imajo tudi različne poglede in odnos do živali. S tem projektom smo tudi delno preseгли multikulturne razlike. Poleg tega, da smo urili otroke v pozornem poslušanju, osveščali o sožitju z naravo in ravnanju z živalmi, prostovoljstvu in odgovornosti do skupnosti, v kateri živijo, smo skupaj premagali marsikateri strah pred psom.«

Manja Kokol, dipl.del.ter. iz Zavoda za usposabljanje, delo in varstvo dr. Marijana Borštnarja
Dornava:

»V Dornavi se večina terapij izvaja individualno, v intimnem vzdušju, saj se le tako lahko doseže dober učinek in sprostitev. Vedno so vključeni uporabnik, strokovni delavec, vodnik ter. psa in pes. Pri terapiji strokovni delavec namesti uporabnika v pravilen terapevtski položaj, da lahko pes leže ob njega, da uporabnik čuti njegovo dihanje, kožuh, zazna vonj.....Za psa je to zahtevno, saj mora pes nekaj časa obdržati položaj, da se doseže terapevtski učinek. Pri teh terapijah je, kratkoročno gledano, napredek skoraj neopazen. A dolgoročno se opazi, da se uporabnik veliko prej sprosti,

poskuša sodelovati in samoiniciativno premakniti roko ali obraz proti psu. To je najbolj opazno pri uporabnikih po poškodbi glave.»

Mojca Tuljak, dipl.del.ter. iz Doma starejših Logatec zapiše:

»Fjord in njegova vodnica Valentina sta nas obiskovala ob sredah. Nekaterim stanovalcem je ta obisk predstavljal zelo vesel dogodek in so se ga neizmerno veselili. Drugim je predstavljal neko stalnost, prijetno zapolnitev dopoldneva oz. obujal spomine na preteklost in na svoje ljubljence. Predvsem nam/jim je pomagal pri komunikaciji in ohranjanju socialnih stikov ter skrbel za boljšo kondicijo tako fizično, kot umsko. Posredno so se Fjordovega obiska veselili tudi drugi stanovalci, ki niso bili vključeni v skupino. Menim, da je prisotnost terapevtskega psa v Dom prinašala veselje ter občutek, da v Domu niso prepuščeni le ustaljenemu domskemu življenju.»

Predvsem otroci največkrat navajajo, da so psi, ki jih obiščejo zabavni, pametni, da jih razveselijo in sprostitjo ter da se od njih veliko naučijo (v prilogi A). Starostnikom terapevtski pes pomeni obujanje spominov, vrne jim delček življenja, ki so ga bili vajeni, saj jih je veliko živelo na podeželju, v stiku z naravo in živalmi, jim krajša monotoni vsakdan in odvrta negativne misli (v prilogi B).

Staršem ali svojcem največ pomeni videti svojega otroka, starša ali svojca veselega, pozitivno naravnane, sproščene in brez prisotnosti bolečine. Terapevtski psi jim predstavljajo žarek upanja, da so čudeži mogoči. Terapevtski par ne pomaga le uporabniku, ampak tudi njegovi družini (v prilogi C).

Vsi si želijo, da bi terapevtski pari ustanove obiskovali tudi v bodoče ter da bi bilo obiskov več.

7 RAZPRAVA

S pregledom literature, preko intervjujev oz. pogovorov, opazovanja in pričevanj neposredno ali posredno udeleženih v dejavnosti AAI ter v odnosu s terapevtskim psom sem želela ugotoviti:

- a. Kakšna je vloga terapevtskih psov v sodobni družbi in kako vpliva na njihovo dobrobit?
- b. Kateri so družbeni pogoji uveljavitve terapevtskih psov
- c. Kaj nam odnosi in izkušnje o delu s terapevtskimi psi in njihovem uveljavljanju v družbi povedo o splošnem odnosu človeka do narave in živali?

a. Kakšna je vloga terapevtskih psov v sodobni družbi in kako vpliva na njihovo dobrobit?

Serpell navaja, da so v odnosu skrbnikov s psi najpomembnejše sposobnosti sporazumevanja psa, ki omogočajo obojestransko zadovoljujoč odnos. Psi pokažejo, da iščejo bližino človeka in želijo biti z nami v kontaktu. Čeprav ne znajo govoriti, v smislu človeške govornice, nas nagovarjajo in nam izkazujejo druga vedenja, iz katerih lahko prepoznamo, da si želijo bližino in komunikacijo z nami. Hkrati z očesnim stikom, uporabljajo psi predvsem svojo telesno govornico, še posebej obrazno mimiko za izražanje počutja in čustev, ravno tako ljudje in so sposobni razbrati našo obrazno mimiko. Ljudje pasje telesne govornice vedno ne razberemo prav in lahko pride do nesporazuma, vendar se naš naklonjen odnos do psov kaže v naših opisih čustvenega stanja psa. Pravimo, da je žalosten, vesel, da se dolgočasi, itd. Odločilnega pomena v odnosu s psom je tudi dejstvo, da psi ne govorijo, a nas vseeno poslušajo. Ne ocenjujejo nas in nas ne obsojajo. Zdi se nam, da nas razumejo. Večina skrbnikov je tudi prepričana, da so njihovi psi občutljivi na njihova čustva in občutke. Za pse se nam zdi, da je njihova naklonjenost brezpogojna (Serpell 1996, 129 – 142).

Podobno ugotavljam v pogovorih z vodniki terapevtskih psov, ki so hkrati tudi njihovi skrbniki. V komunikacijske sposobnosti psov ne dvomijo in verjamejo, da se psi ne vedejo zgolj instinktivno oz. ne odzivajo zgolj za zadovoljevanje lastnih fizioloških in emocionalnih potreb, temveč se vedejo tudi premišljeno, z namenom vplivanja na vedenje skrbnika. Intervjuvanci tako opisujejo primere, ko v odnosih med njimi in psi potekajo izmenjave misli, čustev in vedenja. Do izmenjav prihaja na podlagi učinkovite medsebojne komunikacije preko gest in tudi glasovne govornice. Trudijo se razumeti pasjo govornico in zdi se, da psi zelo dobro

razumejo govorico ljudi, tudi glasovno. Navajajo, da psi izražajo širok spekter čustev: veselje, žalost, strah, otožnost, užaljenost, osamljenost, jezo, sram in celo ponos. Skrbniki so mnenja, da tudi psi razumejo neko situacijo s perspektive drugega ter se znajo vživeti v vlogo drugega. Verjamejo, da pes razume naša čustva in da sami znamo razbrati čustveno stanje psa.

Slavni šepetalec psom Cesar Millan zagovarja tezo, da so psi, tako kot volkovi krdelne živali in človeška družina pravzaprav predstavlja človeško krdelo. Trdi tudi, da se v volčjem krdelu oblikujejo hierarhični odnosi. Alfa samec postane vodja krdela in z mirnim, a odločnim vedenjem ureja vse odnose v krdelu, pri tem se mu drugi člani krdela podrejajo. Svojo tezo postavil na podlagi opazovanja skupine nesorodnih psov, med katerimi ne vlada sodelovanje, ampak stalen boj za prevlado. V takšni skupini so hierarhični odnosi nujni za preživetje krdela. Sodobne raziskave življenja volkov v naravnem okolju dokazujejo, da volkovi ne živijo v krdelih, v katerih vladajo hierarhični odnosi, ampak v družinah oz. družinskih skupnostih, kjer vladata spoštovanje, naklonjenost in sodelovanje med člani skupnosti. Ravno zaradi podobne oblike življenja v skupnosti, je človek psa oz. volka lahko tudi udomačil in z njim razvil tako tesen odnos (Grandin in Johnson 2012, 26 – 30; 33 – 36). Poleg tega genetske raziskave psov dokazujejo, da so psi »nedorasli volkovi« (Grandin in Johnson 2012, 33), ki vse življenje ostajajo mladiči, kar skrbnike napeljuje k želji po skrbi zanje. Tudi sodobna nevrološka znanost objektivno dokazuje povsem realne osnove za tako osebni odnos med človekom in psom. Z uporabo magnetne resonance so namreč dokazali, da pasja ljubezen in naklonjenost ljudem niso le naše antropomorfne projekcije, temveč, da nas psi smatrajo za člane družine, da so na nas zelo navezani in sposobni empatije (Fisher 2014, 20 november).

Intervjuvanci pse doživljajo kot družinske člane in prijatelje. Odnos s svojimi psi opisujejo kot iskren, prijateljski in emocionalno zadovoljujoč ter izpostavijo željo po skupnem preživljanju prostega časa. Vključujejo jih v vsakodnevno življenje, pa tudi v posebne družinske rituale, npr. razna praznovanja, z njimi hodijo na kavice ali večerje, s seboj jih vzamejo na obisk k prijateljem ali na dopust. V njihovih očeh so psi razmišljujoča in čuteča bitja, sposobna empatije in zavestnega vedenja, kot bitja, ki se zavedajo in razumejo vsaj osnovna pravila in vloge v nekem odnosu. Opisujejo jih kot poštene, zveste in ljubeče, njihov medsebojni odnos pa temelji na soodvisnosti in zaupanju. Med psi in ljudmi, ki živimo in delamo skupaj torej obstaja močna in edinstvena vez, podobna tisti med staršem in otrokom ali med tesnimi prijatelji.

Arluke in Sanders sta mnenja, da termin družna žival predpostavlja vzajemnost v odnosu družna žival – človek, torej gre za simbiotski odnos, v katerem ima koristi tako žival kot tudi človek. Termin hišni ljubljenec, pa implicira odnos podrejanja, uporabna vrednost živali je v tem odnosu prvotnega pomena (Arluke in Sanders 1996, 171). Irvine pravi, da termin družna žival implicira spoštljiv in odgovoren odnos do živali, saj od nas zahteva, da »živali cenimo zaradi tega, kar so in ne zaradi tega, kar bi lahko bile, če le ne bi bile tako podobne živalim« (Irvine 2004, 28).

Intervjuvanci za pse na splošno ali za svoje pse uporabljajo termin hišni ljubljenci, med tem, ko sebe v odnosu nazivajo skrbnik, vendar je iz njihovih opisov doživljanja psov in odnosov s psi navedenih zgoraj razvidno, da pse doživljajo kot družne živali in jih cenijo zaradi odnosa samega, ne zaradi njihove uporabne vrednosti. Zelo radi govorijo o tem kako so prišli v njihova življenja, slikovito opisujejo njihove individualne značaje in govorijo zgodbe o skupnih dogodivščinah. Poudarijo, da poleg osnovnih življenjskih pogojev, psom nudijo tudi zagotovitev potrebe po gibanju, druženju z vrstniki, učenju in tudi potrebo po nežnosti. Psom nudijo jim veliko ljubezni in naklonjenosti ter navajajo, da je naklonjenost vzajemna. Pse doživljajo kot osebe, z lastnimi potrebami, željami, interesi in preferencami. Nekateri od intervjuvancev sicer še kolebajo glede načina razmišljanja, ali ne gre morebiti za odzivanje na dražljaje, ki se ga lahko ojača ali omili z nagrado, vendar je iz njihovih opisov odnosov s psi možno razbrati, da verjamejo v višje miselne in komunikacijske sposobnosti psov.

V kompleksnih odnosih z družnimi živalmi, ki jih ljudje obravnavamo kot subjekte, ljudje vložimo veliko truda v spoznavanje naše živali, zanima nas kako razmišlja, kaj čuti, kako in kaj nam sporoča ter kako naj se odzovemo, da nas bo razumela in se vedla v skladu s pričakovanji. Takšno zanimanje spodbuja človeka, da išče informacije in da pridobiva nova znanja. Irvine pravi, da družne živali predstavljajo »živalski kapital« (Irvine 2004, 66).

Intervjuvanci pogosto navajajo, da se veliko naučijo od psa in zdi se, da velja tudi obratno. Med sabo si delijo znanje drug o drugemu in se zavedajo obstoja drug drugega. S psi se tudi vključujejo v razne dejavnosti, npr. v okviru kinoloških klubov, in izobraževanja, kjer imajo možnost pridobivanja znanja o psih in s tem nadgrajevanja odnosa.

»Ljudje svoje družne živali cenijo, ne ker bi bile nujno uporabne, temveč ker zadovoljujejo socialne in emocionalne potrebe, primerljivo, čeprav ne nujno identično, kot človeški družabniki« (Serpell in Paull 1994, 129).

Intervjuvanci navajajo da jih psi pomirjajo in jim nudijo sprostitev po napornem delovnem dnevu, jih pripravijo do sprehodov in gibanja v naravi, da jim popestrijo družinsko življenje, da so balzam za celoto družino in da družinske člane povezujejo v skrbi zanje, da imajo zaradi njih več stikov z drugimi ljudmi ter da jim psi pomagajo širiti tudi socialno mrežo. Socialnih stikov z drugimi ljudmi nimajo le na sprehodih s psom, ampak se s psi vključujejo tudi v razne organizacije in obiskujejo prireditve v okviru katerih se družijo tako s psi kot z ljudmi. Kot sem že navedla, o psih govorijo kot o prijateljih in družinskih članih. Psi torej, podobno kot človeški družabniki, zadovoljujejo predvsem emocionalne in socialne potrebe njihovih skrbnikov. Če se navežem na Sandersa, psi v njihovih življenjih igrajo predvsem vlogo »pomočnikov v socialnih stikih« (Sanders 1999, 7) in vlogo »pomembnih drugih« (Sanders 1999, 10).

Iz napisanega lahko strnem, da se med psi in ljudmi, ki živimo in delamo torej razvije močna, edinstvena in obojestransko emocionalno-socialna povezanost. Odnos temelji na spoštovanju in zaupanju, skrbnikom pa je v odnosu prvotnega pomena naklonjenost psom in družabništvo z njimi, ne pa njihova uporabna vrednost. Čeprav skrbniki psom ne nazivajo družne živali, njihovi opisi življenja z njimi, doživljanja psom in skrbi zanje, dokazujejo ravno to, da so psi skrbnikom primarno družene živali, kar pa je, kot bom razložila v nadaljevanju, pomembno za skupno delo vodnika in terapevtskega psa.

Arluke in Sanders pravita, da lahko žival glede na prostor in situacijo v kateri se nahaja, zgubi status družne živali in postane pripomoček. Tako npr. tekmovalni pes (npr. hrt tekač), ki tekmuje na pasjih dirkah, med tekmo ni več družna žival, ampak postane »dirkalni stroj« (Arluke in Sanders 1996, 12). Tem psom skrbniki nadevajo imena, ki označujejo njihovo hitrost in moč, npr. Speed (hitrost), med treningi in na dirkah pa jim tudi ne posvečajo veliko naklonjenosti (Arluke in Sanders 1996, 12).

Tega v spremembi odnosa skrbnik – pes v vodnik – terapevtski pes ne mremo trditi. Ko govorijo o njihovem udejstvovanju s psi v ustanovah, spremenijo terminologijo in sicer sebe imenujejo vodniki, pse pa terapevtski psi, vendar iz opisov skupnega delovanja in odnosa med

vodniki in psi ni moč razbrati, da bi s poimenovanjem psi dobili vlogo pripomočka. Vodniki navajajo, da je terapevtski pes v prvi vrsti družinski član in prijatelj. Pse poimenujejo tudi delovni partnerji ali sodelavci. Nekateri vodniki uporabljajo tudi termin pripomoček, vendar pravijo, da termin uporabljajo zgolj zato, da strokovnim osebam lažje predstavijo vlogo terapevtskega psa. Poudarijo pa, da gre za živi pripomoček in ustrezno temu je nujno tudi obzirno ravnanje z njim.

Sodelovanje v organizacijah, ki se ukvarjajo s psi ali na prireditvah namenjenih psom, povečuje število in kvaliteto družbenih interakcij ljubiteljev psov in predstavlja priložnost za kvalitetno preživljanje prostega časa. Med skrbniki psov se tako oblikuje neke vrste subkultura, znotraj katere si oblikujejo identiteto, pridobijo določen status in prestiž. Tako psi predstavljajo **pomočnike pri širitvi socialne mreže in sistemov podpore posameznika** (Sanders 1999, 8 – 9). Sociologi trdijo, da so interakcije glaven vir informacij, na podlagi katerih si posameznik oblikuje lasten jaz. Psi povečujejo možnosti za interakcijo z drugimi ljudmi in izboljšujejo kvaliteto teh srečanj, v intimnih in ljubečih odnosih z njimi človek prejme ogromno pozitivnih informacij o sebi, ki mu pomagajo oblikovati pozitivno samopodobo in dvigniti samozavest. Dobri rezultati, npr. na razstavah, tekmovanjih iz poslušnosti so skrbniku vir ponosa in še bolj izboljšajo pozitiven odnos med živaljo in skrbnikom. Na ta način vključevanje v skupno delo s psom povečuje skrbnikove družbene interakcije in mu dviga samospoštovanje. Torej igrajo psi tudi vlogo **pomočnikov pri oblikovanju pozitivne samopodobe** (Sanders 1999, 8 – 9) Psi različnih značajev in temperamentov predstavljajo različne značaje in način življenja skrbnikov, **refleksijo njihovega jaza oz. »dekorativni dodatek jaza«** (Fogle v Sanders 1999, 8).

Vodniki se za izvajanje AAI odločajo zaradi želje pomagati ljudem, ker želijo delati dobra dela, in osveščati ljudi o sožitju z živalmi. Pravijo, da jih dejavnost izpopolnjuje in jim omogoča osebno rast. Nekateri so se za delo s terapevtskim psom odločili predvsem zato, ker so v svojem psu prepoznali sposobnosti vzpostavljanja vezi in ljubečega odnosa s človekom in sposobnost želeli deliti z drugimi ljudmi, nekateri tudi zato, ker so želeli psom ponuditi dejavnosti, v katerih uživajo. Večinoma vodniki v udejstvovanju s terapevtskimi psi vidijo priložnost združitve druženja s psom in pomoči ljudem. O svojih psih in njihovi terapevtski vlogi govorijo s ponosom in radi govorijo o tem, kaj vse skupaj s terapevtskim psom dosežejo. Med drugim izpostavijo tudi, da terapevtski psi ljudi povezujejo, da predstavljajo vmesni člen med njimi in uporabniki ter omogočajo pozitivno vzdušje in

pozitivne socialne interakcije. Poleg vloge terapevtskih psov izpostavijo tudi, da morajo vodniki imeti radi ljudi, da morajo biti iznajdljivi, komunikativni, vestni in spoštljivi do vseh udeležencev, predvsem pa imeti veliko znanja in biti pripravljeni se učiti. Navedeno nam govori o pomembni vlogi terapevtskih psov, ki jo ti igrajo v življenju vodnikov. Na podlagi svojega delovanja v organizaciji in delovanja s psi se oblikuje njihova identiteta vodnikov kot nekoga, ki imajo radi pse in z njimi razvijejo poseben odnos, hkrati pa imajo radi tudi ljudi in želijo z njimi deliti ta poseben odnos. Druženje s psi jim omogoča tudi več in bolj kvalitetne socialne stike z drugimi ljudmi, v katerih prejemajo pozitivne informacije o svojih psih, kar vpliva tudi na oblikovanje pozitivne samopodobe vodnikov. Na delo svojih terapevtskih psov in na svoje delo so ponosni, zdi se, da jim delovanje v AAI prinaša določen status osebe, ki nesebično pomaga drugim. Terapevtski psi tako predstavljajo osebnost oz. značaj vodnikov. Torej imajo vodniki v tem odnosu korist, zato bi se lahko upravičeno vprašali ali ne gre pri uporabi psa v terapevtske namene pravzaprav za izkoriščanje psa.

Zamir je mnenja, da moramo v obravnavi moralnih vprašanj glede vključevanja živali v AAI najprej določiti razliko med uporabo in zlorabo, saj to razlikovanje vpliva na moralni status živali. Pri tem uporabo in izkoriščanje definira kot sledi: »X uporablja Y, kadar X dojema Y kot sredstvo za izboljšanje svoje dobrobiti. Izkorišča pa, kadar X deluje na način, da substancialno determinira dobrobit Y z namenom, da izboljša ali poveča svojo« (Zamir 2006, 187). Posledice za izkoriščanega so lahko skrajšanje življenja, omejevanje svobode, fizična zloraba in prizadejanje bolečine, siljenje v dejanja, ki jih izkoriščani ne želi početi, itd. (Zamir 2006, 187) »Poleg tega izkoriščanje pomeni tudi pomanjkanje strinjanja druge osebe...Izkoriščanje je predvsem vezano tudi na neenake odnose moči ali odnose odvisnosti med strankama, v dobro tistega, ki izkorišča na institucionaliziran in sistematičen način« (Zamir 2006, 188).

Kot sem že navedla, so terapevtski psi na določen način tudi sredstvo za izboljšanje dobrobiti vodnikov. Iz pogovorov pa je moč razbrati tudi, da je uporaba terapevtskih psov mogoča ravno zaradi prijetnega značaja psov in njihove po stiku z ljudmi. Poleg tega vodniki poudarjajo pomen zaupnega, spoštljivega in trdnega odnosa med njimi in psi ter truda, ki ga vodniki vlagajo v ta odnos. Kot vlogo vodnika terapevtskega psa najprej izpostavijo dobro poznavanje psa in skrb za dobro psihofizično stanje psa ne le med izvajanjem AAI, ampak vsak dan. Med izvajanjem dejavnosti mora pes imeti na razpolago vodo, nudijo mu sprostitvev in omogočijo možnost umika ter v primeru stresa psa prekinejo ali zaključijo dejavnost.

Terapevtskih psov ne silijo v dejanja, ki jih ti ne želijo izvajati, ampak z njim izvajajo vaje, ki jih pes zna in jih rad počne. Ravno tako pravijo, da med delom prisluhnejo psu in se prilagajajo njegovim potrebam. Navajajo, da so psi med delom sproščeni in da ne kažejo znakov stresa, kar pripisujejo primerni pripravi sebe in psa na takšno delo, ter primernim pogojem v ustanovah, predvsem pa so mnenja, da psi delo v ustanovah povezujejo s pozitivnim, saj se jih uporabniki razveselijo, se z njimi igrajo in jim dajejo priboljške. Psi veselijo odhoda v ustanovo, da pa so po koncu izvajanja AAI vidno utrujeni in potrebujejo počitek, ki jim ga vodniki omogočijo. Iz pričevanj vodnikov je torej moč razbrati, da gre za uporabo terapevtskih psov in da vodniki v odnosu s terapevtskim psom stalno stremijo k ohranjanju dobrobiti psa.

Ingold zaupanje definira kot »posebno kombinacijo avtonomije in odvisnosti« (Ingold 1994, 13). Zaupanje je nekaj, kar brezpogojno podarimo drugi osebi in od te osebe pričakujemo enako, torej, zaupamo, da se bo oseba odzvala v skladu z našimi pričakovanji. Pri tem nimamo namena posegati v njeno avtonomno možnost, da se odzove drugače, torej tako kot želi sama. Zaupanje torej predpostavlja prostovoljen odziv in vsebuje tveganje, da se druga oseba odzove drugače. Vsakršno postavljanje pogojev ali nalaganje dolžnosti drugi osebi, pomeni poseg v avtonomijo te osebe ter s tem prelom zaupanja in konec odnosa (Ingold 1994, 13).

Iz pričevanj vodnikov lahko ugotovimo, da gre med njimi in terapevtskimi psi za odnos zaupanja in medsebojne odvisnosti. Vodniki si v odnosu s terapevtskimi psi prizadevajo za ohranjanje avtonomnosti psa. Pomembno je, da psa poznajo tako dobro, da vedo, kaj pes v danem trenutku zmore in kaj lahko ponudi. Psu morajo dati možnost, da sami delajo, torej je odnos med njima prostovoljski. Priznavajo, da imajo psi lahko tudi slabe dneve, na vodnikih pa je je da psa zaščitijo. Odnos skrbnik – družna žival razširijo na odnos vodnik – terapevtski pes. Terapevtski pes jim je v ponos, kar še izboljšuje pozitiven odnos vodnika do psa, kar vpliva na zagotavljanje dobrobiti psa tudi med izvajanjem AAI. Zaradi te medsebojne odvisnosti vodniki tudi opazijo empatične sposobnosti psa. Psi so njihovo življenje, brez njih se ne počutijo normalno. S psi se počutijo eno.

V izvajanje AAI so vključene tudi strokovne osebe iz različnih področij dela z uporabniki. Psi so na nek način njihovi pripomočki pri doseganju terapevtskih ciljev pri uporabnikih ali izboljšanja kvalitete njihovega življenja.

Nekdo bi morebiti pomislil, da se pse izkorišča v namene znanosti, podobno kot v biomedicinskih in farmacevtskih laboratorijih, kjer igrajo **vlogo orodja ali živih pripomočkov**. Arluke in Sanders trdita, da v laboratorijih živali spremenijo v objekte in se do njih obnašajo kot do nižje razvitih bitij, ki imajo le osnovne občutke in malo ali nič kognitivnih sposobnosti. Do njih se znanstveniki ne obnašajo antropomorfno (Arluke in Sanders 1996, 173).

Čeprav terapevtski psi v institucionalnem okolju strokovni osebi lahko predstavljajo pripomoček, pa ne moremo reči, da je njihov status enak statusu laboratorijske živali. Ravno nasprotno. Strokovne osebe večinoma v svoje delo vključujejo svoje pse oz. so same skrbniki psov ali imajo pse rade. Terapevtskega psa podobno kot vodniki nazivajo delovni partner, pomožni terapevt, so-terapevt, občasno tudi pripomoček, vendar s poudarkom, da je to živi pripomoček, imenovanje pa ostaja zgolj na ravni strokovne retorike. Razmišljanje o terapevtskih psih pove, da so visoko cenjeni družabniki in prijatelji. Zavedajo se, da brez terapevtskih psov svojega dela ne bi mogle opravljati tako kvalitetno. Ravno tako kot vodniki terapevtskih psov, tudi strokovne osebe stremijo k zagotavljanju dobrobiti terapevtskih psov. Tiste strokovne osebe, ki v svoje poklicno delo vključujejo lastnega psa, povedo, da je dvojna vloga, torej vloga vodnika in strokovne osebe hkrati zelo zahtevna, saj morajo skrbeti tako za psa kot za uporabnike. Ena od njih se je ravno z namenom zagotavljanja kakovosti dela, ki vključuje tudi skrb za dobro počutje psa, odločila prenehati delovati s svojim terapevtskim psom, ampak vključuje zgolj druge terapevtske pare. Strokovne osebe navajajo različne ukrepe, s katerimi omogočajo ne le kvalitetno izvajanje AAI, ampak tudi in predvsem dobro počutje vseh udeleženi.

Pozitivne učinke živali na človeka ljudje opažamo že tisočletja. Različne raziskave nakazujejo učinke terapevtskih živali na emocionalnem, socialnem in kognitivnem področju, kar vpliva tudi na fizično zdravje in dobro počutje ljudi. Maks Tušak in Maksimiljana Marinšek navedeta sledeče pozitivne učinke prijateljske vezi, ki se lahko oblikuje med človekom in živaljo: sprostitvev in zmanjšanje stresa, kar posledično vpliva na znižanje krvnega tlaka in srčnega utripa, razvedrilo in spodbujanje k igri, zmanjšanje občutka strahu, spodbujanje k razmišljanju in iskanju informacij, spodbujanje občutka zaželenosti in s tem dvigovanje samozavesti, večanje občutka skrbi za druge, večanje empatije, usmerjenost v sedanost in prihodnost, večanje občutka varnosti in zaupanja drugim, izboljšanje komunikacije med ljudmi, spodbujanje družabnosti in s tem zmanjševanje odtujenosti med ljudmi. Izpostavita tudi pomembno vlogo terapevtske živali pri vzpostavljanju občutka varnosti in zaupanja

odnosu med uporabnikom in terapevtom. Občutek zaupanja in pozitivne emocionalne vezi, ki se vzpostavi med živaljo in uporabnikom, se prenese tudi na odnos s terapevtom (Marinšek in Tušak 2007, 143 – 145).

Med psom in človekom, ki mu želimo s pomočjo psa izboljšati počutje in kvaliteto življenja (pacientom, uporabnikom), se sicer ne ustvari tako močna in dolgotrajna vez kot med psom in skrbnikom, vseeno pa se vez vzpostavi in terapevtski učinki so vidni. Ključnega pomena v posredovanju s pomočjo psa je vez pes – skrbnik oz. terapevtski pes in vodnik terapevtskega psa. Biološki procesi vzpostavljanja vezi med vodnikom terapevtskega psa in terapevtskim psom so podobni kot tisti za vzpostavljanje vezi med terapevtskim psom in pacientom oz. uporabnikom, razlika je le v moči (Chandler 2012, 6).

Tudi iz pogovorov z intervjuvanci ter pričevanj uporabnikov, njihovih svojcev in zaposlenih v ustanovah je moč razbrati številne in raznolike učinke terapevtskih psov. Uporabnikom v ustanovah pomenijo terapevtski psi stik z zunanjim svetom in z naravo. Terapevtski psi uporabnike razveseljujejo, jih motivirajo, spodbujajo pozitivne občutke, zmanjšujejo stres in izboljšujejo splošno počutje uporabnika, kar posledično vpliva tudi na zdravje uporabnika. Uporabnikom so v veliko emocionalno podporo in izboljšujejo socialne stike z drugimi ljudmi. Hkrati pozitivno vplivajo na samo vzdušje v ustanovi in na pozitivne socialne stike med uporabniki in zaposlenimi. Staršem in svojcem uporabnikov predstavljajo upanje na možnost izboljšanja zdravja in počutja njihovih bližnjih. Predvsem pa poudarjajo pomen stika in oblikovanje medsebojnega tesnega odnosa z živaljo.

Navedbe vseh teh učinkov sicer temeljijo zgolj na subjektivnem opazovanju in pripovedih posameznikov, vendarle pa nakazujejo, da je oblikovanje pozitivnih in emocionalno zadovoljujočih odnosov pomembno za zdravje ljudi. Iz pogovorov z vodniki in strokovnimi osebami ter iz pričevanj uporabnikov in zaposlenih je razvidno, da se spoštljivi in na zaupanju temelječi odnosi spletejo med vsemi akterji, torej med vodnikom in terapevtskim psom, med strokovno osebo in terapevtskim psom in posledično tudi med uporabnikom in terapevtskim psom. Zato menim, da je najpomembnejša vloga terapevtskega psa vzpostavljanje pozitivnih socialnih odnosov.

b. Kateri so družbeni pogoji uveljavitve terapevtskih psov?

V 20. stoletju je obstajala vsesplošna vera v tehnološki napredek in napredek medicine. Splošno zdravje ljudi naj bi se izboljševalo, smrtnost se je zmanjšala in življenjska doba ljudi podaljšala, medicina je izkoreninila nekatere bolezni, ki so do tedaj botrovale slabemu zdravju prebivalstva in višji smrtnosti (tuberkuloza, ošpice, vodne koze mumps, otroška paraliza, itd.) in vsaj v t.i. zahodnih državah omogočila visoke standarde zdravja. Zdelo se je, da je medicina sposobna kontrolirati tveganja za zdravje, ki so bila značilna za moderno družbo (Giddens 2007, 144).

V družbi tveganja, ki se od moderne ne razlikuje po tem, da bi imela več tveganj, ampak po tem, da ta tveganja zaznavamo, se možnost zaznavanj tveganj večja z dostopnostjo informacijske tehnologije (Beck 1992, 21 – 22; 35). Napredek znanja in tehnologij torej ni pomagal narediti okolja in življenja varnejšega, ampak kompleksnejšega. Spreminjajo se vzroki bolezni, pojmovanje bolezni in dojemanje zdravja.

Najbolj smrtonosne bolezni današnjega časa so rak, kardiovaskularne bolezni in diabetes, ljudi pestijo tesnoba, depresije, kronična utrujenost, ki so pravzaprav proizvod moderne dobe. Še posebej stres je vzrok marsikaterih bolezni. Ljudi je bolezni strah in v tem strahu se ne odločajo razumno, po drugi strani pa jim tudi uradna medicina ne daje nekaterih razumskih rezultatov. Moderna medicina, ki je odkrivala zgolj biološke vzroke bolezni je zanemarila vpliv družbe in okolja na zdravje, zato na področju bolezni današnjega časa ne daje več zadovoljivih odgovorov. Ravno tako je moderna medicina pri zdravljenju ločevala um in telo, torej posameznika ni obravnava kot celoto. Pri zdravljenju pa se je zanašala na tehnologijo, kirurgijo in farmacijo. Po drugi strani sta dostopnost informacij preko novih informacijskih tehnologij in demokratizacija življenja sta omogočila, da si lahko vsak sam oblikuje mišljenje o lastnem zdravju. Omočili sta tudi individualno izbiro glede stila življenja, ki ga bo posameznik izbral z namenom ohranjanja zdravja in tudi individualno odločitev glede načinov in metod zdravljenja. Povečano znanje o tveganjih, je torej opolnomočilo ljudi, da si sami poiščejo načine življenja, na katere bodo ohranjali zdravje (Giddens 2007, 143; 155 – 156). Znanje o zdravju in boleznih dandanes ni več izključno v rokah zdravnikov. Vse več ljudi se po pomoč pri zdravljenju obrača na t.i. alternativno medicino.

Tako tudi terapevtski psi in sama dejavnost AAI postajajo vse bolj popularni v družbi. Vse več ustanov povprašuje po uvajanju terapevtskih živali v njihovo delo, strokovne osebe in

zaposleni v ustanovah, v katerih se izvaja AAI, pa opažajo pozitivne učinke terapevtskih psov ne le na uporabnike, ampak tudi a zaposlene, starše in svojce uporabnikov ter obiskovalce. Kljub temu se tisti, ki delujemo v dejavnosti vsakodnevno srečujemo z omejitvami in težavami pri izvajanju našega dela.

Sprejemanje in pravilno razumevanje s strani stroke in širše javnosti

Terapevtski pes je za širšo javnost prijazen kuža, ki se rad boža, AAI pa postaja popularna terapevtska ali izobraževalna metoda, ob enem pa se sprašuje kakšna sploh je njegova vloga. V medijih se terapevtski psi nemalokrat predstavljajo kot super psi, ki pomagajo ljudem. Po eni strani ta napačna interpretacija 'prinaša denar', po drugi strani pa organizacijam in psom povzroča škodo, ker psa ne razume takšnega kot je. Pričakovanja so velika ali obratno, ko terapevtski pes ne ustreza tej podobi (npr. z njim se ne doseže željenih ciljev, ne uspemo pomagati vsakemu, ki bi si to želel, se ne obnaša v skladu s pričakovanji ljudi), je tudi razočaranje ogromno.

Širše gledano, do takšnih napačnih interpretacij prihaja zaradi našega **ambivalentnega odnosa do psov**. Sanders je mnenja, da naša ambivalentnost do psov izvira ravno iz njihovega dojetanja kot objektov ali kot subjektov. Kot objekt pomenijo lastnino, s pomočjo katere si lastniki dvigujejo status ali pa psi delujejo kot pomočniki oz. fizični podaljški ljudi. Po drugi strani, pa jih večkrat dojemamo tudi kot subjekte, kot osebe, ki nas poslušajo in nam nudijo naklonjenost ter nam na druge načine omogočajo, da se počutimo vredne, posebne, individualne in najdemo mesto v svetu, ki je velikokrat odtujen in kaotičen (Sanders, 1999: 15). Pse redko sprejmemo le zaradi tega kar so. Niso le človeški produkt ampak zanimiva, edinstvena in kompleksna žival, ki je s človekom sposobna razviti raznolike in kompleksne odnose in z njim vzpostaviti trdno vez.

Serpell je s svojimi kolegi predstavili listo priporočil za ohranjanje dobrobiti živali, ki se jih uporablja kot terapevtske živali, poudarja izobraževanje vseh sodelujočih glede posebnih socialnih in vedenjskih potreb živali, ter nadaljnje izobraževanje za izvajalce z namenom zagotavljanja primerne ravnanja z živalmi, primerne skrbi zanje in nege ter s tem ohranjanja njihove dobrobiti (Serpell in drugi 2010, 498).

Če želimo boljše razumevanje terapevtskih psov in njihove vloge, moramo najprej začeti pri nas samih, vodnikih terapevtskih psov. Tudi intervjuvanci sami povedo, da smo vodniki sami

nemalokrat zaslužni za napačno predstavo o terapevtskih psih in o naravi našega dela. Kaže se potreba po bolj **kvalitetnem kurikulumu teoretičnega izobraževanja in praktičnega usposabljanja**, predvsem v delu, ki se nanaša na znanje o psih. To znanje bo potrebno poglobiti, predvsem pa ozavestiti in spodbujati vodnike, da ga uporabljajo, tako med delom kot tudi med predstavljanjem sebe, psa in njunega dela v javnosti. Vredno bi bilo razmisliti tudi o spremembi naziva vodnika terapevtskega psa, ki bi ga vodniki pridobili ob zaključku izobraževanja. Kot nas imenuje ena od intervjuvanih strokovnih oseb, smo specialisti za pse in s takšnim nazivom, ki bi slonel na kvalitetnem in s strani stroke podprtem izobraževanju bi se terapevtski pari pri svojem uveljavljanju srečevali z manj težavami in znali bolje zagovarjati svoje stališče. S tem bi izboljšali ne le mnenje splošne in strokovne javnosti ne le glede vloge terapevtskega psa, ampak tudi glede prostovoljskega dela. Marsikdo je namreč mnenja, da se prostovoljsko udeležujemo, ker imamo čas za to. S primernim predstavljanjem vloge psa v AAI, brez katerega izvajanje dejavnosti ne bi bilo mogoče, s poudarkom na znanju obeh, tako vodnika terapevtskega psa in psa, bi dvignili tudi 'ceno' prostovoljskemu delu terapevtskih parov.

Iz pogovorov z intervjuvanci izvem, da je poleg izobraževanja vodnikov, nujno tudi kvalitetno izobraževanje strokovnih oseb. Te nemalokrat pričakujejo čudež, ne razumejo pa kompleksnosti AAI. Veliko jih na tem specifičnem področju ni usposobljenih. AAI je orodje, ki ga strokovna oseba uporablja za doseg želenih ciljev pri posamezniku ali skupini. S primerno oz. občutljivo uporabo živali lahko doseže terapevtske cilje. Pomembno je, da strokovna oseba dobi odgovor na vprašanje kako lahko žival pomaga pri doseganju ciljev, to razume in zna uporabiti, kako lahko vključevanje psa izboljša odnos med strokovno osebo in uporabnikom ter posledično vpliva na doseganje rezultatov, pa tudi kaj lahko vključevanje psa pomeni širše, za ustanovo, odnose med zaposlenimi in za starše z. svojce uporabnikov. Nenazadnje mora strokovna oseba osvojiti znanje in dobiti napotke, ki so pomembni za ohranjanje dobrobiti tudi za psa, ne le za ostale udeležence. Ena od možnosti izobraževanja strokovnih oseb, bi bila poleg obstoječe, ko izobraževanje ponujajo organizacije same, vključitev tematike v programe posameznih poklicnih srednjih šol, npr. srednje zdravstvene šole in v okviru fakultet. V srednjih šolah in na dodiplomski stopnji študija bi ponudili seznanjanje z AAI v okviru posameznih seminarjev ali predmetov, kot samostojen študij pa v okviru magistrskega študija ali specializacije. S priznanim formalnim izobraževanjem in s priznanjem nazivov strokovnih oseb, bi AAI dobila na veljavi, strokovne osebe bi se lažje

odločale za vključitev v izvajanje AAI. Glede na raznolikost področij, ki jih AAI obsega bi bilo dobro razmisliti tudi o vzpostavitvi interdisciplinarnega izobraževalnega programa.

Kot je razvidno iz pričevanj zaposlenih na Pediatrični kliniki v Ljubljani, so terapevtski psi in njihovi vodniki v ustanovi zelo dobrodošli in cenjeni ravno zaradi dodane vrednosti zdravljenja, saj predstavljajo pomembno emocionalno in socialno podporo uporabnikom, s tem pa pozitivno učinkujejo tudi na samo zdravje uporabnikov. V nekaterih ustanovah dobijo strokovne osebe, ki izvajajo AAI v okviru svoje stroke, npr. delovne terapije, celo ustno priporočilo za uporabo terapevtskega psa s strani zdravnika. Vendar ostaja pri temu. Terapevtski psi in izvajanje AAI se sistematično ne uvaja v zdravstveno obravnavo uporabnikov. Ravno tako medicine ne zanima raziskovanje učinkov uporabe terapevtskih psov ali izvajanja AAI na zdravje uporabnikov oz. se izvedejo le posamezne študije primerov na željo posameznih strokovnih oseb. Tudi drugod po svetu se izvajalci AAI srečujejo s podobnim medicinskim skepticizmom glede uporabe terapevtskih psov v zdravljenju.

Vzroki za ne/sprejemanje ali napačno razumevanje s strani stroke, predvsem medicinske, temeljijo v sami naravi medicine 20. stoletja. Čeprav Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) definira zdravje kot stanje popolnega telesnega, duševnega in socialnega dobrega počutja, in ne le kot odsotnost bolezni ali oslabelosti (Ustanovna listina Svetovne zdravstvene organizacije 2006), je uradna medicina pri sprejemanju novih terapevtskih metod še vedno zelo toga.

Uradna znanstvena medicina se še vedno vede superiorno do vsake alternative. Znanstvena medicina sama določa kaj je bolezen in specialiste, ki smejo bolezni zdraviti. Prav tako določa tudi pravila dokazovanja učinkovitosti in varnosti zdravljenja in tako ohranja primat v zdravljenju. Neznanstveno je manj vredno, saj ne temelji na objektivnih dokazih. Vendar pa je znanstveni dokaz »precej slabo definiran pojem, s celo paleto možnih ravni zanesljivosti, objektivnosti in natančnosti« (Kreft 2015, 9) in pri metodah zdravljenja »kjer sta tako subjekt kot objekt raziskave človek, obstaja veliko možnosti, da so rezultati raziskave pristranski« (Kreft 2015, 9). Znanstveno raziskovanje komplementarnih metod zdravljenja omejujejo tudi etični zadržki, saj je za medicinsko znanost etično nesprejemljivo, da bi učinkovitost zdravljenja neke bolezni primerjali s placebom. Poleg tega, je pri interpretaciji rezultatov vprašljiv tudi komercialni interes. Posebej pri zdravilih se postavljajo stroga pravila za dokazovanje učinkov in varnosti zdravljenja z njimi, po drugi strani pa stroga pravila

omogoča ravno finančni interes, saj je izvedba raziskav nemalokrat odvisna od obstoja plačnika navadno dragih raziskav (Kreft 2015, 10).

Da bi razblinili dvome o učinkih AAI oz. vključevanja terapevtskih psov v obravnavo uporabnikov, je **izvajanje raziskav** nujno. Vendar strokovnjaki s področja AAI opozarjajo na pomanjkljivosti do sedaj izvedenih raziskav. V prvi vrsti gre za pomanjkanje »enotnega, široko sprejetega in empirično podprtega teoretičnega okvira, na podlagi katerega bi lahko razložili kako in zakaj so odnosi med ljudmi in živalmi potencialno terapevtski« (Kruger in Serpell 2010, 37). Drugi opozarjajo na dejstvo, da raziskave prikazujejo zgolj pozitivne učinke, čemur lahko botruje komercialni interes medijskih kampanj, ki želijo na račun predstavljanja zdravilnih učinkov živali pridobiti bralce, komercialni interes industrije za hišne ljubljence ali pa interes strokovni oseb, ki verjamejo v pozitivne učinke terapevtskih živali. V raziskavah se kaže vprašljivost metodologije in ocenjevanja, pristranskost glede velikosti vzorcev, velik razpon starosti uporabnikov, pomanjkanje natančnosti glede diagnoz, odsotnost kontrolne skupine, pomanjkanje merjenja pred in po srečanju, pomanjkanje opisov živali, pomanjkanje informacij o drugih terapijah (Katcher in Beck 2010, 49 – 53).

Torej je medicinska stroka do neke mere upravičeno skeptična do uporabe terapevtskih psov psi zdravljenju. Glede na to, da med samim delom s terapevtskimi psi največkrat opažamo ravno psihosocialno podporo, ki jo psi nudijo uporabnikom ter ob zavedanju, da smo vse bolj odtujeni tudi od soljudi, ne le od narave, bi bilo najprej potrebno izvesti kvalitetne raziskave s področja odnosov človek – žival, ki bi pokazale ali so tegobe sodobnega človeka posledica odtujenosti od narave in živali in kakšni so ti odnosi človek – žival oz. ali lahko ti medvrstni odnosi nadgradijo medčloveške odnose.

Franklin in drugi menijo, da so pretekle raziskave odnosov s terapevtskimi psi merile le učinke terapevtskih psov, zanemarile pa so dokazovanje mehanizma, torej odnosa oz. vezjo človek – pes, ki terapevtske učinke omogoča. Raziskave, ki so se ukvarjale z odnosom človek – pes, pa so te odnose prikazovale zgolj kot nadomestke drugih odnosov, niso pa priznale, da bi lahko učinki izvirali iz posebnega odnosa človek – družna žival (Franklin in drugi 2007, 43 – 45). Znanost, predvsem medicinska, ima odklonilen odnos do raziskovanja terapevtskih učinkov psa tudi zaradi vprašanja antropomorfizma, saj naj bi zdravilni učinek živali slonel na našem pripisovanju človeških pomenov vedenju živali (Franklin in drugi 2007, 45). Torej naj bi šlo za placebo učinek. Najnovejše raziskave so ovrgle tako tezo, da naj bi bile družne živali

zgolj nadomestki za odnose z ljudmi ali nadomestki socialne podpore, sodobna nevrološka znanost in raziskave vedenja psov dokazujejo, da tesna vez obojestranska naklonjenost, ki nastane v odnosu človek – pes, ni le odraz naše antropomorfne projekcije. Franklin in drugi opozarjajo, da je v raziskovanju učinkov družne živali na človeka pomembno raziskovati razvoj odnosa, ne-le posameznih interakcij med človekom in družno živaljo in kako se v tem odnosu z družno živaljo, ki ima lastno osebnost, razvijejo določena pravila, navade in rituali. Tako predlagajo novo metodologijo, ki jo imenujejo »trans – species methodology« (Franklin in drugi 2007, 51), ki bi združila pristope tako naravoslovnih kot tudi družboslovnih znanosti. Menim, da bi takšne vrste raziskav ne bi pripomogle le k razumevanju edinstvenega odnosa, ki ga imamo navadni skrbniki s psi, ampak tudi k boljšem razumevanju vloge terapevtskih psov in manjšanju marginalnega statusa terapevtskih psov tudi v medicini.

Pri širjenju znanja o AAI in terapevtskih psih imajo veliko vlogo mediji, zato je eden od pogojev uveljavljanja terapevtskih psov tudi **pravilna predstavitev terapevtskih psov ter njihove vloge v popularnih medijih**, ki ne bi navajali zgolj sentimentalnih in zavajajočih zgodb z namenom pridobivanja občinstva ter **objava člankov in raziskav v strokovnih in specializiranih medijih**, preko katerih bi lahko vplivali na stroko iz različnih področij.

Povezovanje stroke in akumuliranje znanja

Predvsem strokovne osebe so mnenja, da je eden od pogojev tudi nujnost povezovanja med njimi. S tem se ustvari možnost izmenjave mnenj in idej, možnost opazovanja dela drug drugega, predajanja in širjenja znanja, kar vse vpliva ne le na lažje in boljše razumevanje ter uveljavljanje terapevtskih psov, ampak tudi na razvoj in napredek AAI. Ena od možnosti povezovanja strokovnih oseb s področja izobraževanja se odpira preko Zavoda za šolstvo RS, v strokovnih združenjih ostalih strok pa so do takšnih oblik sodelovanja še zadržani.

Aktivno sodelovanje organizacij, ki se ukvarjajo z AAI z namenom poenotenja standardov med organizacijami in večjega vpliva na stroko in državne institucije

Sodelovanje organizacij, ki se v Sloveniji ukvarjajo z AAI je nujen pogoj za uveljavitev terapevtskih psov in AAI. Tako iz literature kot iz pogovorov z intervjuvanci je moč razbrati, da veliko oviro pri razumevanju dejavnosti in s tem tudi sprejemanju le-te, predstavljajo raznolike definicije in standardi dela. Te v razumevanje AAI in vloge terapevtskih psov vnašajo zmedenost. Prvi korak vidim v organizaciji posveta med organizacijami in seznanitev s stanjem, pričakovanji, željami in idejami glede ureditve statusa AAI. Ena od možnosti je

oblikovanje neformalne mreže ali formalne za skupno nastopanje na nacionalni ravni ter povezovanje z mednarodnimi ustanovami zaradi izmenjave informacij in akumuliranja znanja. Prva naloga neformalne ali formalne mreže bi bila **vzpostavitev enotnih standardov izobraževanja in delovanja v AAI ter uskladitev le-teh z mednarodnimi standardi, druga naloga pa pridobitev jasnih informacij glede zakonske ureditve AAI v Evropski uniji in drugod po svetu**. Drugi krak je organizacija posveta tudi z drugimi odločilnimi akterji: pristojnimi ministrstvi in drugimi državnimi institucijami, odgovornimi v ustanovah in strokovnimi osebami ter tudi s Kinološko zvezo Slovenije z namenom soočenja vseh s problematiko in z namenom predstavitve možnih rešitev le-te.

Zakonska ureditev statusa terapevtskih psov in AAI

AAI se v Sloveniji in tudi v večini drugih držav izvaja kot prostovoljska dejavnost. Izvajanje AAI v Sloveniji ni opredeljeno z nobenim zakonom niti s pravilniki, ki bi veljali na nacionalni ravni. Podobna situacija je tudi v drugih evropskih državah, z izjemo Avstrije, Nemčije, Italije, Velike Britanije in skandinavskih državah, kjer je terapija s pomočjo živali že **vkjučena v zdravstveni in psihosocialni sistem**.

Tu se postavlja veliko vprašanje ali naj se dejavnost profesionalizira in vključi v zdravstveni in psihosocialni sistem ali naj ostane prostovoljska in amaterska dejavnost. Profesionalizacija dejavnosti bi po eni strani pomenila zakonsko opredelitev dejavnosti in njenega izvajanja ter opredelitev terapevtskih psov. AAI bi se opredelila kot ena od terapevtskih metod, ki se lahko uporablja v zdravstvu, socialnem varstvu ali izobraževanju. Z ustrezno zakonodajo in pravilniki, ki bi veljali na nacionalni ravni, bi opredelili terapevtske pse in njihov status ter pogoje za izvajanje dejavnosti za vse akterje in v celotnem postopku od evalvacije potencialnih terapevtskih parov do samega praktičnega izvajanja AAI. Striktno izvajanje takšne zakonodaje bi preprečilo napačno oz. nestrokovno izvajanje posredovanja s pomočjo živali, ki škoduje vsem udeležnim, tudi tistim najbolj nedolžnim in ranljivim v celotnem procesu, to so terapevtski psi in uporabniki.

Iz pogovora z intervjuvanci izvem, da sami niso izgubili zaupanja v klasično medicino, čeprav se poslužujejo tudi metod alternativne medicine. Glede umestitve AAI v zdravstveni in psihosocialni sistem, pa vidijo možnost le v sodelovanju z uradnimi metodami zdravljenja. Sami pravijo, da je AAI ne more biti samostojna disciplina alternativne medicine, saj se lahko izvaja kot metoda, ki jo lahko uporabimo v okviru že priznanih metod zdravljenja ali

izboljševanja kvalitete življenja posameznika. Nujen pogoj, da se AAI izvaja kot ena od terapevtskih metod, je, da se izvaja v sodelovanju organizacije s področja AAI, ne posameznih terapevtskih parov, in ustanov oz. strokovnih oseb, ki terapevtske pse vključujejo v svoje poklicno delo, vendar le na podlagi zdravstvene napotnice oz. odločbe pristojne službe, ki ureja področje dela strokovne osebe, ne pa tudi v okviru samoplačniškega sistema. Vključitev v zdravstveni in psihosocialni sistem, bi pomenila tudi možnost za organizacije, ki se ukvarjajo z AAI, za pridobitev dodatnih sredstev za delovanje, s katerimi bi lahko krila stroške dela, ki ni neposredno povezano z izvajanjem AAI, torej stroške administracije in organizacije, ter vodnikom terapevtskih psov lahko nudile določene ugodnosti, npr. hrano za pse, pripomočke za delo in brezplačne veterinarske preglede. Ustanovam bi profesionalizacija omogočila lažje odločanje pri uvajanju AAI v obstoječe programe. Strokovnim osebam bi omogočila lažje odločanje za uporabo metode v poklicnem delu. Profesionalizacija dejavnosti bi po dugi strani organizacijam, ki se ukvarjajo s AAI, odvzela določeno stopnjo avtonomije v odločanju glede organizacije in izvedbe AAI, sprašujem pa se tudi ali bi organizacije s sedanjimi kapacitetami, torej s številom razpoložljivih terapevtskih parov, lahko izpolnjevale svoje dolžnosti.

Vključevanje AAI v samoplačniški sistem, torej kot eno od zdravilskih dejavnosti, odpira vprašanje izkoriščanja psov. S tem bi se prostovoljski odnos med vodnikom terapevtskega psa in terapevtskim psom spremenil v lastniški odnos. Lastniški odnos je: »odnos med človekom kot subjektom in stvarjo kot objektom oz. družbenim sredstvom narave... Ljudje, kot družbene osebe, lahko nekaj imajo v lasti; živali, kot naravni objekti, pa so lahko le v lasti nekoga. Tako koncepta sredstvo in lastnina postavljata človečnost, svet oseb, na piedestal, ki je nad naravnim svetom stvari« (Ingold 1994, 6). Pes bi postal eno od sredstev za zaslužek, kar bi posledično lahko pomenilo zmanjševanje zahtev po upoštevanju dobrobiti psov.

Zamir glede zagotavljanja dobrobiti živali med izvajanjem AAI kot problematična izpostavlja sledeča vprašanja: vprašanje svobode, odločanje o življenju živali (vodnik je tisti, ki se odloči kakšno življenje bo imel pes, če se odloči za sodelovanje v AAI), vprašanje primernih treningov, vprašanje družbene izolacije živali, vprašanje možnosti poškodb in vprašanje instrumentalnega odnosa človek – žival (Zamir 2006, 181 – 182). Še posebej problematično se mu zdi vprašanje odločanja o življenju živali, v smislu vzrejanja živali z namenom uporabe v terapevtske namene in s tem vnaprejšnjega determiniranja življenja živali. Psi morajo

obvezno ostati primarno družni psi, z največjo možno mero svoboščin (Zamir 2006, 190 – 192).

Ne le, da se z lastniškim odnosom, ki bi se vzpostavil takoj, ko bi psi postali sredstvo narave za doseganje zaslužka, odpira možnost prepogoste in predolgo trajajoče uporabe določenega psa v terapevtske namene ter s tem poslabšanja njegovega psihofizičnega stanja, ampak se odpira tudi možnost vzreje psov zgolj z namenom uporabe v terapevtske namene. Z načrtno vzrejo terapevtskih psov bi ljudje že v naprej odločali o življenju psov, torej bi jih na nek način ustvarili kot pripomočke in jim odvzeli vsakršno avtonomijo ter možnost življenja kot družnega in družinskega psa, obstaja pa tudi možnost, da bi pse, ki ne bi bili primerni za izvajanje dejavnosti, enostavno zavrgli.

Prostovoljska osnova delovanja organizacij je po mojem mnenju pomembna tudi z vidika solidarnosti in zmanjševanja neenakosti v družbi. Prostovoljci s svojimi terapevtskimi psi nemalokrat nadomestimo socialno funkcijo družbe, saj vse uporabnike obravnavamo kot enake in enako vredne našega znanja in časa. Organizacija, ki deluje na prostovoljski osnovi ljudi združuje na podlagi skupnega interesa po znanju, druženju in pomoči drugim, ne pa na podlagi finančnega interesa. Spodbuja k druženju, kolektivnem duhu, pomoči sočloveku in promociji dobrobiti vseh svojih članov, v primeru organizacij, ki se ukvarjajo z AAI, tudi psov. Prostovoljsko udejstvovanje s terapevtskimi psi torej, nasprotno od trendov v sodobni družbi, ljudi združuje in jih ponovno povezuje z naravo in živalmi, ter s tem ljudi uči, kaj pomeni biti človek.

c. Kaj nam odnosi in izkušnje o delu s terapevtskimi psi in njihovem uveljavljanju v družbi povedo o splošnem odnosu človeka do narave in živali?

Beck opozarja, da je ob koncu 20. stoletja postalo jasno, da je narava postala produkt civilizacije, ki je naravo ogrozila in jo uničila, ni pa predvidela vpliva na naravo samo in s tem ogrožanja naravnih pogojev življenja na življenje ljudi. Ekološki problemi so postali družbeni problemi, ekološka tveganja so postala družbena tveganja. S svojo kulturo je ogrozila naravo, svoj družbeni, ekonomski in politični red oz. institucije pa postavila pred izziv. Razvoj tehnološke moči in napredek človeštva spremlja tudi tveganje za naravo oz. okoljsko tveganje. To ne le posameznike, ampak tudi družbene institucije sili, da se ponovno vprašamo o pomenu odnosa med naravo in človekom oz. družbo (Beck 1992, 80).

Iz pogovorov z intervjuvanci izvem, da večinoma živijo na podeželju ali v manjših krajih v hišah, nekateri imajo svoj vrt, ena intervjuvanka živi na manjši kmetiji, ki se ukvarja z rejo prašičev, krav in kokoši za lastne potrebe. Dve živita v mestu, v stanovanjskem bloku in pravita, da stalno iščeta stik z naravo. Rekreativno se ukvarjajo s športom ali se vsaj sprehajajo v naravi, saj jim narava pomeni sprostitev. Poudarjajo, da so radi v stiku z naravo in z živalmi. Izpostavijo tudi prehranjevanje z doma pridelano hrano ali hrano pridelano lokalno, na bližnjih kmetijah oz. biološko pridelano hrano, ki vsebuje čim manj aditivov.

Pravijo, da se zavedajo negativnih vplivov človeka na naravo in da z neomajnim poseganjem v naravo pravzaprav sami sebi pljuvamo v skledo. Zadnji desetletji, je tako na ravni stroke kot tudi obče javnosti popularen diskurz o trajnostnem razvoju ali trajnostni družbi, kar se kaže tudi v nešteti in raznolikih poskusih ekološkega trajnostnega načina razmišljanja in življenja vsakdanjega človeka oz. v »ekologizaciji tehnologije, proizvodnje in potrošnje« (Kirn 2004, 41). Tako tudi intervjuvanci navajajo različne načine ekološkega razmišljanja in vedenja: ločeno zbiranje odpadkov, skrb za čim manjšo porabo energije pri ogrevanju, skrb za čim manjšo uporabo avtomobila in uporabo naravnih čistil. Kot ekološko ravnanje navajajo tudi ponovno uporabo materialov in samooskrbo.

Intervjuvanci pravijo, da imajo živali radi. Vsi so proti izvajanju eksperimentov na živalih, proti vsem oblikam krutih športov kot so pasji boji in proti izkoriščanju živali v cirkusu. Prav tako nekateri omenijo krutost lova na nekatere živali. Za vse te oblike ravnanja z živalmi menijo, da so krute. Zanimiv je njihov odnos do živalskih vrtov. Kot pravi Kalof, na prvi pogled obiskovanje živalskih vrtov ne daje občutka podrejanj narave in živali, saj se največkrat skriva pod krinko izobraževanja in pokroviteljskega odnosa do živalskih vrst, ki naj bi jih z zadrževanjem v kletkah ohranili. Prvi živalski vrtovi oz. menagerije so se pojavile že v antiki, najverjetneje zaradi hrepenenja po divjini in divjih živalih, ki ga je sprožila rast urbanizacije in odtujevanje od narave (Kalof 2007, 34 – 36). Intervjuvanci so glede primernosti obstoja živalskih vrtov neodločeni, saj po eni verjamejo, da živali ne živijo v enakih pogojih kot v divjini, predvsem pa se jim smilijo velike zveri, po drugi strani pa so mnenja, da je živalski vrst zanje najboljša oblika življenja, saj so bile iz divjine odvzete, ker so bile poškodovane ali odtujene staršem. Poleg tega zagovarjajo izobraževalno funkcijo živalskih vrtov.

Glede odnosa človeka do rejnih živali menijo, da se je le-ta poslabšal. Iz pogovorov je razvidno, da je moč v sodobnem odnosu do rejnih živali zaznati razna »orodja odtujevanja« (Maccony v Serpell 1996, 187), ki so predvsem vidna v intenzivni živinoreji. Nekateri se spominjajo, da so živali na kmetijah njihovih babic in dedkov živele v tesnejšem stiku z ljudmi. Ljudje so imeli do živali bolj osebni pristop, npr. imenovali so jih, se z njimi pogovarjali, jih negovali in vsakodnevno sami skrbeli zanje. Ubili so jih zaradi preživetja. To je bil način življenja. Danes, pravijo, živali živijo na velikih farmah, kjer računalniška tehnologija in stroji omogočajo, da človek nima skoraj nobenega stika z njimi, živalim pa se je odvzela tudi vsa identiteta in možnost odločanja. Večinoma so proti intenzivni živinoreji, ne verjamejo v opustitev ubijanja živali za hrano. Tudi sami se poslužujejo tehnik odtujevanja, predvsem tako, da o živalih ne razmišljajo, ne razmišljajo kaj imajo na krožniku, niti ne razmišljajo o trpljenju, ki ga živali doživljajo v intenzivni živinoreji. Zavedajo pa se krutega ravnanja z živalmi v intenzivni živinoreji, nekateri tudi izpostavijo lastno odgovornost, vendar nihče ni vegetarijanec ali vegan. Kljub temu se nekateri trudijo zmanjšati količino mesa in mesnih izdelkov v prehrani, večinoma pa kot razlog navajajo skrb za zdravje. V njihovem načinu razmišljanja je še vedno zaznati antropocentričen pristop, po katerem je človek »izvor in edini nosilec vrednot« (Kirn 2004, 182).

Načini definiranja nas samih vedno vključujejo postavljanje meja med nami in drugimi. Klasifikacija živali je eden od vidikov družbene objektivizacije narave in emancipacije človeka od nje. Tudi človek sam se izvzema iz kraljestva živali, čeprav mu pripada. Postavljanje meja med 'mi' in 'drugi' je omogočilo ne le diskriminacije in izkoriščanja določenih skupin ljudi, ampak tudi živali. Omogočilo je specizem oz. »predisodok ali vedenje, poudarja pomembnost neke vrste naproti drugi« torej se pri ravnanju upošteva »pripadnost določeni vrsti in ne vrednost posameznika« (Nibbert 2003, 8). Ravno tako ta delitev živali pogosto izključuje iz človekovega družbenega sveta. Tako kot so ljudje hkrati kulturna in naravna bitja, so tudi marsikateri živali socialna bitja, ki so vključene v človekovo vsakdanje življenje in ga sooblikujejo (Tovey 2003, 211).

Ena takšnih socialnih bitij so hišni ljubljenci, ki jih vse bolj vključujemo v naše vsakdanje življenje. Franklin je mnenja, da se je ob koncu 20. stoletja v odnosih z živalmi zgodil »premik od antropocentrične instrumentalnosti k zoocentrični empatiji« (Franklin v Irvine, 61), ki je omogočil oblikovanje nove kategorije živali, to je družnih živali oz. nastanek sočutnih odnosov z živalmi. Empatijo do živali so spodbudile ontološka negotovost, ki pomeni občutek

nepredvidljivosti dogodkov v okolju posameznika, refleksija tveganja oz. zavedanje, da smo del narave in da s posegi okolja ogrožamo tudi sebe in mizantropija oz. splošna antipatija do človeštva, ki ga vidimo kot degenerirano. Družne živali predstavljajo konstanto, dobroto, pris-tnost in prisebnost in spodbujajo sočuten in odgovoren odnos do njih (Franklin v Irvine 2004, 61 – 62). Serpell poda še eno od razlag zakaj so hiši ljubljenci oz. družne živali postale tako popularne v zahodni kulturi. Pravi, da gre za posledico »upadanja antropocentrizma in postopnega razvoja bolj egalitarnega pristopa do živali in naravnega sveta« (Serpell 1996, 168).

Na prvi pogled se zdi, da so terapevtski psi tisti, ki brišejo mejo, ki jo je človek od nekdaj postavljajal med naravo in družbo. Kot opisujem že v razpravi o vlogi terapevtskih psov, smo jih sprejeli smo jih ne le kot družabnike, prijatelje in družinske člane, temveč postajajo vse bolj cenjeni tudi zaradi svoje domnevne terapevtske moči. Vodniki terapevtskih psov, strokovne osebe, uporabniki in njihovi svojci ter zaposleni v ustanovah, terapevtske pse cenimo kot socialna bitja, ki jih, zaradi njihovih sposobnosti po vzpostavljanju tesnih medvrstnih odnosov, vključujemo v naše življenje in jim priznavamo aktivno vlogo v spreminjanju družbe. Preko njih smo v stiku z naravo, od njih se učimo in to znanje prenašamo na druge. Tudi zato, ker smo jih sprejeli v svoja življenja, naravo dojemamo pozitivno in želimo z njo ohranjati dialog.

Zapleti pri razumevanju in uveljavljanju terapevtskih psov, pa kažejo na to, da družba na splošno, tudi v primeru terapevtskih psov, še ni pripravljena prestopiti ločnice narava – družba oz. ločnice človek – žival.

Četudi ljudje pse vse bolj dojemamo kot družabnike in družinske člane, le-ti še niso povsem sprejeti v družbi. Arluke in Sanders navajata npr. da psom ni dovoljeno v restavracije ali druga javna okolja, ki jih obiskujejo skrbniki ali da jih morajo skrbniki v javnosti imeti na povodcih (Arluke in Sanders 1996, 12). Tudi vodniki terapevtskih psov se s pomanjkljivim sprejemanjem psov srečujejo v vsakdanjem življenju. S svojimi psi, ki so tudi terapevtski psi, namreč ne smejo vstopati v vse javne prostore, npr. v restavracije, trgovine, urade, itd., poleg tega jih morajo skoraj povsod imeti na povodcih. Terapevtski psi potrebujejo ogromno socializacije in čim več stikov z ljudmi, v raznolikih okoljih, da so sposobni premagovati včasih tudi stresne situacije, v katerih se znajdejo med izvajanjem AAI. Da terapevtskim psom ni dovoljeno vstopati v vse javne prostore, je absurdno, saj s terapevtskim psom smejo vstopati v zdravstvene, socialno-varstvene in izobraževalne ustanove, v katerih izvajajo AAI. V kolikor

terapevtski pes opravlja družbeno koristno delo oz. delo izključno v korist človeka, so mu dodeljeni tudi določeni privilegiji. Rekli bi lahko, da je torej še vedno opazen vpliv krščanske dogme. Kot navede Serpell, so imele živali v krščanstvu samo en namen in ta je služiti človeku. Ustvaril jih je Bog in Bog jih je podredil človeku in namenil njemu v korist (Serpell 1996, 209).

Z vzponom humanistične misli je renesansa postavlja v ospredje človeka, antropocentričen odnos do narave pa se je okrepil z uveljavljanjem kartezijanskega mehanicizma, ki naravo opredeli kot nekaj materialnega, kar je nasproti duhovnem in torej nekaj, kar je možno meriti in objektivno spoznavati (Kirn 2004, 38). Vse bolj se uveljavljajo matematične in eksperimentalne metode raziskovanja, merljivost in kvantifikacija pa postajata merilo ustreznosti nekega pojava kot objekta preučevanja. Narava kot stroj ali surovina, kot nekaj merljivega in kar je možno reducirati na kvantitativne lastnosti, temu pojmovanju ustreza. S tem so naravo povsem instrumentalizirali in ji odvzeli kvalitativne značilnosti. Narava ni subjekt, ni živ organizem, ampak je stroj, ki sta ga ustvarila Bog in človekov razum (Kirn 2004, 38 – 39).

Podoben odnos ima znanost do družnih živali oz. psov. Franklin in drugi so mnenja, da težavo v raziskovanju predstavlja vprašanje zavesti živali. V znanosti je še precej močan vpliv kartezijanske filozofije, ki živali v odnosu s človekom ne priznava aktivne vloge. V raziskovanju odnosov med ljudmi in psi ima torej še vedno močan vpliv behaviorizem, ki vedenje psov zreducira na instinkte in pogojne reflekse (Franklin in drugi 2010, 43).

Ravno tako marginalizacija in skepticizem do AAI s strani medicine, ki uradno ne priznava neposrednega učinka terapevtskih psov na zdravje, kaže na še vedno prisotno odtujenost od narave in samovšečen ter antropocentričen odnos do nje. Prav tako skepticizem glede uporabe AAI v medicini kaže, da medicina človeka še vedno ne obravnava holistično, ampak ločuje um od telesa. Naravo si je medicina podredila, jo uspela kontrolirati in še vedno slepo verjame v nespornost svojega delovanja in načina obravnavanja zdravja. V okviru zdravljenja so narava in njene spiritualne sile z moderno medicino izgubile svojo moč, saj jih ni mogoče objektivno meriti. Primat v zdravljenju bolezni je medicina podarila človeku, tehnologiji in farmaciji in pri tem zanemarila vpliv okolja in družbe na zdravje ljudi. Posamezne zdravstvene ustanove AAI sicer odpirajo svoja vrata, vendar se ljudem, ki se, v iskanju možnosti izboljšanja zdravja, obračajo tudi na ponoven stik z naravo oz. z živalmi, torej

terapevtskimi psi, sistemsko ne omogoča zdravljenja z AAI. Hkrati se ignorantski odnos do narave in živali ter njihovega potencialnega terapevtskega učinka na zdravje ljudi kaže predvsem v pomanjkanju interesa za izvajanje raziskav na področju AAI, kar govori o nepriznavanju aktivne vloge terapevtskih psov v vplivu na zdravje ljudi.

Zamir je mnenja, da je v okviru kartezijske in tudi kantovske filozofije z lahkoto legitimiramo vključevanje psov v AAI. Ker so v kartezijski antropocentrični filozofiji živali le sredstvo za doseganje cilja, potem njihova uporaba v namene AAI ni moralno sporna (Zamir 2006, 186). Podoben mačehovski odnos do živali je viden na področju systemskega in zakonodajnega urejanja področja AAI. Z izogibanjem zakonske opredelitve terapevtskih psov in dejavnosti same, se državna politika izogiba vsake odgovornosti glede skrbi za dobrobit terapevtskih psov in priznanju pomembne vloge terapevtskih psov v družbi. Tako terapevtski psi ostajajo nepomembne živali, brez pravic in ki jih lahko človek po mili volji izkorišča. Družba terapevtskim psom ne priznava vloge aktivnih subjektov v spreminjanju družbe na bolje, ampak jih obravnava kot pasivne objekte, ki so tu, da si jih vzamemo. Splošen odnos do narave in živali je še vedno globoko zasidran v antropocentrizmu in kartezijskem mehanicizmu. Na ravni posameznikov, ki so s terapevtskimi psi vzpostavili ljubeč in spoštljiv odnos, se kaže tudi sočuten in spoštljiv odnos do narave na sploh ali pa vsaj zavedanje posledic, ki jih z lastnim ravnanjem povzročaj naravi in živalim. Nasprotno na ravni družbe, narava in živali še niso enakovredne človeku, celo podrejene so mu in ustvarjene z namenom služenja njegovim lastnim interesom.

8 ZAKLJUČEK

V globalnem svetu, ki mu vladata informacijske tehnologije in moderna znanost, se človek vse bolj odtuja od človeka, od enem pa vse več ljudi išče pristen stik z naravo in živalmi. Človek je večino časa svoje evolucije preživel kot lovec in nabiralec v naravnih ekosistemih. Z naravo in z vsemi živimi bitji je živel v harmoničnem odnosu. Naravi je ne le preprosto zaupal in ji pustili, da ohranja svojo avtonomijo, ampak ji je pripisoval tudi duhovno moč.

Z nastopom kmetijske revolucije in udomačevanjem živali se je od narave odtujili in ji zavladal. Prostovoljski odnos človek – narava oz. človek – žival se je spremenil v lastniškega. V tem odnosu je človek pričel naravo podrežati in jo izkoriščati za zadovoljevanje lastnih potreb. Zaupanje med njim in naravo se je prekinilo in nastopil je odnos gospodovanja. Naravi ni več pripisoval duhovne sile, ampak jo je pripisal bogovom. Aristotelova filozofija, ki človeka kot edino racionalno bitje postavi za vladarja sveta in monoteistična antropocentrična krščanska religija, ki človeku podeli naravo v neomajno izkoriščanje, sta zakoličili človekov odnos z naravo. Renesansa je z vzponom humanistične miselnosti v ospredje postavila človeka, antropocentrični odnos do narave pa se je še okrepil z nastopom mehanicistične kartezijske miselnosti. Narava je postala zgolj nekaj materialnega in objekt raziskovanja. Človekov odnos z njo pa popolnoma instrumentalen. Industrijska doba, urbanizacija in kapitalizem kot tržni sistem so še poglobili odtujenost človeka od narave, ki je zgolj še surovina oz. komercialni produkt. Ob koncu 20. stoletja postane jasno, da sta znanost in tehnologija, ki naj bi človeku prinesli napredek, pravzaprav pričeli človeku kopati jamo. Narava in obstoj človeka v njej sta ogrožena. Sodoben človek se tako sooča z nešteto izzivi, pri tem pa se težko znajde v nepregledni množici znanja in informacij, ki mu jih omogoča sodobna informacijska tehnologija. V tej eksistencialni krizi, ki je pravzaprav kriza duha se prične ponovno obračati k naravi po pomoč.

Živali so skozi vso zgodovino spremljale človeka in bile del njegovega življenja. Narava našega odnosa z njimi in način kako jih obravnavamo, sta bila od nekdaj odvisna od tega kako vidimo sami sebe in naše mesto v naravi. V skladu z odtujevanjem od narave in podrejanjem le-te, se je odtujeval in si v lastniškem odnosu prilaščal tudi živali. Samega sebe je izključil iz kraljestva živali, čeprav mu pripada. Med sabo in živalmi je ustvaril ločnico, ki mu je omogočila njihovo uporabo in izkoriščanje. Od udomačevanja dalje, je v odnosu do živali razvil raznolike vloge od simbolnih in religioznih do povsem instrumentalnih. Vsem

človeškim družbam so bile živali od nekdanj materialnega pomena (hrana, volna, usnje, orodje, material za izvajanje poskusov), vir energije (do iznajdbe fosilnih goriv edina pogonska sila) in delovna sila (lov, iskanje pogrešanih, itd.). Po eni strani jih je povečeval kot simbole neznanega in jim pripisoval religiozno vlogo, po drugi pa izkoriščal v športne namene in v lastno zabavo, jih povsem objektiviziral in jih kot avtomate, ki ne čutijo bolečine mučil v znanstvenih eksperimentih ali pa jih je povsem počlovečil in jim odvzel vso naravno entiteto. Dandanes se človek vse bolj zaveda, da živali niso zgolj človeški dizajn, material, ki ga lahko oblikuje tako, da ustreza njegovim potrebam, ampak da so kompleksna bitja, ki vplivajo na življenje drugih in na razvoj družbe kot celote.

Najbolj popularen, intimen a hkrati kompleksen odnos z živalmi, je naš odnos s hišnimi ljubljenci. Odnosi s hišnimi ljubljenci so značilni za različne kulture. Za sodobno zahodno družbo je najbolj znan in popularen človekov odnos s psom. Enostavnega odgovora na vprašanje, zakaj je ravno pes postal tako pomemben v zahodni družbi in kulturi, ni. Življenje psa se že tisočletja prepleta z našim. Tako kot človek, je pes produkt narave in družbe. Je vmesni člen med naravo in družbo. Povezuje divje in udomačeno in hkrati zaseda dvoumno pozicijo na meji med naravo in kulturo.

Pregovorno, je pes človekov najboljši prijatelj. Kako tudi ne, saj je v tisočletjih življenja z nami, človeku pomagal pri najrazličnejših opravilih (lov, varovanje črede in imetja, pašnja ovac, iskanje pogrešanih oseb, itd.), z njim sodeloval in v razmeroma kratkem obdobju, razvil enega najtesnejših odnosov, kar jih ima človek z drugimi vrstami živali. V skupni zgodovini so bili psi tako družabniki človeka kot tudi statusni simbol in celo modni dodatek. V različnih obdobjih zgodovine so bili označeni za ničvredne in umazane ter zato preganjani in živeli kot izobčenci, bili so avtomati, brez razuma in občutka bolečine in zato izkoriščani v najbolj krutih znanstvenih eksperimentih, po drugi strani pa so predstavljali simbol neznanega in igrali tudi vlogo zdravilcev. V viktorijanski se v Angliji razvije kult hišnih ljubljencev, ki so postali živali brez uporabne vloge in imeli zgolj vlogo družabnika. Z vzponom kapitalizma so postali tudi tržno blago.

Do danes je človek z njimi razvil nešteto različnih odnosov. V grobem pa se kaže predvsem naš ambivalenten odnos z njimi. Po eni strani se zdi, da pripadajo privilegirani skupini. So naši družabniki, ki jih vključujemo v vsakdanje socialno življenje. Imenujemo jih družne živali in z njimi razvijamo spoštljiv odnos, ki temelji na zaupanju. Pravimo, da so naši

prijatelji in družinski člani. Po drugi strani pa so v družbi večkrat zaničevani kot zveri in celo demonizirani.

Doživljamo jih kot subjekte ali kot objekte in lastnino, od tega pa je odvisno tudi naše ravnanje z njimi. S psi, ki jim pravimo družni, je človek vzpostavil edinstven odnos in neverjetno tesno vez, podobno tisti, ki jo imamo s prijatelji ali družinskimi člani. Še posebej to velja za t.i. terapevtske pse. Njihovo domnevno zdravilno moč so ljudje cenili že od nekdaj, v sodobni družbi, odtujeni od narave, pa terapevtski psi ponovno dobivajo veljavo.

Medicina 20. stoletja je bolezen definirala kot nekaj objektivnega, čemur je moč znanstveno odkriti vzrok. V zdravljenju je um ločevala od telesa in izključevala učinek uma na telo. Primat v zdravljenju bolezni in negi bolnikov so prevzeli znanstveniki, zdravljenje pa je temeljilo na tehnologiji in farmaciji. Zdelo se je, da je medicina sposobna kontrolirati tveganja za zdravje, ki so bila značilna za moderno družbo. Vendar je v 21. stoletju postalo jasno, da napredek znanja in tehnologij ni pomagal narediti okolja in življenja varnejšega, ampak kompleksnejšega. Spreminjajo se vzroki bolezni, pojmovanje bolezni in dojemanje zdravja. Na zdravje vse bolj vpliva življenjski stil posameznikov, medicina pa še vedno zanemarljivo vpliv okolja in družbe na zdravje. Nove informacijske tehnologije in demokratizacija življenja sta omogočili, da si lahko vsak sam oblikuje mišljenje o lastnem zdravju. Znanje o zdravju in boleznih dandanes ni več izključno v rokah zdravnikov. Vse več ljudi se po pomoč pri zdravljenju obrača na t.i. alternativno medicino oz. nove metode zdravljenja in izboljševanja kvalitete življenja ljudi.

Ena od njih je posredovanje s pomočjo psa. Z novimi metodami, ki jih prostovoljske organizacije izvajajo v sodelovanju z zdravstvenimi, socialno-varstvenimi in izobraževalnimi ustanovami, se skuša terapevtsko pomagati ljudem vseh starosti, ki se v življenju srečujejo z boleznijo ali omejitvijo in jim omogočiti kvalitetnejše življenje. Prostovoljske organizacije hkrati tudi spodbujajo ljudi k sožitju z naravo in živalmi ter medsebojnemu sodelovanju in nesebični pomoči sočloveku.

Ključno vlogo v posredovanju s psom je ključnega pomena terapevtski pes. Terapevtske učinke druženja s psi ugotavlja ne le splošna javnost, ampak jih beležijo tudi strokovnjaki različnih področij zdravstva, psiho sociale in izobraževanja. Vendarle pa je vloga terapevtskih psom v družbi podcenjena. V raziskovalnem delu sem se zato posvetila ravno vlogam, ki jih

terapevtski psi igrajo v življenju različnih akterjev vključenih v posredovanje s pomočjo psa, kako te vloge vplivajo na ohranjanje dobrobiti psa in družbenim pogojem potrebnim za uveljavljanje terapevtskih psov.

Ugotovila sem, da so terapevtski psi v prvi vrsti družni psi, ki s svojimi vodniki vzpostavijo trden in za oba emocionalno zadovoljujoč odnos. Skrbniki jih doživljajo kot čuteča, razumska in zavestna bitja, z lastnimi interesi, željami in nameni. Verjamejo v njihove visoko razvite miselne sposobnosti, z njimi komunicirajo in razvijejo odnos medsebojne naklonjenosti in brezpogojne ljubezni. Od njih se učijo in osebno rastejo. Ravno zaradi te močne vezi in medsebojnega zaupanja, ki se ustvari med skrbnikom in družnim psom se lahko skupaj vključujejo tudi v programe terapevtske pomoči ljudem. Terapevtski psi so prvovrstni pomočniki pri lajšanju zdravstvenih težav in izboljševanju kvalitete življenja posameznikov. V življenju vodnikov igrajo različne vloge. Vodnikom so v prvi vrsti družabniki. V ponos so jim in jim pomagajo pri vzpostavljanju pozitivne samopodobe, poleg tega pa vodniki skupaj s terapevtskimi psi ustvarijo tudi svojo družbeno identiteto kot prostovoljci, ki spoštujejo živali in pomagajo ljudem. Med delovanjem v ustanovah so terapevtski psi njihovi delovni partnerji ali sodelavci. Včasih jih imenujejo tudi pripomočki, vendar poimenovanje ostane le na ravni retorike in ne vpliva na njihovo dobrobit. Čeprav terapevtski psi pomagajo vodnikom tudi pri izboljševanju njihove lastne dobrobiti in vodnik nek način odloča o življenju svojega štirinožnega prijatelja ter je ta od njega odvisen, pa ta odvisnost ne pomeni, da med njima ne vlada spoštovanje in zaupanje. Njuno družabništvo temelji na prostovoljstvu, tudi med opravljanjem dela, kar pomeni, da od psa ne more zahtevati nekaj, česar ne zmore, ampak lahko vzame. Vodniki svojih terapevtskih psov ne izkoriščajo, ampak zgolj uporabljajo v namene nesebične pomoči drugim ljudem. Pri tem skrbno pazijo na zagotavljanje dobrobiti psa. Vodniki se zavedajo, da brez svojih terapevtskih psov ne bi mogli početi tega, kar počnejo oz. da so za njuno sodelovanje odločilnega pomena prav visoke miselne sposobnosti psa, da vzpostavi tako intimen medvrsten odnos. Terapevtski psi so ključna vez med vodnikom, strokovno osebo in uporabnikom vključenim v terapevtski ali izobraževalni proces. Strokovnim osebam predstavljajo neprecenljive pomočnike pri ustvarjanju pozitivnega ozračja in zaupne vezi med njimi in uporabnikom. So njihovi sodelavci, delovni partnerji in celo so-terapevti. Tudi strokovne osebe jih občasno označijo za pripomočke, vendar s poudarkom na tem, da so terapevtski psi živi pripomočki, ki si zaslužijo največjo možno mero pozornosti in obzirnega ravnanja z njimi. Uporabnikom terapevtski psi pomenijo ogromno. Sproščajo jih in razveseljujejo, motivirajo in pomagajo pri osvajanju novega znanja

in veščin, pozorno jim prisluhnejo in jih tolažijo, izkazujejo jim naklonjenost, jim dajejo občutek varnosti in sprejetosti. S sprožanjem teh občutkov jim dvigujejo samozavest in samospoštovanje. Predstavljajo jim torej pomembno emocionalno in socialno podporo in posledično vplivajo tudi na njihovo zdravje ter kvaliteto življenja. Staršem in svojcem uporabnikov največ pomeni videti svojega bližnjega veselega, pozitivno naravnane, sproščene in brez prisotnosti bolečine. Terapevtski psi jim predstavljajo žarek upanja, da so čudeži mogoči. Poleg tega terapevtski psi, v ustanovi, ki jo obiskujejo, na splošno ustvarjajo pozitivno ozračje in vplivajo na dobro počutje zaposlenih in tudi obiskovalcev.

Terapevtski psi so neprecenljivi pomočniki ravno zaradi svojih neverjetnih sposobnosti, da vzpostavijo tesne medvrstne odnose. Tudi sodobna nevrološka znanost, vedenjske raziskave psov in sociološke študije odnosov z njimi dokazujejo, da brezpogojna ljubezen in naklonjenost, ki nam jo psi na splošno izkazujejo v odnosih z nami, niso le naše antropomorfne percepcije.

Kljub temu, da postajajo terapevtski psi med ljudmi vse bolj zaželeni, pa se zdi, da njihova vloga v družbi še vedno ni razumljena. Za splošno javnost so terapevtski psi tisti prijazni psi, ki se božajo, v resnici pa so veliko več, le da jim družba še ne priznava aktivne vloge v pomenu za zdravje in dobro počutje ljudi. Tudi mediji terapevtske pse predstavljajo kot super pse, ki pomagajo ljudem. Po eni strani ta napačna interpretacija 'prinaša denar', po drugi strani pa organizacijam in psom povzroča škodo, ker psa ne razume takšnega kot je.

Med svojim raziskovanjem sem ugotovila, da so vzroki ne/sprejemanja oz. ne priznavanja aktivne vloge terapevtskim psom različni. V osnovi človekov odnos do psov temelji v ambivalentnem dojetanju psa oz. hkratnem dojetanju subjekta naklonjenosti in objekta gospodovanja. Mišljenje ljudi, kljub zavedanju družbe o nujnosti spremembe odnosa do narave in živali, je žal še vedno zakoreninjeno v antropocentrični in mehanicistični kartezijski ideologiji.

Za napačno razumevanje vloge terapevtskih psov in posledično njihovo ne/sprejemanje v družbi, smo v prvi vrsti krivi vodniki in strokovne osebe same, ki terapevtske pse in njihovo vlogo nemalokrat napačno predstavljamo v javnosti. Poleg tega napačno predstavljamo tudi prostovoljsko osnovo dela. Premalo namreč poudarjamo njihove izjemne kognitivne sposobnosti in da terapevtski psi niso le človeški dizajn, avtomat, namenjen ljudem v

uporabo, ampak živa bitja, sposobna razmišljati in čutiti, z ljudmi sodelovati in komunicirati ter jasno izražati lastne interese in želje, torej zavestno in namerno delovati. Ceniti jih moramo zaradi tega, kar so, torej da so hkrati naravna in družbena bitja, ne pa zaradi tega, kar bi lahko bili, če ne bi bili tako podobni živalim. Sprejeti jih moramo kot enakovredne socialne partnerje. Pri uresničevanju tega igra pomembno vlogo izobraževanje vseh, ki delujemo v posredovanju s pomočjo psa, ki ga je potrebno okrepiti predvsem v delu, ki se nanaša na poznavanje psa. Vredno bi bilo razmisliti tudi o spremembi naziva vodnikov terapevtskih psov, ki bi izražal naše dobro poznavanje psov. Ravno tako bi k boljšem razumevanju terapevtskih psov in njihove vloge pripomogli z vključevanjem znanja o terapevtskih psih in posredovanja s pomočjo psa v kurikulum izobraževanja tako v srednjih šolah kot tudi v okviru dodiplomskega in podiplomskega študija fakultet. Vredno bi bilo razmisliti o vzpostavitvi interdisciplinarnega izobraževalnega programa.

Eno od težav pri uveljavljanju predstavljajo tudi raznolike definicije dejavnosti in njenih programov ter neenotnost standardov izvajanja dejavnosti med različnimi organizacijami s tega področja. To v razumevanje področja vnaša zmedo.

Za njihovo ne/sprejemanje je odgovorna tudi marginalizacija s strani znanosti, predvsem medicinske stroke. Moderna znanstvena medicinska stroka je namreč zdravljenje zreducirala na telesni vidik, primat v zdravljenju podelila zdravnikom in zdravstvenim delavcem, pri zdravljenju pa se je zanašala na tehnologijo in farmacijo. Zanemarjala je um in njegov vpliv na zdravje človeka ter preučevanje le-tega zavračala z izgovorom o neobjektivnosti preučevanja in dokazovanja. Nove metode zdravljenja, ki temeljijo na holističnem pogledu na zdravje in zdravljenje človeka predstavljajo že uveljavljenim terapevtskim sistemom neke vrste konkurenco in strah pred izgubo legitimnosti. To je predvsem očitno v pomanjkanju raziskav s področja posredovanja s pomočjo psa v medicini. V znanosti je namreč še precej močan vpliv kartezijske filozofije, ki psom ne priznava aktivne vloge v odnosih z ljudmi in njihovo vedenje zreducira zgolj na instinkte in pogojne reflekse, zavesti psa pa ne upošteva. Poleg tega je znanstvena medicina pod vprašaj postavlja tudi vprašanje antropomorfizma in s tem placebo učinka. Takšen pristop korenini v modernističnem znanstvenem dojemanju narave, ki naravo zreducira zgolj na materialno in njene kvantitativne značilnosti, nekaj kar je moč objektivno meriti in z znanstvenimi eksperimentalnimi metodami dokazati. Seveda pa je v ozadju odklonilnega odnosa potrebno upoštevati tudi, da obstaja za to komercialni interes. Strokovnjaki s področja posredovanja s pomočjo psa in odnosov s psi pa tudi opozarjajo, da

so bile dosedanje izvedene raziskave pomanjkljive, nenatančne in celo konfliktne in zavajajoče. Torej je skepticizem medicine do neke mere celo upravičen. Kljub temu so raziskave nakazale, da zdravilni učinki psov na ljudi temeljijo na vezi, ki jo je pes sposoben vzpostaviti s človekom oz. na njunem medsebojnem odnosu, zato je pomembno, da znanost razišče kako odnos nastane in se razvija. Tudi novejša nevrološka raziskava psov kažejo spodbudne rezultate. Zato strokovnjaki s področja preučevanja odnosov s psi predlagajo tudi metodologijo, ki bi omogočala raziskati ne le človeško ali pasjo plat odnosa, ampak medvrsten odnos kot celoto. V raziskavah bi združili znanja in metode raziskovanja v naravoslovju in družboslovju ter s tem presegli ločnico, ki jo postavljamo med naravoslovnimi in družboslovnimi znanostmi, pa tudi ločnico med naravo in družbo na sploh. Na ne/sprejemanje dejavnosti in terapevtskih psov vpliva tudi neurejena zakonodaja s tega področja, predvsem pa se tako omogoča napačno in nestrokovno izvajanje dejavnosti, ki škoduje vsem udeleženi, tudi tistim najbolj nedolžnim in ranljivim v celotnem procesu, to so terapevtski psi in uporabniki. V Sloveniji in tudi v večini drugih držav izvaja kot prostovoljska dejavnost. Izvajanje dejavnosti kdo so nosilci in kašni so pogoji izvajanja dejavnosti v Sloveniji ni opredeljeno z nobenim zakonom niti s pravilniki, ki bi veljali na nacionalni ravni. Podobna situacija je tudi v drugih evropskih državah, z izjemo Avstrije, Nemčije, Italije, Velike Britanije in skandinavskih državah, kjer je terapija s pomočjo živali že vključena v zdravstveni in psihosocialni sistem. Tu se postavlja veliko vprašanje ali naj se dejavnost profesionalizira in vključi v zdravstveni in psihosocialni sistem ali naj ostane prostovoljska in amaterska dejavnost. Ugotovila sem, da je dejavnost in pogoje izvajanja nujno opredeliti z zakoni in pravilniki na nacionalni ravni ter s striktnim izvajanjem zakonodaje preprečiti napačno oz. nestrokovno izvajanje dejavnosti.

Glede vključevanja v zdravstveni in psihosocialni sistem sem prišla do zaključkov, da bi dejavnost lahko vključili kot metodo, ki se lahko uporablja v okviru že priznanih metod zdravljenja ali izboljševanja kvalitete življenja posameznika. Posredovanje s pomočjo psa bi se izvajalo v sodelovanju prostovoljske organizacije, ne posameznih terapevtskih parov, in zdravstvenih, socialno-varstvenih in izobraževalnih ustanov, v katerih bi strokovne osebe na podlagi zdravstvene napotnice ali odločbe ustrezne službe, ki ureja področje dela strokovne osebe, izvajale dejavnost. Vključitev v zdravstveni in psihosocialni sistem, bi organizacijam odprla možnost pridobitve dodatnih sredstev za svoje delovanje, ustanovam bi omogočila lažje odločanje pri uvajanju AAI v obstoječe programe, strokovnim osebam pa omogočila lažje odločanje za uporabo metode. Profesionalizacija dejavnosti bi po dugi strani

prostovoljskim organizacijam odvzela določeno stopnjo avtonomije v odločanju glede organizacije in izvedbe dejavnosti, sprašujem pa se tudi ali bi organizacije s sedanjimi kapacitetami, torej s številom razpoložljivih terapevtskih parov, lahko izpolnjevale svoje dolžnosti. Vključevanje AAI v samoplačniški sistem, torej kot eno od zdravilskih dejavnosti, odpira vprašanje izkoriščanja psov in s tem ne pride v poštev kot način ureditve področja.

Vloga terapevtskih psov je mnogokrat narobe razumljena ali podcenjena tudi zaradi prostovoljske podlage delovanja organizacij s področja posredovanja s pomočjo psa. Vendar je, poleg prej izpostavljenega vprašanja glede izkoriščanja psa, prostovoljska osnova delovanja organizacij pomembna tudi z vidika solidarnosti in zmanjševanja neenakosti v družbi. Prostovoljci s svojimi terapevtskimi psi nemalokrat nadomestimo socialno funkcijo družbe, saj vse uporabnike obravnavamo kot enake in enako vredne našega znanja in časa. Organizacija, ki deluje na prostovoljski osnovi ljudi združuje na podlagi skupnega interesa po znanju, druženju in pomoči drugim, ne pa na podlagi finančnega interesa. Spodbuja k druženju, kolektivnem duhu, pomoči sočloveku in promociji dobrobiti vseh svojih članov. Prostovoljsko udejstvovanje s terapevtskimi psi torej, nasprotno od trendov v sodobni družbi, ljudi združuje in jih ponovno povezuje z naravo in živalmi, ter s tem ljudi uči, kaj pomeni biti človek. Je pa na nas prostovoljcih, da naše delovanje pravilno predstavljamo ter mu s tem dvigujemo ceno.

Vprašanje, ki se postavlja je, kako omogočiti sprejemanje in pravilno razumevanje vloge terapevtskih psov v družbi? Nekatero ukrepe sem že omenila: izobraževanje izvajalcev, izvajanje kvalitetnih raziskav in vključevanje znanja o področju v izobraževalni sistem. Da pa bomo dosegli premike tudi na področju zakonodaje bodo potrebni več kot le parcialni koraki in dobra volja posameznikov.

Prvi korak vidim v organizaciji posveta med organizacijami in seznanitev s stanjem, pričakovanji, željami in idejami glede ureditve statusa AAI. Ena od možnosti je oblikovanje neformalne mreže ali formalne za skupno nastopanje na nacionalni ravni ter povezovanje z mednarodnimi ustanovami zaradi izmenjave informacij in akumuliranja znanja. Prva naloga neformalne ali formalne mreže bi bila vzpostavitev enotnih standardov izobraževanja in delovanja v AAI ter uskladitev le-teh z mednarodnimi standardi, druga naloga pa pridobitev jasnih informacij glede zakonske ureditve AAI v Evropski uniji in drugod po svetu. Drugi korak je organizacija posveta tudi z drugimi odločilnimi akterji: pristojnimi ministrstvi in

ostalimi državnimi institucijami pristojnimi za uveljavljanje dejavnosti, odgovornimi v ustanovah in strokovnimi osebami ter tudi s Kinološko zvezo Slovenije z namenom soočenja vseh s problematiko, z namenom predstavitve možnih rešitev le-te in s sklenitvijo dogovora o začetku reševanja problematike.

Tom Regan, eden vodilnih filozofov v raziskovanju pravic živali, je pred leti zapisal, da je prišel čas, da pričnemo živali jemati resno (Regan v Fox 2010, 37). Organizacije, ki se ukvarjamo s področjem posredovanja s pomočjo psa, smo mnenja, da je prišel čas, da pričnemo terapevtske pse jemati resno.

9 LITERATURA

1. *Ambasadorji nasmeha, Slovensko društvo za terapije s pomočjo živali*. 2015. Dostopno prek: <http://ambasadorji-nasmeha.si> (20. junij 2015)
2. Arluke, Arnold in Clinton R. Sanders. 1996. *Regarding Animals*. Philadelphia: Temple University Press.
3. Beck, Ulrich. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications Ltd. Dostopno prek: BookZZ.
4. Chandler, Cynthia K. 2005. *Animal Assisted Therapy in Counseling*. New York: Routledge. Dostopno prek: BookZZ.
5. Clutton – Brock, Juliet. 1994. The unnatural world: behavioural aspects of humans and animals in the process of domestication. V *Animals and human society: changing perspectives*, ur. Aubery Manning in James Serpell, 23 – 35. London, New York: Routledge.
6. Clutton – Brock, Juliet. 1995. Origins of the Dog: Domestication and Early History. V *The Domestic Dog: its Evolution, Behaviour and Interactions with People*, ur. James Serpell, 7 – 20. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Cohen, Esther. 1994. Animals in medieval perspectives: the image of the ubiquitous other. V *Animals and human society: changing perspectives*, ur. Aubery Manning in James Serpell, 59 – 80. London, New York: Routledge.
8. Coren, Stanley. 1996. *Inteligenca psov: pasja zavest in sposobnost razmišljanja*. Ljubljana: Dedal.
9. Descola, Philippe. 2004. Deconstructing Natures: Symbolic Ecology and Social Practice. V *Nature and Society: Anthropological Perspectives*, ur. Descola Philippe in Gísli Pálsson, 82 – 102. New York: Taylor & Francis e – Library. Dostopno prek: BookZZ.
10. Dimond – Davis, Kathy. 2002. *Therapy dogs: Training Your Dog to Reach Others*. Washington: Dogwise publishing.
11. Evropska Komisija. 2013. *Welfare of companion animals in Europe: views and perspectives*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/dgs/health_food-safety/information_sources/docs/ahw/aw_newsletter_07_201307_en.pdf (7. avgust 2014).
12. Grandin, Temple in Catherine Johnson. 2009. *Animals Make Us Human: Creating the Best Life for Animals*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company.

13. FEDIAF The European Pet Food Industry Federation. 2012. *Facts and Figures 2012*. Dostopno prek: http://www.fediaf.org/fileadmin/user_upload/Secretariat/facts_and_figures_2012.pdf (7. avgust 2014).
14. Fine, Aubrey H. in Alan Beck. 2010. Understanding our kinship with animals: input for health care professionals interested in the human/animal bond. V *Handbook on Animal-Assisted Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice*. ur. Aubrey H. Fine, 6 – 15. San Diego, Calif: Academic Press.
15. Fisher, Theresa. 2014. Brain Scans Reveal What Dogs Really Think of Us. *Science.Mic*, 20. november. Dostopno prek: <http://mic.com/articles/104474/brain-scans-reveal-what-dogs-really-think-of-us> (17. avgust 2015).
16. Fox, Mary. 2010. Taking Dogs Seriously. *Law, Culture and the Humanities* 6 (1). Dostopno prek: <http://lch.sagepub.com/content/6/1/37.full.pdf+html> (25. april 2014).
17. Franklin, Adrian, Michael Emmison, Donna Haraway in Max Travers. 2007. Investigating the Therapeutic Benefits of Companion Animals: Problems and Challenges. *Qualitative Sociology Review* 3 (1). Dostopno prek: http://www.qualitativesociologyreview.org/ENG/Volume6/QSR_3_1_Franklin_Emmison_Haraway_Travers.pdf (8. avgust 2014).
18. Giddens, Anthony. 2007. *Sociologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, d.o.o.
19. Grandin, Temple in Catherine Johnson. 2009. *Animals Make Us Human: Creating the Best Life for Animals*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company.
20. Harari, Yuval Noah. 2015. *Sapiens: kratka zgodovina človeštva*. Ljubljana: Mladinska knjiga Založba.
21. Ingold, Tim. 1994. From trust to domination: an alternative history of human-animal relations. V *Animals and Human Society: Changing Perspectives*, ur. Aubrey Manning in James Serpell, 1 – 22. London: New York: Routledge.
22. *Intermountain Therapy Animals*. 2015. Dostopno prek: http://www.therapyanimals.org/Read_Team_Steps.html (17. julij 2015).
23. *International Society for Animal Assisted Therapy*. 2015. Dostopno prek: www.aat-isaat.org (17. julij 2015).
24. Irvine, Leslie. 2004. *If You Tame Me: Understanding Our Connection with Animals*. Philadelphia: Temple University Press.
25. Kahn, Peter H., Jr., Rachel L. Severson in Jolina H. Ruckert. 2009. The Human Relation With Nature and Technological Nature. *Current Directions in Psychological Science*. 18

- (1). Dostopno prek: http://depts.washington.edu/hints/publications/Human_Relation_Technological_Nature.pdf (8. avgust.2015).
26. Kalof, Linda. 2007. *Looking at Animals in Human History*. London: Reaktion Books Ltd.
27. Katcher, Aaron H. in Alan M. Beck. Newer and older perspectives on the therapeutic effects of animals and nature. V *Handbook on Animal-Assisted Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice*. ur. Aubrey H. Fine, 49 – 58. San Diego, Calif: Academic Press.
28. Kirm, Andrej. 2004. *Narava, družba, ekološka zavest*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
29. Kos, Drago. 1997. Refleksno dojemanje ne-varnosti. *Časopis za kritiko znanosti* 25 (183). Dostopno prek: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-3QW90NCW/?query=%27keywords%3d%C4%8Casopis+za+kritiko+znanosti%27&pageSize=25> (22. junij 2015).
30. Kreft, Samo. 2015. Komplementarna in alternativna medicina – o čem se sploh pogovarjamo? V *Znanstveno-kritičen pogled na komplementarno in alternativno medicino*, ur. Nina Kočever Glavač in Alenka Zvonar Pobirk, 7 – 15. Ljubljana: Fakulteta za farmacijo. Dostopno prek: https://www.google.si/search?q=znanstveno+kriti%C4%8Den+pogled+na+komplementarno+in+&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=bavZVYO SPIGwUrztKkgN (15. avgust 2015).
31. Kruger, Katherine A. in James A. Serpell. 2010. Animal-assisted interventions in mental health: definitions and theoretical foundations. V *Handbook on Animal-Assisted Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice*. ur. Aubrey H. Fine, 33 – 48. San Diego, Calif: Academic Press.
32. Marinšek, Maksimiljana in Maks Tušak. 2007. *Človek – žival: zdrava naveza*. Maribor: Založba Pivec.
33. Menache, Sophia. 1998. Dogs and Human Beings: a Story of Friendship. *Society and Animals*. 6 (1). Dostopno preko: https://www.animalsandsociety.org/assets/library/369_s616.pdf (11. september 2014).
34. Morrison, Michele L. 2007. Health Benefits of Animal – Assisted Interventions. *Complementary Health Practice Review*. 12 (1). Dostopno prek: <http://chp.sagepub.com/content/12/1/51.full.pdf+html> (25. maj 2014).
35. Munro, Lyle. 2004. Animals, 'Nature' and Human Interest. V *Controversies in Environmental Sociology*, ur. Rob White, 61 – 76. New York: Cambridge University Press.

36. Newmyer, Stephen Thomas. 2011. *Animals in Greek and Roman Thought: a Source Book*. Dostopno prek: BookZZ.
37. Nibert, David. 2003. Humans and Other Animals: Sociology's Moral and Intellectual Challenge. *International Journal of Sociology and Social Policy* 25 (3). Dostopno prek: <http://dx.doi.org/10.1108/01443330310790237> (2. junij 2014).
38. Peggs, Kay. 2012. *Animals and Sociology*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
39. PET – Pasja enota terapevtov, Zavod za terapijo s pomočjo psov. 2014. *Pravilnik o strokovnem delu Zavoda PET*. Ljubljana: Strokovni svet Zavoda PET.
40. *Pravilnik o zaščiti hišnih živali* Ur. l. RS 51/2009. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=93040> (12. november 2014).
41. Preece, Rod in David Fraser. 2000. The Status of Animals in Biblical and Christian Thought: a Study in Colliding Values. *Society & Animals* 8 (3). Dostopno prek: https://www.animalsandsociety.org/assets/library/419_s832.pdf (13. julij 2015).
42. Ritvo, Harriet. 1987. *The Animal Estate. The English and Other Creatures in the Victorian Age*. Cambridge: Harvard University Press.
43. Russell, Nerissa. 2002. The Wild Side of Animal Domestication. *Society & Animals* 10 (3). Dostopno prek: https://animalsandsociety.org/assets/library/465_s1034.pdf (26. maj 2014).
44. Sanders, Clinton R. 1999. *Understanding Dogs: Living and Working with Canine Companions*. Philadelphia: Temple University Press.
45. Schwabe, Calvin W. 1994. Animals in the ancient world. V *Animals and human society: changing perspectives*, ur. Aubery Manning in James Serpell, 36 – 58. London, New York: Routledge.
46. Serpell, James A. in Elizabeth Paul. 1994. Pets and development of positive attitudes to animals. V *Animals and human society: changing perspectives*, ur. Aubery Manning in James Serpell, 127 – 144. London, New York: Routledge.
47. Serpell, James A. 1995a. From Paragon to Pariah: Some Reflections on Human Attitudes to Dogs. V *The Domestic Dog: its Evolution, Behaviour and Interactions with People*, ur. James Serpell, 245 – 256. Cambridge: Cambridge University Press.
48. Serpell, James A. 1995b. Introduction. V *The Domestic Dog: its Evolution, Behaviour and Interactions with People*, ur. James Serpell, 1 – 4. Cambridge: Cambridge University Press.
49. Serpell, James A. 1996. *In the Company of Animals: A Study of Human – Animal Relationships*. Cambridge: Cambridge University Press.

50. Serpell, James A. 2010. Animal-assisted interventions in historical perspective. V *Handbook on animal-assisted therapy: theoretical foundations and guidelines for practice*. ur. Aubrey H. Fine, 17 – 32. San Diego, Calif: Academic Press.
51. Serpell, James A., Raymond Coppinger, Aubrey H. Fine in Jose M. Peralta. 2010. Welfare considerations in therapy and assistance animals. V *Handbook on Animal-Assisted Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice*. ur. Aubrey H. Fine, 481 – 503. San Diego, Calif: Academic Press.
52. Slovensko društvo za terapijo s pomočjo psov Tačke pomagacke. 2015. Dostopno prek: <http://www.tackepomagacke.si> (2. junij 2015).
53. Thomas, Keith. 1983. *Man and the Natural World: Changing Attitudes in England 1500 – 1800*. London: Penguin Books Ltd.
54. Tovey, Hillary. 2003. Theorising Nature and Society in Sociology: The Invisibility of Animals. *Sociologia Ruralis* 43 (3). Dostopno prek: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9523.00241/pdf> (25. maj 2014).
55. Tzachi, Zamir. 2006. The Moral Basis of Animal-Assisted Therapy. *Society&Animals*. 14 (2). Dostopno prek: https://www.animalsandsociety.org/assets/library/610_moralsofanimalassistedthe.pdf (2. junij 2014).
56. *Zakon o izenačevanju možnosti invalidom (ZIMI)*. Ur. l. RS. 94/2010. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=100876> (16. november 2014).
57. *Zakon o zaščiti živali (ZZZiv-UPB2)*. Ur. l. RS 43/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200743&stevilka=2354> (14. september 2014).
58. *Zakon o zdravilstvu (ZZdrav)*. Ur. l. RS 94/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2007-01-4685> (15. avgust 2015).
59. White, Lyn Jr. 1967. The Historical Roots of Our Ecologic Crisis. *Science, New Series* 155 (3767). Dostopno prek: https://www.drexel.edu/~media/Files/greatworks/pdf_fall09/HistoricalRoots_of_EcologicalCrisis.ashx (13. julij 2015).
60. Constitution of the World Health Organization. 2006. Dostopno prek: http://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf (23. avgust 2015).

PRILOGE

PRILOGA A: Vtisi otrok 1. – 8. razred, Osnovna šola Ketteja in Murna Ljubljana

23. junij 2014

Domen: *»Meni je bilo všeč. Rad bi imel terapevtskega psa pri pouku.«*

Žiga: *»Igre s psi so bile zabavne. Na začetku mi je bilo dolgčas, potem pa mi je postalo zabavno.«*

David: *»Igre so mi bile všeč. Naučil sem se nove stvari. Na začetku sem bil še zaspan, potem sem imel več energije.«*

Anela: *»Izvedela sem novosti o psih in sem se veliko naučila. Bolj sproščena sem bila.«*

Glorija: *»Žana je bila puhasta. Igre so mi bile všeč. Ko sem božala psa, mi je bilo prijetno. Narisala bom sliko Žane, da jo pošljemo gospe Nani.«*

Maja: *»Bilo mi je zanimivo, igrivo.«*

Robi: *»Všeč mi je bila družba psov. Po navadi nimamo takega pouka in bi ga rad še imel na ta način. Psa sta bila dobro zdresirana, kar me je presenetilo.«*

Leja: *»Všeč mi je bilo, ko je bil pes na poligonu, ker to zmore in razume.«*

Bor: *»Ko božam psa, sem navdušen.«*

Uroš: *»Izvedel sem, da psi ne vidijo rdeče barve. Poligon mi je bil zanimiv, ko je pes preskakoval. Počutil sem se sproščenega.«*

Lea: *»Počutila sem se bolj sproščena. Všeč mi je bilo sporazumevanje s psi brez besed – z gibi. Začutila sem ljubezen do živali.«*

Fatmire: *»Ko sem božala Gajo, me je spomnilo na mojega psa. Čutila sem, da me razume in čutila sem njeno ljubezen.«*

Vanesa: *»Zabavno, sproščeno.«*

Gašper: *»Malo me je bilo strah, vendar sem bil potem sproščen.«*

Maks: *»Ko sem izvedel, da pridejo k nam psi, sem bil vesel. Spoznal sem, da je za psa treba zelo skrbeti. Razmišljal sem o tem, kako bi mi bilo, če bi imel psa. Veliko sem se naučil.«*

9 otrok od 15-ih je dejalo, da bi imeli terapevtskega psa pri pouku.

Zapisala: Petra Guček Tomšič, prof. def. (izvajalka dodatne strokovne pomoči)

PRILOGA B: Vtisi starostnikov Doma starejših Logatec

21. junij 2015

Veronika: »Druženja so prijetna. Zmeraj z veseljem pridem. Predvsem je lepo biti v družbi. Radi se poveselimo. Fjord je pameten. Vse razume. Škoda, da ne zna govoriti!«

Almira: »Jaz bi ga kar domov vzela. On je taka dušica, da bi ga kar imela. Tudi sama sem imela psa, ki me je vsak dan pospremil na avtobusno postajo in tudi počakal, ko sem se vrnila.«

Zvonimir: »Že od majhnega sem navdušen nad psi, moj stric in dedek sta ga imela in rad sem bil v njegovi družbi. Druženja s Fjordom me vrnejo v ta čas, ko sem odraščal in sem se imel zelo lepo. Druženje mi predstavlja svobodo, sproščeno mišljenje. Je prijetna dopolnitev mojega vsakdana. Trudim se, da bi čim boljše zapolnil čas. A veste koliko sem star? Čez pol leta bom 90.«

Jože: »Tudi mi smo imeli psa. Praktično celo življenje sem imel psa. Mi je prijetno ob druženju. Zažvižgam pred vrati pa pride. Pse imam rad.«

Zapisala: Mojca Tuljak, dipl. del. ter.

PRILOGA C: Vtisi mame uporabnika

16. november 2011

Primer dobre prakse, kako terapevtski par otroku omili bolezen in njihov pozitiven vpliv na celotno otrokovo družino

Zgodilo se je 29. septembra 2010. Dopoldan v službi se mi je ustavil čas, ko sem prejela klic šolske tajnice, da čakajo na rešilni avtomobil, ki bo mojega sina Miha odpeljal na Pediatrično kliniko. K sreči sem v službi blizu Pediatrične klinike in sem bila pri sinu takoj, ko so ga pripeljali. Pogled na nemočnega sina, ki je sicer krepak enajstletnik, me je zelo prizadel. Solze so nehote stekle po obrazu, kljub temu, da sem želela biti močna zaradi sina. Mož, ki je bil z menoj, me je objel in skupaj sva bodrila našega Miha, ki je ležal na preiskovalni mizi. Še bolj me je zbolelo, ko Miha ni mogel vstati, kaj šele hoditi, saj ni imel niti najmanjše moči v nogah. Na nevrološkem oddelku je Miha dobil svojo posteljo in junaško opravil potrebne preiskave. Tudi bolnišnična učiteljica ga je obiskala in nam misli ter strahove vsaj za hip odgnala s pogovorom o šoli. Dan se je prevesil v popoldan, ko Miha še vedno ni imel moči samostojno stopiti na noge. In takrat se je zgodilo. Na oddelek sta prišli – Nina Mitrič in njena psička Avša. Miha, ki obožuje živali, se je sprostil, z Avšo sta sodelovala in celo njegova najmlajša, triletna sestra Tisa je lahko Avši povezala rep s povojem in jo česala. In nato – za nas čudež – je Miha z Avšino pomočjo naredil samostojne korake. Sicer okorne in težke, a to so bili koraki brez naše pomoči, brez opore. Zaradi Mihovega navdušenja nad Avšo in zaradi terapevtskega učinka Avše nad Mihom, smo sprejeli povabilo gospe Nine in šli 4. oktobra v Celje na pasjo razstavo. Prijazna gospodična nam je povedala, da sta Nina in Avša v dvorani, kjer se pripravljata na nastop. Pohiteli smo v dvorano in navdušeni dočakali naši zvezdi. Glede na vse skupaj sem pričela razmišljati o ponovnem snidenju Miha in Avše, mogoče kar v šoli. Gospa Špela Mihevc iz Zavoda Zarja, mi je prijazno ponudila pomoč in dala kontakt gospe Nine, za kar se ji ponovno zahvaljujem. Gospa Nina je bila takoj »za« in predlagala, da bi bil njun obisk v šoli presenečenje za Miha. V Osnovni šoli Martina Krpana v Ljubljani, katero obiskuje naš sin, sem za mnenje in privolitev prosila gospo ravnateljico Barbaro Žitnik Ternovec, Mihovo razredničarko gospo Tatjano Trček in svetovalni delavki gospo Iris Kravanja Šorli ter gospo Tatjano Božič Geč. Vsem skupaj se iskreno zahvaljujem, da so prisluhnile moji želji presenetiti Miha, me razumele in nesebično podprle. Od ideje do realizacije sta minila skoraj dva meseca in le s težavo sem skrivnost zadržala pred Mihom in obema hčerkama, saj sem bila resnično vesela in hvaležna za tako pozitiven odnos vseh

sodelujočih. Res sem komaj čakala, da pride veliki dan. In končno je prišel 29.november, dan našega presenečenja. Tisti dan sem šla prej iz službe, saj gospe Nine nisem želela same prepustiti, da išče Mihovo učilnico. Na poti v šolo sem srečala hčerko Brino, ki je s poukom ravno zaključila. Vprašala me je, kaj počnem tako zgodaj v bližini šole. Takrat sem ji povedala za skrivnost, da se dobim z Nino in Avšo, ki bosta Miha obiskali med poukom. Brina je začela od navdušenja kar skakati in vriskati ter me prosila, če gre lahko z menoj. Seveda sem ji dovolila. Z gospo Nino in Avšo smo skupaj odšle v šolo. Brina si je zelo želela v Mihov razred, a je razumela, da je to presenečenje za Miha, zato sva odšli domov. Tam sem nestrpno pričakovala Ninin telefonski klic. Ko so učenci že imeli pouk, sta v razred nenapovedano vstopili Nina in Avša. Ves razred je govoril: »kuži, kuži«, Miha pa je kot pribit sedel na stolu (doma mi je povedal, kako mu je ob pogledu na Avšo srce močno razbijalo). Gospa Nina je učencem rekla, naj dvigne roko tisti, ki ve, kako je psu ime. In tako se je začelo. Povabila je Miha k tabli, kjer je povedal, kako mu je Avša pomagala v bolnišnici in kako brez nje takrat ne bi preživel. Za pogum in za predstavitev je Miha prejel zlato medaljo, knjigo o psih s prekrasnim posvetilom in Avšin portret. Avša je vsem učencem pokazala nekaj svojih spretnosti, gospa Nina pa jim je povedala, kako se pravilno skrbi za psa. Nato je Miha Avšo držal na povodcu in vsi učenci so jo lahko pobožali. Napravili so tudi nekaj prekrasnih fotografij, ki bodo vsem nam v spomin na čudovit dan. Ko je Miha prišel iz šole, se je začudil, da sem že doma. Na moje vprašanje, kako je bilo v šoli, se je razgovoril o dogodku. Pripovedoval je s takšnim žarom v očeh, da ga je bilo veselje poslušati in gledati. Šele ko je končal s pripovedjo, sem mu povedala, da že vse vem. Najbolj me je ganilo, ko mi je Miha zvečer še enkrat vse povedal in da ga je Avša prišla obiskat točno dva meseca po prvem snidenju. Rekel je, da se je 29. septembra spraševal, zakaj se morajo ravno njemu dogajat take hude stvari, da zdaj pa ve: če ne bi takrat zbolel, ne bi spoznal Avše in Nine ter tako nikoli ne bi doživel takšnega presenečenja. Verjamem, da mu bo ta dan ostal v spominu za celo življenje, saj je bilo presenečenje tako čudovito in ganljivo. Gospa Nina me je razveselila z izjavo, da ima Miha resnično ogromno znanja o psih, predvsem pa, da jo vsakokrat preseneti s svojo ljubeznijo do psov. Na tem mestu se ponovno iz vsega srca zahvaljujem gospe Nini za njeno razumevanje in pomoč. S svojo iskreno dobro voljo pomagati otroku, je pomagala tudi nam, ostalim članom Mihove družine, ki smo bili zaradi njegove bolezni v veliki stiski. Vsem želim še naprej veliko uspeha pri vašem čudovitem poslanstvu, predvsem pa veliko nasmehov na obrazih vseh nas, ki nam tako nesebično pomagata.

Zapisała: Jasna Petrovčič, Mihova mama